

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
TARPTAUTINĖS TEISĖS KATEDRA

NERIJUS ZALECKAS
TARPTAUTINĖS TEISĖS PROGRAMA

***VALSTYBIŲ VADOVŲ ATSAKOMYBĖ UŽ TARPTAUTINIUS
NUSIKALTIMUS
(GEN. PINOCHET, SLOBODANO MILOŠEVIČIAUS
IR HISSENE HABRE BYLOS)***

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas-
Doc. dr. Justinas Žilinskas

Vilnius, 2006

Turinys

IVADAS	3
1. INDIVIDUALIOS ATSAKOMYBĖS UŽ TARPTAUTINIUS NUSIKALTIMUS SAMPRATA IR RAIDA TARPTAUTINĖJE TEISĖJE	7
1.1. Individuali atsakomybė tarptautinėje baudžiamojoje teisėje.....	7
1.2. Individualios atsakomybės principo vystymasis	8
1.2.1. Iki Antrojo Pasaulinio karo	8
1.2.2. Pasibaigus Antrajam Pasauliniam karui (Niurnbergo bei Tokijo tribunolai, procesai nacionaliniuose teismuose)	9
1.2.3. Dvidešimtojo amžiaus pabaigos valstybių vadovų atsakomybės įgyvendinimo tendencijos	12
2. VALSTYBIŲ VADOVŲ PATRAUKIMAS TARPTAUTINĖN BAUDŽIAMOJON ATSAKOMYBĖN UŽ ĮVYKDYTUS TARPTAUTINIUS NUSIKALTIMUS	17
2.1. Sunkiausi tarptautinės teisės nusikaltimai	18
2.2. Valstybių vadovų vaidmuo tarptautinių nusikaltimų vykdyme.....	20
2.3. Valstybių nacionalinių teismų baudžiamoji jurisdikcija	23
2.4. Institucijų, įsteigtų tarptautinės teisės normų pagrindu, kompetencija nagrinėti fizinių asmenų atsakomybės už tarptautinius nusikaltimus bylas.....	29
2.4.1. Niurnbergo ir Tokijo tribunolų kompetencija	29
2.4.2. Ad hoc tribunolų Jugoslavijai ir Ruandai kompetencija	31
2.4.3. Tarptautinio baudžiamojo teismo kompetencija.....	33
3. EKSTRADICIJA IR JOS VYKDYMO PROBLEMATIKA ATLIEKANT VALSTYBIŲ VADOVŲ TARPTAUTINĮ BAUDŽIAMĄJĮ PERSEKIOJIMĄ.....	37
3.1. Įtariamo ar nusikaltimą padariusio asmens ekstradicija.....	37
3.2. Asmenų, traukiamų atsakomybėn už tarptautinius nusikaltimus, perdavimas tarptautiniams tribunolams – teisė ar pareiga?	41
4. IMUNITETAI IR KITI PAGRINDAI, KAIP „PRIEMONĖS“ PAŠALINTI VALSTYBIŲ VADOVŲ BAUDŽIAMĄJĄ ATSAKOMYBĘ ARBA ATLEISTI NUO JOS	43
4.1 Valstybių vadovų imunitetai versus valstybių vadovų atsakomybė už tarptautinius nusikaltimus.....	43
4.2. Kiti pagrindai, kuriais remdamiesi valstybių vadovai gali bandyti išvengti atsakomybės už tarptautinius nusikaltimus	50
IŠVADOS	54
NAUDOTOS LITERATŪROS SĄRAŠAS	56
SANTRAUKA	65
SUMMARY	66
PRIEDAS NR.1	68
Pokalbis tarp S. Milošević (SM) ir R. Karadžić (RK), parodantis, kad R. Karadžić gaudavo tiesioginius nurodymus iš S. Milošević	68

IVADAS

Nuo neatmenamų laikų žmonės daro nusikaltimus vedami įvairiausių motyvų bei siekdami atitinkamų tikslų, kuriuos geriausia pasiekti, jų manymu, galima nusikalstamu būdu. Paprastai nusikaltimai paliečia tik vienos valstybės ar jos piliečių interesus, ir jiems užkirsti kelią bei įvykdyti teisingumą, patraukiant kaltus asmenis atsakomybėn, užtenka vienos valstybės pastangų. Tačiau be „nacionalinių“ nusikaltimų, pažeidžiančių tik vienos valstybės interesus, vykdomi tarptautiniai nusikaltimai, kurie gali pažeisti ne tik vienos ar kelių valstybių, o visos žmonijos saugomas vertybes. Tokie nusikaltimai kaip genocidas, kankinimai, nusikaltimai žmoniškumui, karo nusikaltimai kelia grėsmę ne tik tam tikrų tautų ar atitinkamų asmenų grupių egzistavimui, bet visos žmonijos išlikimui, karo „visų prieš visus pradžia“. Minėti nusikaltimai nėra vykdomi abstrakčių subjektų, juos vykdomė mes, žmonės, todėl individualios atsakomybės už tarptautinius nusikaltimus klausimas yra itin svarbus visai tarptautinei bendruomenei ir išliks aktualus tol, kol žmonės pagaliau supras, jog žudynėmis ginčo neįmanoma išspręsti.

Užkirsti kelią tokiems nusikaltimams bei išaiškinti juos yra sunku ne vien dėl jų dažnai didelio masto, bet dėl tam tikrų valstybių nenoro ar nesugebėjimo tirti tokius nusikaltimus ar bendradarbiauti juos tiriant bei patraukiant kaltus asmenis atsakomybėn. Ypatingai daug sunkumų tarptautinių nusikaltimų išaiškinimui bei kaltų asmenų patraukimui atsakomybėn kyla, kuomet šiuos nusikaltimus padaro valstybių vadovai ar kiti aukštus postus užimantys asmenys, nes jie paprastai išsaugo atitinkamą įtaką valstybės aparatui. Be to, jiems yra suteikiami imunitetai nuo jurisdikcijos, kurie apima ir persekiojimą už tarptautinius nusikaltimus.

Temos aktualumą ir, kartu, problematiškumą parodo tai, jog valstybių vadovai naudojami imunitetu ir neliečiamybe, tol kol jie vykdo jiems priskirtas funkcijas. Tačiau, net ir pasibaigus jų pareigų vykdymo laikui, jie išsaugo imunitetą tiems veiksams, kuriuos jie atliko vykdydami savo funkcijas. Kyla klausimas: Ar tarptautinių nusikaltimų vykdymas taip pat patenka į valstybių vadovų funkcijas? Nuo atsakymo į šį klausimą priklausys ar bus valstybės vadovas patrauktas atsakomybėn už tarptautinių nusikaltimų vykdymą, ar bus jis išduotas valstybei, pareiškusiai kaltinimus.

Be to, kaltinimus valstybės vadovui gali pareikšti kelios valstybės, nes tarptautinių nusikaltimų pasekmės paprastai neapsiriboja vienos valstybės interesais. Tokiu atveju reikia nuspręsti, kuri valstybė turi traukti tokį asmenį atsakomybėn. O jeigu tarptautinis nusikaltimas kelia grėsmę visai žmonijai, pažeidžia tarptautinės teisės paprotines normas, ar tokiu atveju asmenį gali, o galbūt privalo, suimti ir teisti bet kuri valstybė?

Valstybių vadovų atsakomybės už tarptautinius nusikaltimus klausimo aktualumą taip pat parodo tai, jog dėl valstybių nenoro ar negalėjimo tinkamai įvykdyti teisingumą, dažnai

pavojingiausi pasaulio „tironai“ likdavo nenubausti ir taip išvengdavo teisingumo. Siekiant užkirsti kelią tokių nusikaltėlių nebaudžiamumui žmonijos istorijoje keletą kartų buvo bandoma sukurti teisinius pagrindus ir nubausti kaltininkus. Niurnbergo ir Tokijo tribunolai, Jungtinių Tautų Saugumo Tarybos įsteigti ad hoc tribunolai buvusiai Jugoslavijai ir Ruandai, kurie turi įvykdyti teisingumą ir nubausti asmenis, padariusius šių tribunolų statutuose įvardytas veikas. Tačiau taip buvo bandoma išspręsti tik tam tikrus konkrečius atvejus, apibrėžtus laiku ir teritorija, nors tarptautinių nusikaltimų grėsmė išlieka visame pasaulyje. Siekiant išvengti tarptautinių nusikaltėlių nebaudžiamumo buvo priimtas Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statutas, sukuriant nuolatinį Tarptautinį baudžiamąjį teismą, kurio jurisdikcija gali būti vykdoma, su tam tikrom išimtim, praktiškai visame pasaulyje.

Hipotezė: valstybės vadovai, įvykdę tarptautinius nusikaltimus, gali būti persekiojami ne tik nacionalinių, bet ir tarptautinių institucijų bei traukiami atsakomybėn nepaisant jų statuso ir jiems suteiktų „privilegijų“.

Magistrinio darbo tikslas yra atskleisti valstybių vadovų patraukimo atsakomybėn už tarptautinius nusikaltimus problematiką bei šios problemos sprendimo būdus. Siekiant minėto tikslo keliama šie *uždaviniai*:

- 1) atskleisti individualios atsakomybės už tarptautinius nusikaltimus formavimosi raidą tarptautinėje teisėje;
- 2) apibrėžti nusikaltimus, už kurių įvykdymą valstybės vadovai traukiami tarptautinėn atsakomybėn bei jų vaidmenį vykdant šiuos nusikaltimus;
- 3) nustatyti institucijas, turinčias jurisdikciją nagrinėti bylas dėl tarptautinių nusikaltimų, o konkuruojančios jurisdikcijos atveju, valstybę, kai nusikaltimas patenka į kelių valstybių jurisdikciją, arba instituciją, kai pradėti procesą gali tiek tarptautinės, tiek nacionalinės institucijos;
- 4) išanalizuoti valstybių vadovų imunitetų taikymą jiems įvykdžius tarptautinius nusikaltimus bei aptarti jų specifiką valstybės vadovui einant ir nustojus eiti užimamas pareigas, o taip pat aptarti kitų gynybos argumentų specifiką.

Magistrinio darbo objektas - valstybių vadovų atsakomybės ypatumai ir kliūtys traukiant juos atsakomybėn už sunkiausius tarptautinius nusikaltimus. Nenagrinėjamas valstybių vadovų atsakomybės klausimas už tarptautinio pobūdžio bei nacionalinius nusikaltimus, atsakomybė už kuriuos, nors paprastai ir išsprendžiama nacionalinės teisės priemonėmis, taip pat sukelia sudėtingas problemas ir gali būti atskiro tyrimo objektu.

Nagrinėjant magistrinio darbo temą buvo taikomi analizės, lyginamasis, istorinis bei apibendrinimo *tyrimo metodai*.

Magistrinio darbo tikslas ir jam pasiekti iškelti uždaviniai nulėmė *darbo struktūrą*, kurią sudaro įvadas, keturi skyriai ir išvados. Pirmajame skyriuje aptariama individualios atsakomybės samprata tarptautinėje teisėje bei jos specifika tarptautinėje baudžiamojoje teisėje. Taip atskleidžiamas individualios atsakomybės vystymasis tarptautinės teisės raidoje, nes tik išanalizavus individualios atsakomybės tarptautinėje teisėje raidą, galima suprasti, kokius sunkumus sukelia šios problemos nagrinėjimas. Antrame skyriuje nagrinėjami tarptautiniai nusikaltimai už kurių įvykdymą valstybės vadovai traukiami tarptautinėn atsakomybėn, taip atskiriant tarptautinius nusikaltimus nuo tarptautinio pobūdžio nusikaltimų. Taip pat atskleidžiamas valstybių vadovų vaidmuo tarptautinių nusikaltimų vykdyme bei institucijų, galinčių nagrinėti bylas dėl tarptautinių nusikaltimų, jurisdikcija, didžiausią dėmesį skiriant universalios jurisdikcijos principo bei tarptautinių institucijų jurisdikcijos klausimams. Trečiajame skyriuje analizuojami ekstradicijos klausimai, atskiriant ekstradiciją vykdomą tarp suverenių valstybių bei asmenų išdavimą tarptautinėms institucijoms. Ketvirtame skyriuje pagrindinis dėmesys skiriamas valstybių vadovų imunitetams, nes būtent imunitetai yra pagrindinė kliūtis patraukti valstybės vadovus atsakomybėn. Tačiau apibūdinami ir kiti argumentai, kuriais bandoma pasinaudoti siekiant išvengti atsakomybės. Darbo pabaigoje pateikiamos išvados, naudotos literatūros sąrašas, santraukos ir priedas.

Rašant magistrinį darbą pagrinde buvo naudojamosi tarptautiniais dokumentais ir jų projektais, pvz., Nusikaltimų taikai ir žmonijos saugumui kodekso projektas, Princeton universalios jurisdikcijos principai; taip pat tarptautinių tribunolų bei nacionalinių teismų sprendimais. Didelis dėmesys buvo skirtas Niurnbergo bei Tokijo tribunolų statutams, taip pat Niurnbergo tribunolo sprendimuose suformuluotiems principams, kurie buvo patvirtinti Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos ir yra pripažįstami tarptautinės paprotinės teisės dalimi. Analizuojami ir tarpusavyje lyginami Tarptautinių baudžiamųjų tribunolų buvusiai Jugoslavijai ir Ruandai bei Tarptautinio baudžiamojo teismo statutai. Taip pat nagrinėjami S. Miloševićui pateikti kaltinimai Tarptautiniame baudžiamajame tribunole buvusiai Jugoslavijai, valstybių nacionalinių teismų sprendimai, ypač D. Britanijos Lordų rūmų sprendimai Gen. Pinochet byloje, kurioje geriausiai atsispindėjo valstybės vadovų imunitetų klausimas, bei Senegalo valstybės teismų sprendimai H.Habre byloje dėl jo patraukimo atsakomybėn už tarptautinius nusikaltimus ir ekstradicijos į Belgiją. Be to, analizuojami valstybių įsipareigojimai persekioti už tarptautinius nusikaltimus pagal 1948 m. Konvenciją dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir baudimo už jį, 1949 m. Ženevos konvencijas ir kt. Rašant darbą pagrinde buvo remiamasi užsienio mokslininkų, I. Brownlie, A. Cassese, K. Kittichaisaree, M.N. Shaw, J.D. Harris, И.И. Лукашук ir kt. autorių darbais, kuriuose yra išsamiai išanalizuota nagrinėjama problema. Lietuvos mokslininkų darbuose valstybių vadovų atsakomybei už tarptautinius nusikaltimus nėra

skiriama daug dėmesio, tačiau išsamiai išnagrinėti ekstradicijos, tarptautinių tribunolų įsteigimo bei jurisdikcijos klausimai – J. Žilinskas, B. Abraitienė, O. Jusys ir kt. Ne mažiau svarbi informacija gauta elektroniniu būdu iš Jungtinių Tautų, Human Rights Watch, Amnesty International, ICCNOW, Aljazeera, Yale.edu, BBC ir kitų tinklapių, siekiant atspindėti magistriniame darbe nagrinėjamų bylų vystymąsi ir žinias apie naujus procesus.

1. INDIVIDUALIOS ATSAKOMYBĖS UŽ TARPTAUTINIUS NUSIKALTIMUS

SAMPRATA IR RAIDA TARPTAUTINĖJE TEISĖJE

Tradiciškai tarptautinėje teisėje daugiausia dėmesio buvo skiriama valstybių tarpusavio santykiams bei iš jų kylantiems konfliktams. Jeigu kildavo baudžiamosios jurisdikcijos klausimas, individai atsakydavo tik pagal savo valstybių nacionalinę teisę vietiniuose teismuose, o jeigu jie patekdavo į tarptautinių institucijų jurisdikcijos sritį, pvz., Niurnbergo tribunolas, jie paprastai būdavo valstybės atstovai. Tai atspindi Niurnbergo tribunolo statuto 6 str., kuriame Tribunalui suteikta teisė teisti ir bausti asmenis, kurie, veikdami Europos Ašies valstybių interesų naudai, įvykdė minėtame straipsnyje išvardytus nusikaltimus, t.y. individai galėjo būti persekiojami Tribunolo, jeigu jie veikė kaip Ašies valstybių atstovai.¹

Individų statusas tarptautinėje teisėje glaudžiai susijęs su tarptautine žmogaus teisių apsauga. Tai atspindi XX a. viduryje priimtos konvencijos bei sutartys (1950 m. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija,² 1969 m. Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto fakultatyvus protokolą³ ir kt.), kuriose tiesiogiai suteiktos teisės fiziniams asmenims bei galimybė kreiptis į tarptautinius teismus ar tribunolus. Taip pat vertėtų paminėti 1919 m. Versalio taikos sutarties 304 (b) str., kuriame buvo įtvirtinta Sąjunginių valstybių piliečių teisė iškelti bylas prieš Vokietiją Jungtiniame Arbitražo Tribunole.⁴ Taigi, fizinių asmenų padėties ir individualios atsakomybės klausimai tarptautinėje teisėje kyla tuomet, kai pažeidžiamos tarptautinės teisės normos, įtvirtinančios žmogaus teisių apsaugą, o individualios atsakomybės už tarptautinius nusikaltimus klausimus reguliuoja tarptautinė baudžiamoji teisė.

1.1. Individuali atsakomybė tarptautinėje baudžiamojoje teisėje

Tarptautinė baudžiamoji teisė, būdama tarptautinės viešosios teisės šaka, reguliuoja valstybių bendradarbiavimą kovojant su tarptautiniais nusikaltimais bei nustato valstybių teises ir pareigas vykdant minėtą veiklą.⁵ Už tarptautinės baudžiamosios teisės normų pažeidimą valstybės atsako lygiai taip pat kaip ir už bet kokios kitos tarptautinės teisės šakos normų pažeidimą, pvz., pažeidus įsipareigojimus pagal teisinės pagalbos sutartį valstybės turės atsakyti kaip ir pažeidus bet kurią kitą sutartį.

¹ Jones R.W.D., J. Powles S. International criminal practice, - Oxford University Press, 2003. P. 348 – 349.

² Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista protokolu Nr.11, su papildomais protokolais Nr.1,4,6 ir 7//Valstybės žinios.2000, Nr.96-3016.

³ Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto fakultatyvus protokolą//Valstybės žinios. 2002, Nr.77-3289.

⁴ Shaw N. M. International law. – Cambridge University Press, 2003. P. 233.

⁵ Cassese A. International criminal law. – Oxford University Press, 2003. P. 15.

Tačiau, valstybės atsakomybė pažeidus tarptautinės baudžiamosios teisės normas yra tarptautinė, o ne baudžiamoji.⁶ Tai reiškia, jog valstybė, pažeidusi bet kurias tarptautinės teisės normas, gali būti tik tarptautinės teisės atsakomybės subjektu. Tuo tarpu tarptautinės baudžiamosios teisės ypatybė yra ta, kad ji nustato individualią atsakomybę, t.y., jog už tam tikrų tarptautinės teisės normų pažeidimą tiesioginę atsakomybę kyla individui, įvykdžiusiam atitinkamą kriminalinę veiką.

Baudžiamosios atsakomybės esmė nacionalinėje teisėje – asmens, padariusio nusikaltimą, pasmerkimas valstybės vardu,⁷ taigi tarptautinės baudžiamosios atsakomybės esmė – asmens, padariusio nusikaltimą, pasmerkimas tarptautinės bendruomenės vardu, nes tarptautiniai nusikaltimai pažeidžia visos tarptautinės bendruomenės interesus.

Reikėtų pažymėti, kad individuali atsakomybė tarptautinėje teisėje individui kyla tik už sunkiausius tarptautinės teisės normų pažeidimus (genocido nusikaltimas, nusikaltimai žmoniškumui, karo nusikaltimai ir pan.),⁸ todėl pažeidus kitas tarptautinės teisės normas, individui atsakomybė kils pagal valstybės nacionalinę teisę.

Tuo atveju, kai tarptautinius nusikaltimus įvykdo valstybių vadovai ar kiti aukštus postus užimantys asmenys, atsako tiek minėti pareigūnai, tiek valstybė, tačiau valstybei kyla tarptautinė, o pareigūnams, tarptautinė baudžiamoji atsakomybė.⁹

Būtent valstybių vadovų atsakomybės už tarptautinius nusikaltimus klausimas yra glaudžiai susijęs su individualia atsakomybe už tarptautinius nusikaltimus ir buvo nagrinėjamas jau dvidešimtojo amžiaus pradžioje, siekiant patraukti atsakomybėn asmenis, kaltinamus įvykdžius nusikaltimus prieš visą tarptautinę bendruomenę. Individualios atsakomybės už tarptautinius nusikaltimus principas, galutinai įtvirtintas Niurnbergo tribunolo, yra tarptautinės teisės vystymosi išdava, kadangi tradicinėje tarptautinėje teisėje buvo laikomasi principo, kad už tarptautinės teisės pažeidimus yra atsakinga valstybė,¹⁰ nors bandymai patraukti valstybės vadovus atsakomybėn už tarptautinius nusikaltimus jau buvo iki minėto tribunolo įsteigimo.

1.2. Individualios atsakomybės principo vystymasis

1.2.1. Iki Antrojo Pasaulinio karo

Individualios atsakomybės, nors ir ne valstybės vadovų, tačiau asmenų, turinčių galias vadovauti kitiems, principo užuomazgos pastebimos jau XV a., kai 1439 m. Čarlzas VII iš

⁶ Лукашук И.И., А. В. Наумов. Международное право. – Москва: Спарк, 1999. С.70.

⁷ Abramavičius A., Čepas, Drakšienė A. ir kt. Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. – Vilnius, Eugrimas, 2003. P. 58.

⁸ Žr. pvz., Amended statute of the International criminal tribunal for the former Yugoslavia// <http://www.un.org/icty/legaldoc-e/index.htm>; prisijungimo laikas: 2005-05-31, Statute of the International criminal tribunal for Rwanda//<http://65.18.216.88/ENGLISH/basicdocs/statute.html>; prisijungimo laikas: 2005-05-31.

⁹ Лукашук И.И., А. В. Наумов. Международное право. – Москва: Спарк, 1999. С.72.

¹⁰ Abraitienė B. Nuo Niurnbergo iki Tarptautinio baudžiamojo teismo//Justitia. 2003, Nr. 3-4. P.103-104.

Orleano paskelbė Ordonansą, kuriame numatė, kad kariniai vadai yra atsakingi už jų pavaldume esančių kareivių padarytus pažeidimus, jeigu jie nesiėmė atitinkamų priemonių patraukti kaltus asmenis atsakomybėn.¹¹

Pirmasis Pasaulinis karas, kuris turėjo būti visų karų pabaiga, ne tik, kad nebuvo paskutiniu karu, bet ir neužkirto kelio žmogaus žiaurumui prieš žmogų. Pasibaigus karui, buvo siekiama patraukti atsakomybėn asmenis, kaltinamus sukėlus karą ir įvykdžius kitus tarptautinius nusikaltimus.

Pirmasis bandymas patraukti valstybės vadovą baudžiamojon atsakomybėn už tarptautinius nusikaltimus, kaip dabar pavadintume - nusikaltimus taikai, buvo bandymas nubausti Vokietijos imperatorių Vilhelmą II už nusikaltimus „tarptautinei moralei ir sutarčių šventumui“, numatytas 1919 m. Versalio taikos sutarties su Vokietija 227 str.¹² Tačiau jis nebuvo įgyvendintas, nes Olandija, kurioje Vilhelmui II buvo suteiktas prieglobstis, atsisakė išduoti kaltinamąjį, savo sprendimą motyvuodama, jog nusikaltimai, kuriais jis buvo kaltinamas, buvo „politinės“ prigimtys,¹³ todėl Versalio taikos sutarties 227 str. liko „mirusia raide“.

Pagal 1920 m. Sevro taikos sutartį tarp sąjungininkų ir turkų, gyvenusių Osmanų imperijoje, Turkija buvo įpareigota perduoti teisti asmenis, kaltinamus padarius nusikaltimus „žmoniškumo įstatymams“. Tačiau remiantis 1923 m. Loanos sutartimi, pakeitusia Sevro taikos sutartį, visiems šiems asmenims suteikta amnestija.¹⁴

Nepavykus patraukti Pirmojo Pasaulinio karo nusikaltėlius atsakomybėn, nebuvo galima pakartoti tų pačių klaidų siekiant nubausti asmenis, atsakingus už kraupius nusikaltimus, įvykdytus Antrojo Pasaulinio karo metais.

1.2.2. Pasibaigus Antrajam Pasauliniam karui (Niurnbergo bei Tokijo tribunolai, procesai nacionaliniuose teismuose)

Antrasis Pasaulinis karas atnešė didžiules nelaimes, o tai pat pasiliko žmonių atmintyje kaip laikotarpis, kuomet buvo įvykdyti žvėriškiausi nusikaltimai pasaulio istorijoje. Nebuvo galima pakartoti klaidų, padarytų pasibaigus Pirmajam Pasauliniam karui, kuomet nusikaltimų kaltininkai išvengė atsakomybės. Todėl dar 1943 m. sąjungininkai įkūrė Suvienytųjų Tautų karo nusikaltimų komisiją, kuri turėjo surinkti nusikaltimų įrodymus, padėsiančius karo pabaigoje surengti teismo procesus.¹⁵

¹¹ Jones R.W.D., J. Powles S. International criminal practice, - Oxford University Press, 2003. P. 425p.

¹² Abraitienė B. Nuo Niurnbergo iki Tarptautinio baudžiamojo teismo//Justitia. 2003, Nr. 3-4. P.102.

¹³ Kittichaisaree K. International criminal law. – Oxford University Press, 2002. P.39-40.

¹⁴ Vaišvilienė R. Atraskime humanitarinę teisę/Tarptautinis baudžiamasis teismas//

http://www.redcross.lt/files/tarptautinis_baudziamasis_teismas.doc; prisijungimo laikas: 2006-10-11.

¹⁵ Abraitienė B. Nuo Niurnbergo iki Tarptautinio baudžiamojo teismo//Justitia. 2003, Nr. 3-4. P.103.

1945 m. rugpjūčio 8d. Didžiosios Britanijos, Jungtinių Amerikos Valstijų (toliau JAV), Prancūzijos ir Sovietų Sąjungos atstovai pasirašė Londono susitarimą, kuriuo remiantis buvo įsteigtas Niurnbergo tarptautinis karo tribunolas (toliau Niurnbergo tribunolas). Tuo pat metu buvo įsteigtas ir Tokijo tarptautinis karo tribunolas (toliau Tokijo tribunolas), įgaliotas tirti nusikaltimus ir teisti asmenis, įvykdžiusius nusikaltimus tolimuosiuose rytuose. Valstybės sąjungininkės suteikė tribunolams jurisdikciją teisti pagrindinius Vokietijos ir Japonijos nusikaltėlius, įvykdžiusius nusikaltimus taikai, karo nusikaltimus ir nusikaltimus žmoniškumui, kurie buvo apibrėžti minėtų tribunolų Statutuose¹⁶ bei Kontrolės tarybos įstatyme Nr. 10.¹⁷ Niurnbergo tribunolo statute (Tokijo tribunolo statutas panašus į Niurnbergo, todėl rašant darbą bus vadovaujamosi tik Niurnbergo tribunolo statutu) buvo apibrėžta tribunolo jurisdikcija ir suformuluoti nusikaltimų žmoniškumui, karo ir nusikaltimų taikai apibrėžimai, kurie tapo pagrindu vystant atsakomybės už tarptautinius nusikaltimus principą. Taip pat vertėtų pažymėti, kad Niurnbergo tribunolas turėjo jurisdikciją teisti nusikaltėlius, kurių padaryti nusikaltimai neturėjo „tikslios“ geografinės vietos.¹⁸ Savo nuosprendžiuose jis atmetė iki tol vyravusį principą, kad už nusikaltimus, kuriais pažeidžiama tarptautinė teisė, yra atsakinga valstybė, o ne individas. Niurnbergo tribunolas konstatavo, kad pagal tarptautinę teisę nusikaltimus vykdo konkretus individas, kuris ir turi už tai atsakyti.¹⁹ Taigi Niurnbergo teisė, taip kartais vadinamai Niurnbergo tribunolo sprendimai ir juose suformuluoti principai, suformulavo vieną svarbiausių tarptautinės baudžiamosios teisės principų – individualios atsakomybės už tarptautinius nusikaltimus principą. Individualios atsakomybės už tarptautinius nusikaltimus principas buvo išreikštas „Niurnbergo principuose“, ²⁰ kuriuos Jungtinių Tautų (toliau JT) Generalinė Asamblėja patvirtino rezoliucija Nr. 95 (1) 1946 m. „Dėl tarptautinės teisės principų, pripažintų Niurnbergo tribunolo įstatais“.²¹ Niurnbergo principai apima: faktas, kad nacionalinė teisė nenumato bausmės už veiką, kuri yra nusikaltimas pagal tarptautinę teisę, neatleidžia asmens, įvykdžiusio atitinkamą veiką, nuo atsakomybės pagal tarptautinę teisę; faktas, kad asmuo, įvykdęs tarptautinį nusikaltimą, veikė kaip valstybės vadovas ar atsakingas valstybės tarnautojas, neatleidžia to asmens nuo atsakomybės pagal tarptautinę teisę – šiuo principu buvo paneigtas valstybės vadovo imunitetas už nusikaltimus pagal tarptautinę teisę, nors vėliau ne kartą šis principas buvo

¹⁶ Charter of the International military tribunal//<http://www.yale.edu/lawweb/avalon/imt/proc/imtconst.htm>; prisijungimo laikas: 2005-04-14, Charter of the International military tribunal for the far East//<http://www.yale.edu/lawweb/avalon/imtfech.htm>; prisijungimo laikas: 2005-04-14.

¹⁷ Van den Wyngaert C. International criminal law. – The Hague: Kluwer law international, 2000. P.69-72.

¹⁸ Harris D.J. Cases and materials on International law. – London: Sweet and Maxwell, 1998. P. 739.

¹⁹ United Kingdom: Universal jurisdiction and absence of immunity for crimes against humanity//<http://web.amnesty.org/library/index/ENGEUR450011999>; prisijungimo laikas: 2005-04-14.

²⁰ Principles of International Law Recognized in the Charter of the Nürnberg Tribunal and in the Judgment of the Tribunal//<http://www.un.org/law/ilc/texts/nurnfra.htm>; prisijungimo laikas: 2005-04-17.

²¹ Affirmation of the principles of international law recognized by the Charter of the Nurnberg tribunal//<http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/033/46/IMG/NR003346.pdf?OpenElement>; prisijungimo laikas: 2005-04-17.

svarstytas iš naujo (žr. 4 skyrių); faktas, kad asmuo veikė vykdydamas aukštesnio pagal pareigas pareigūno įsakymą, neatleidžia įsakymą vykdžiusio asmens nuo atsakomybės, jeigu jis (ji) turėjo moralinį pasirinkimą veikti kitaip; asmuo, kaltinamas tarptautinio nusikaltimo įvykdymu, turi teisę į teisingą teismo procesą; nusikaltimai taikai, karo nusikaltimai bei nusikaltimai žmoniškumui yra baudžiami kaip nusikaltimai pagal tarptautinę teisę; bendrininkavimas vykdant aukščiau minėtus nusikaltimus yra nusikaltimas pagal tarptautinę teisę. Taip pat, JT Generalinė Asamblėja rezoliucijoje Nr. 96 (1) pripažino,²² kad genocidas yra nusikaltimas pagal tarptautinę teisę ir prieštarauja Jungtinių Tautų Organizacijos tikslams bei yra smerkiamas civilizuoto pasaulio, ką dar kartą patvirtino 1948 m. priimta konvencija „Dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir baudimo už jį“ (toliau Genocido konvencija),²³ kurioje yra numatyta, individuali, nepaisant asmens užimamų pareigų, atsakomybė.

Aukščiau minėti Tribunolai nebuvo vienintelės priemonės, siekiant patraukti kaltus asmenis atsakomybėn už tarptautinius nusikaltimus įvykdytus Antrojo Pasaulinio karo metais. Kai kurie kaltinamieji buvo teisiami valstybių nacionaliniuose teismuose. Viena svarbiausių bylų, nagrinėjant valstybių vadovų atsakomybės už tarptautinius nusikaltimus klausimą, buvo Eichmann byla, nagrinėta Izraelio valstybės teismuose. Šioje byloje buvo iškeltas universalios jurisdikcijos principo klausimas, t.y. ar tarptautinių nusikaltimų atveju kiekviena valstybė turi galimybę patraukti kaltinamą asmenį atsakomybėn? (žr. 2.3 poskyrį).

Dažnai valstybės siekia sustiprinti nacionalinę jurisdikciją tarptautiniams nusikaltimams priimdamos daugiašales tarptautines sutartis dėl karo nusikaltimų, kankinimų ir pan. Tokios sutartys įpareigoja valstybes, sutarties dalyves, priimti įstatymus dėl baudžiamosios jurisdikcijos (paprastai universalios jurisdikcijos forma) tarptautiniams nusikaltimams.²⁴ 1948 m. Konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą²⁵ (toliau Kankinimų konvencija), o taip pat 1949 m. Ženevos konvencijos bei 1977 m. Ženevos konvencijų papildomi protokolai numato,²⁶ kad kiekviena valstybė sutarties dalyvė gali, o A. Cassese teigia, jog privalo,²⁷ vykdyti jurisdikciją nusikaltimams įvykdytiems jų teritorijoje arba užsienyje, kai kaltinamasis yra jų teritorijoje. Jeigu valstybė dėl tam tikrų priežasčių nenori

²² General Assembly Resolution 96(1) (1946) // <http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/033/47/IMG/NR003347.pdf?OpenElement> ; prisijungimo laikas: 2005-04-17.

²³ Konvencija dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir baudimo už jį//Valstybės žinios. 2002, Nr. 23-855.

²⁴ Cassese A. International criminal law. – Oxford University Press, 2003. P.9.

²⁵ Konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą//Valstybės žinios.2006, Nr.80-3141.

²⁶ Ženevos konvencija „Dėl sužeistųjų ir ligonių padėties veikiančiose armijose pagerinimo“//Valstybės žinios. 2000, Nr. 63-1905. Ženevos konvencija „Dėl sužeistųjų, sergančiųjų ir skęstančiųjų ginkluotųjų pareigų narių jūrose padėties pagerinimo“//Valstybės žinios. 2000, Nr. 63-1906. Ženevos konvencija „Dėl elgesio su karo belaisviais“//Valstybės žinios. 2000, Nr. 63-1907. Ženevos konvencija „Dėl civilių apsaugos karo metu“//Valstybės žinios. 2000, Nr. 63-1908. Ženevos konvencijų papildomas protokolai „Dėl tarptautinių ginkluotų konfliktų aukų apsaugos (I protokolai)“//Valstybės žinios. 2000, Nr. 63-1909. Ženevos konvencijų papildomas protokolai „Dėl netarptautinių ginkluotų konfliktų aukų apsaugos (II protokolai)“//Valstybės žinios. 2000, Nr. 63-1010.

²⁷ Cassese A. International criminal law. – Oxford University Press, 2003. P.9.

persekioti kaltinamojo, ji turi jį išduoti kitai valstybei, galinčiai persekioti kaltinamąjį (aut dedere aut prosequi principas) arba, Ženevos konvencijų atveju, valstybės turi patraukti asmenį atsakomybėn, arba išduoti valstybei, galinčiai patraukti kaltininką atsakomybėn (aut dedere aut judicare). Būtent minėta Kankinimų konvencija buvo vienas iš pagrindų, lėmusių Didžiosios Britanijos Lordų rūmų (toliau Lordų rūmai) sprendimą Gen. Pinochet byloje, kurioje Lordų rūmai nusprendė, kad Didžioji Britanija turi jurisdikciją kankinimams, kuriais buvo kaltinamas Gen. Pinochet ir gali jį išduoti Ispanijai.²⁸ Taip pat, remiantis Kankinimų konvencija, buvęs Čado diktatorius Hissene Habre buvo suimtas ir pristatytas teismui Senegale už kankinimus prieš Čado piliečius.

Kitas svarbus žingsnis link individualios atsakomybės už tarptautinius nusikaltimus principo įtvirtinimo tarptautinėje teisėje buvo JT Tarptautinės teisės komisijos 1991 m. priimtas Nusikaltimų taikai ir žmonijos saugumui kodekso projektas (toliau Kodekso projektas), peržiūrėtas 1996 m.²⁹ Kodekso projektas numato individualią atsakomybę už agresijos, genocido nusikaltimus bei nusikaltumus žmoniškumui, o taip pat už nusikaltimus įvykdytus prieš JT personalą bei karo nusikaltimus. Be to, Kodekso projekte yra įtvirtinta labai svarbi norma, numatanti, kad už aukščiau minėtus nusikaltimus atsakingi asmenys turi būti nubausti nepaisant to, ar už minėtus nusikaltimus yra baudžiama pagal valstybių nacionalinę teisę.

1.2.3. Dvidešimtojo amžiaus pabaigos valstybių vadovų atsakomybės įgyvendinimo tendencijos

Pasibaigus Šaltajam karui, pasaulį sukrėtė pranešimai apie buvusios Jugoslavijos suirimo karų metu vykdomus nusikaltimus. Tarptautinė bendruomenė turėjo greitai reaguoti į besiklostančius įvykius, kad neliktų nenubausti šių įvykių kaltininkai. JT Saugumo Taryba 1993 m., remdamasi jai suteiktais įgaliojimais pagal JT Chartijos septintą skirsnį, vertindama nusikaltimus, vykdomus buvusios Jugoslavijos teritorijoje, kaip grėsmę tarptautinei taikai ir saugumui,³⁰ priėmė rezoliucijas Nr. 808 ir Nr. 827,³¹ kuriomis buvo įsteigtas Tarptautinis tribunolas asmenims, kaltinamiems sunkiais tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimais įvykdytais buvusios Jugoslavijos teritorijoje nuo 1991 m., teisti (toliau Jugoslavijos tribunolas) ir

²⁸ Judgment-Regina v. Bartle and the Commissioner of Police for the Metropolis and others EX Parte Pinochet /Regina v. Evans and another and the Commissioner of Police for the Metropolis and others EX Parte Pinochet (on appeal from a Divisional Court of the Queen's Bench Division) (24 March 1999) <http://www.trentu.ca/~mneumann/pino2.txt>; prisijungimo laikas: 2005-04-17.

²⁹ Draft code of crimes against the peace and security of mankind// <http://www.un.org/law/ilc/texts/dcodefra.htm>; prisijungimo laikas: 2005-04-17.

³⁰ Kittichaisaree K. International criminal law. – Oxford University Press, 2002. P. 22.

³¹ Security Council Resolution 808 (1993)// <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N93/098/21/IMG/N9309821.pdf?OpenElement>; prisijungimo laikas: 2005-05-31; Security Council Resolution 827 (1993)// <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N93/306/28/IMG/N9330628.pdf?OpenElement>; prisijungimo laikas: 2005-05-31.

patvirtino šio Tribunolo statutą. Jugoslavijos tribunolas turi jurisdikciją teisti ne tik aukštus karinius bei civilinius pareigūnus, bet ir buvusios Jugoslavijos valstybės vadovą S. Miloševićių, kurio teismo procesas, prasidėjęs 2002 m. vasario 12d., kartais buvo vadinamas „dvidešimt pirmojo amžiaus procesu“³² arba „Serbijos teisingumo pergale“.³³ Be to, kaip teigia Amnesty International, susitaikymas ir taika buvusioje Jugoslavijoje neįmanomi, jeigu nebus atkurtas teisingumas karo aukų atžvilgiu.³⁴ Jugoslavijos tribunolo įsteigimas yra neturintis precedento atvejis JT Saugumo Tarybos praktikoje, ir kuris buvo įkvėptas dviejų priežasčių. Pirmą, iki 1993 m. jau tapo visiškai aišku, kad Jugoslavijos konflikto šalys nenorėjo, o Bosnijos ir Hercegovinos atveju negalėjo, patraukti atsakomybės asmenis, atsakingus už tarptautinius nusikaltimus. Antra, įsteigdama Jugoslavijos tribunolą JT Saugumo Taryba tikėjosi atremti kritiką dėl nenoro imtis ryžtingesnių veiksmų Jugoslavijos konfliktui sureguliuoti.³⁵

Jugoslavijos tribunolo jurisdikcija nustatyta jo statute – tirti rimtus tarptautinės teisės pažeidimus: 1949 m. Ženevos konvencijose numatytus sunkius pažeidimus; karo įstatymų ir papročių pažeidimus; genocidą; nusikaltimus žmoniškumui.³⁶ Galėtume išskirti keletą tikslų, kuriuos Jugoslavijos tribunolas turėtų įgyvendinti: patraukti kaltus asmenis atsakomybės ir taip įgyvendinti moralinį bei teisinį teisingumą; įtvirtinti taiką buvusioje Jugoslavijoje patvirtinant individualios atsakomybės už tarptautinius nusikaltimus principą ir taip paneigiant visos tautos kaltę; padėti susitaikyti karo išblaškytoms tautoms.³⁷

Praėjus truputį daugiau nei metams nuo Jugoslavijos tribunolo įsteigimo, tarptautinė bendruomenė vėl buvo sukrėsta žiaurumų ir piktadarysčių, įvykdytų vienoje iš Afrikos valstybių – Ruandoje. JT Saugumo Taryba, pasiremddama Jugoslavijos tribunolo pavyzdžiu – jei tarptautinė bendruomenė negali sustabdyti žudynių, tai turi bent jau pasirūpinti, kad vykdytojais sulauktų teisingumo – 1994 m. priėmė rezoliuciją Nr. 955,³⁸ kuria buvo įsteigtas, prašant Ruandos vyriausybei,³⁹ Tarptautinis baudžiamasis tribunolas Ruandai (toliau Ruandos tribunolas). Ruandos tribunolas vykdo jurisdikciją genocido nusikaltimui, nusikaltimams žmoniškumui, o taip pat 1949 m. Ženevos konvencijų bendro 3 str. pažeidimams bei 1977 m. Antrojo papildomo protokolo pažeidimams, jeigu šie pažeidimai buvo įvykdyti Ruandoje arba

³² Hagan J. Justice in the Balkans/Prosecuting war crimes in the Hague Tribunal, - The University of Chicago Press, 2003. P. 207.

³³ Milosevic arrest brakes ground on international justice//<http://hrw.org/english/docs/2001/06/28/serbia88.htm>; prisijungimo laikas: 2005-04-22.

³⁴ International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia: Don't close the doors to justice//<http://web.amnesty.org/library/Index/ENGEUR050022005?open&of=ENG-332>; prisijungimo laikas: 2005-08-09.

³⁵ Maogoto. J.N. War crimes and realpolitik/International justice from world war 1 to the 21st century. – London: Boulder, 2004. P.143-144.

³⁶ Amended statute of the International criminal tribunal for the former Yugoslavia// <http://www.un.org/icty/legal/doc-e/index.htm>; prisijungimo laikas: 2005-05-31.

³⁷ Tatič A. Reconciliation via the War Crimes Tribunal. 2002. P. 1.

³⁸ Security Council Resolution 955 (1994)// <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N95/140/97/PDF/N9514097.pdf?OpenElement>; prisijungimo laikas: 2005-05-31.

³⁹ Abraitienė B. Nuo Niurnbergo iki Tarptautinio baudžiamojo teismo//Justitia. 2003, Nr. 3-4. P.107.

prieš Ruandos piliečius kaimyninėse valstybėse tarp 1994 m. sausio 1d. ir 1994 m. gruodžio 31d..

Aukščiau minėti tarptautiniai tribunolai buvo įsteigti tik tam tikroms situacijoms, todėl tai pilnai netenkino tarptautinės bendruomenės siekio patraukti atsakomybėn visus asmenis, kaltinamus įvykdžius tarptautinius nusikaltimus. Ši problema galėjo būti išspręsta tik sukūrus nuolatinę instituciją, kuri turėtų jurisdikciją teisti visus asmenis, kaltinamus pavojingiausiais tarptautiniais nusikaltimais. Tokios institucijos sukūrimo idėja pirmą kartą buvo iškelta jau 1899 m. Hagos konferencijoje, parengusioje pirmąją Hagos konvenciją dėl taikos tarptautinių ginčų sprendimo.⁴⁰ Tačiau „ryžtingi“ žingsniai tokios institucijos sukūrimui buvo žengti tik 1993 m., kai JT Generalinė Asamblėja paprašė JT Tarptautinės teisės komisijos parengti Tarptautinio baudžiamojo teismo statutą.⁴¹ Vėliau buvo sukurtos darbo grupės bei komitetai, kurie turėjo apžvelgti JT Tarptautinės teisės komisijos parengtą projektą. Visų pastangų įsteigti Tarptautinį baudžiamąjį teismą kulminacija įvyko 1998 m. liepos 18d. JT diplomatinėje konferencijoje Romoje, kurioje buvo priimtas Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statutas (toliau Romos statutas) ir kuris įsigaliojo 2002 m. liepos 1d.

Tarptautinio baudžiamojo teismo (toliau Teismas) statuto preambulėje pasakyta, kad nei vienas asmuo, padaręs sunkiausius tarptautinius nusikaltimus, neturi likti nenubaustas.⁴² Teismas turi jurisdikciją nagrinėti tik tokias bylas, kuriose asmenys yra kaltinami dėl sunkiausių tarptautinių nusikaltimų, išvardintų Romos statuto 5 str., t.y. genocido nusikaltimas, nusikaltimai žmoniškumui, karo nusikaltimai bei agresijos nusikaltimas. Tačiau Romos statute yra įtvirtintas Teismo jurisdikcijos papildomumo valstybių nacionalinių teismų jurisdikcijai principas, t.y. Teismas nagrinės bylas tik tuo atveju, kai valstybė, turinti nagrinėti asmens patraukimo atsakomybėn klausimą nenori arba negali nagrinėti tokio asmens baudžiamąją bylą.

Nepaisant visų pastangų įsteigti Teismą ir užtikrinti jo efektyvumą, Teismo padėtį tarptautinėje arenoje susilpnino JAV, šiuo metu vienos galingiausių valstybių pasaulyje, nenoras pripažinti Teismo jurisdikcijos ir reikalavimas išimčių JAV piliečiams nuo Teismo jurisdikcijos (žr. 2.4.3. poskyrį).⁴³ Tačiau tai nesutrukdė Teismui pradėti savo veiklos. Jau 2006 m. rugpjūčio 28d. Teismo Sekretariate buvo užregistruotas dokumentas sudarantis kaltinimus bei įrodymus *The Prosecutor v. Thomas Lubanga Dyilo* (kaltinamas jaunesnių nei 15m. vaikų įtraukimu į kariuomenės dalinius bei jų naudojimą karinių veiksmų metu) byloje,⁴⁴ kuriuos Teismo

⁴⁰ Ten pat.P. 108.

⁴¹ Kittichaisaree K. International criminal law. – Oxford University Press, 2002. P.27.

⁴² Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statutas//Valstybės žinios. 2003, Nr. 49-2165.

⁴³ Hagan J. Justice in the Balkans/Prosecuting war crimes in the Hague Tribunal, - The University of Chicago Press, 2003. P.206.

⁴⁴ Child soldier charges in the first International Criminal Court Case//

<http://www.icc-cpi.int/press/pressreleases/174.html>; prisijungimo laikas: 2006-10-31 ir Pre-Trial Chamber I receives documents containing the charges and the list of evidence against Mr Thomas Lubanga Dyilo//

prokuroras pristatė Parengtinio proceso skyriui 2006 m. lapkričio 9d.⁴⁵ Jeigu kaltinimai bus patvirtinti, T.L. Dyilo procesas taps pirmuoju Tarptautiniame baudžiamajame teisme. Taip pat vertėtų pažymėti, kad trys valstybės, Romos statuto šalys, Uganda, Demokratinė Kongo Respublika ir Centrinė Afrikos Respublika, perdavė Teismo prokurorui tirti nusikaltimus padarytus jų teritorijoje, o JT Saugumo Taryba, remdamasi JT Chartijos VII skyriumi priėmė rezoliuciją Nr. 1593,⁴⁶ kuria perdavė Darfuro (Sudanas), valstybės ne Romos statuto šalies, situaciją Teismo jurisdikcijai. Be to, Teismo prokuroras tęsia situacijų apžvalgą kitose valstybėse, įskaitant Dramblio Kaulo Kranto Respubliką, neesančią Romos statuto šalimi, bet kuri paskelbė pripažįstanti Teismo jurisdikciją nusikaltimams savo teritorijoje.⁴⁷

Įsteigti Tribunolai ir Teismas neišsprendė visų problemų, nes jau 2002 m. JT sudarė susitarimą su Sierra Leone, kuriuo įsteigtas Specialusis teismas, siekiant patraukti atsakomybėn asmenis kaltinamus tarptautinių nusikaltimų vykdymu Sierra Leone ginkluoto konflikto metu. 2006 m. birželio 20d. Specialusis Sierra Leone Teismas, veikiantis Hagoje ir naudojantis Teismo patalpas pagal 2006 m. balandžio 13d. sudarytą Supratingumo Memorandumą tarp Teismo ir Specialiojo Sierra Leone teismo, perkėlė buvusį Liberijos Respublikos lyderį Charles Taylor į Teismo sulaikymo centrą, kuriame jis lauks teismo proceso pradžios.⁴⁸

Minėti tribunolai nėra vieninteliai būdai, kuriais bandoma išspręsti valstybių vadovų, ir ne tik, atsakomybės už tarptautinius nusikaltimus klausimą. Vertėtų paminėti pavyzdį iš Europos Sąjungos praktikos, kaip atsaką į Zimbabvėje vykdomus nusikaltimus bei politinių oponentų bauginimą, o taip pat išpuolius prieš nepriklausomą spaudą. Europos Sąjungos taryba, pažymėdama, kad Zimbabvėje vykdomi šiurkštūs žmogaus teisių, žodžio laisvės, susirinkimų teisės pažeidimai, nusprendė imtis sankcijų ne tik prieš Zimbabvės vyriausybę, bet ir prieš tuos, kurie atsakingi už minėtus pažeidimus, įskaitant valstybės vadovą R.G. Mugabe.⁴⁹

Naujas iššūkis valstybių vadovų atsakomybei už tarptautinius nusikaltimus bei su tuo susijusiems klausimams, o ypač valstybių vadovų imunitetams, yra tik 2005 m. spalio mėn. prasidėjęs Saddamo Husseino teismo procesas. Šis procesas, kurio metu S. Hussein buvo kaltinamas daugiau nei 140 žmonių nužudymu al-Dujail mieste 1982 m., sulaukė didžiulio tarptautinės bendruomenės dėmesio bei kritikos už šališkumą.

<http://www.icc-cpi.int/press/pressreleases/175.html>; prisijungimo laikas: 2006-10-31.

⁴⁵ Prosecutor presents evidence that could lead to first ICC trial// <http://www.icc-cpi.int/press/pressreleases/201.html>; prisijungimo laikas: 2006-12-22.

⁴⁶ Security Council refers situation in Darfur, Sudan, to Prosecutor of International Criminal Court, Resolution 1993//<http://www.un.org/News/Press/docs/2005/sc8351.doc.htm>; prisijungimo laikas: 2006-10-31.

⁴⁷ The Court Today//<http://www.icc-cpi.int/about/ataglance/today.html>; prisijungimo laikas: 2006-10-31.

⁴⁸ The Special Court for Sierra Leone to use ICC Facilities for Trial of Charles Taylor// <http://www.icc-cpi.int/press/pressreleases/153.html>; prisijungimo laikas: 2006-10-31. Plačiau apie Sierra Leone Specialųjį teismą ir Ch. Taylor procesą žiūrėti – Charles Taylor: Hague Trial Must be Accessible to West Africans// <http://hrw.org/english/docs/2006/06/20/liberi13590.htm>; prisijungimo laikas: 2006-10-31.

⁴⁹ Cassese A. International criminal law. – Oxford University Press, 2003. P.447.

Proceso pradžioje S. Husseino teisininkai žadėjo iškelti vieną labiausiai diskutuojamą klausimą svarstant valstybės vadovų atsakomybę už tarptautinius nusikaltimus, t.y. valstybės vadovų imunitetai, kurie anot S. Husseino gynėjo, jam buvo suteikti vis dar galiojančios Irako konstitucijos.⁵⁰ Tačiau procesui prasidėjus šis klausimas buvo pamirštas. Vadovaujantis procesui teisėjas sunkiai sugebėdavo įvesti tvarką proceso metu, kai S. Husseinas mesdavo iššūkį teismo teisėtumui bei atsisakydavo prisistatyti ir pateikti gynybos argumentus.⁵¹ Netvarka teismo proceso metu, teisėjų neprofesionalumas bei vyriausybės kišimasis į procesą sukėlė abejonių dėl proceso nešališkumo bei teisingumo. Abejones dar labiau sustiprino kai kurių Irako politinių lyderių spaudimas bei kaltinimai pirmininkaujančiam teisėjui, kad jis yra pernelyg atlaidus kaltinamajam, kas lėmė teisėjo atsistatydinimą.⁵² Tačiau visi šie įvykiai nesutrukdė teismui 2006 m. lapkričio 5d. nuteisti S. Husseiną mirties bausme pakariant.⁵³ Tokios bylos baigties pasekmės sunkiai prognozuojamos, bet jau dabar aišku viena, kad taikos šioje valstybėje dar ilgai nebus.

Antrasis procesas prasidėjęs 2006 m. rugpjūtį, kuriame S. Husseinas kaltinamas genocido, karo bei nusikaltimais žmoniškumui yra vienodai kontroversiškas kaip ir pirmasis. Praėjus vos tik mėnesiui nuo proceso pradžios, pirmininkaujantis procesui teisėjas Irako Ministro pirmininko ir Kabineto sprendimu buvo nušalintas nuo pareigų vien dėl to, kad jis pavadino S. Husseiną neesant diktatoriumi.⁵⁴ Tokie veiksmai teikia mažai vilties, kad antrasis procesas bus vykdomas laikantis tarptautinių standartų,⁵⁵ nors 1966 m. Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto,⁵⁶ kurį Irakas ratifikavo 1971 m., 14str. suteikia teisę į kompetentingą, nepriklausomą ir nešališką teismą. Situaciją dar labiau pasunkina saugumo Irake stoka, ką puikiai atspindi S. Husseino gynėjo žiaurus nužudymas.⁵⁷

Neatsižvelgiant į S. Husseino proceso trūkumus ir galimas pasekmes, gali būti pastebėta, jog šis ir kiti procesai suteikė viltį nusikaltimų aukoms, kad valstybės vadovams nebebus lengva išvengti atsakomybės už tarptautinius nusikaltimus.

⁵⁰ Lawyer: Saddam to claim immunity//<http://english.aljazeera.net/NR/exeres/8564A679-1EDC-44C8-B782-6142E1AD5D05.htm>; prisijungimo laikas: 2005-12-01.

⁵¹ Timeline: Saddam Hussein Dujail Trial//http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/4507568.stm; prisijungimo laikas: 2006-11-05.

⁵² Iraq: Saddam Hussein Trial At Risk//<http://hrw.org/english/docs/2006/01/27/iraq12541.htm>; prisijungimo laikas: 2006-11-03.

⁵³ Saddam Hussein sentenced to death//http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/middle_east/6117910.stm; prisijungimo laikas: 2006-11-05. Plačiau apie šio sprendimo galimas pasekmes žiūrėti – International resonance of Iraq verdict//http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/middle_east/6118226.stm; prisijungimo laikas: 2006-11-05.

⁵⁴ Judge replaced in Saddam's trial//http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/middle_east/5361492.stm; prisijungimo laikas: 2006-11-05.

⁵⁵ Human Rights Watch taip pat išreiškė abejones Irako teismų galimybėmis pravesti genocido procesą pagal tarptautinius standartus – Iraq: Tribunal Must Improve Work in Anfal Trial//<http://hrw.org/english/docs/2006/08/18/iraq14027.htm>; prisijungimo laikas: 2006-11-05.

⁵⁶ Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas//Valstybės žinios.2002, Nr.77-3288.

⁵⁷ Iraq: Court Must Act to Protect Defence Counsel//<http://hrw.org/english/docs/2006/06/27/iraq13637.htm>; prisijungimo laikas: 2006-11-05.

2. VALSTYBIŲ VADOVŲ PATRAUKIMAS TARPTAUTINĖN BAUDŽIAMOJON ATSAKOMYBĖN UŽ ĮVYKDYTUS TARPTAUTINIUS NUSIKALTIMUS

Pradedant analizuoti valstybių vadovų atsakomybę už tarptautinius nusikaltimus, reikėtų paminėti Lordų rūmų sprendimą (1998 m. lapkričio 25d.) priimtą Gen. Pinochet byloje, kuriame buvo teisingai pažymėta, jog „tarptautinė teisė pripažįsta, kad valstybės vadovo funkcijos kartais gali apimti ir neteisėtus aktus pagal nacionalinę teisę. Tačiau tarptautinė teisė taip pat aiškiai nustato, kad tam tikri veiksmai, tokie kaip kankinimai ir kt., yra jokių būdu nepriimtini nepaisant asmens statuso. Ši taisyklė taikoma tiek valstybės vadovams, tiek visiems kitiems, nes priešinga išvada padarytų tarptautinę teisę pajuokos objektu“.⁵⁸

Taip pat vertėtų pabrėžti, kad tarptautiniai nusikaltimai, įvykdyti valstybių vadovų, skiriasi nuo kitų panašaus pobūdžio nusikaltimų – nužudymų, kankinimų – tuo, kad jie paprastai vykdomi valstybėms atstovams įgyvendinant nusikalstamą valstybės politiką paneigiant tam tikrų žmonių grupių teisę į gyvybę. Be to, dažniausiai valstybės vadovai traukiami atsakomybėn už tokias veikas tik po valdančiųjų jėgų pasikeitimo valstybėje arba pradėjus procesą tarptautiniame tribunole.

Kaip buvo minėta anksčiau, valstybės vadovai traukiami tarptautinėn baudžiamojon atsakomybėn už sunkiausias tarptautinės teisės pažeidimus (genocidas, nusikaltimai žmoniškumui, karo nusikaltimai, kankinimai), kurie pažeidžia visos tarptautinės bendruomenės interesus, nes už kitų tarptautinių normų pažeidimą jie bus traukiami atsakomybėn pagal valstybės nacionalinės baudžiamosios teisės reikalavimus. Verta pažymėti, jog valstybės vadovai turi būti traukiami atsakomybėn už tarptautinius nusikaltimus net ir tuo atveju, jeigu tokie nusikaltimai nėra numatyti valstybės nacionalinėje teisėje.⁵⁹ Ši principinė nuostata buvo patvirtinta jau Niurnbergo tribunolo Statute. Be to, nusikaltimai, apibrėžti Jugoslavijos, Ruandos tribunolų statutuose bei Tarptautinio baudžiamojo teismo statute yra pripažinti tarptautinės paprotinės teisės dalimi,⁶⁰ todėl valstybė negali atsisakyti patraukti atsakomybėn asmenį, įvykdžiusį tarptautinį nusikaltimą, jeigu tokio nusikaltimo baudžiamumas nėra numatytas valstybės nacionaliniuose įstatymuose. Tačiau, buvusio Čilės diktatoriaus Gen. Pinochet byloje, kuomet D. Britanijos Lordų rūmuose buvo svarstomas jo ekstradicijos Ispanijai klausimas, Lordų rūmai nusprendė, kad Gen. Pinochet negali būti išduotas dėl kankinimų ir sąmokslų vykdyti kankinimus, kurie yra pripažįstami nusikaltimų žmoniškumui ir karo nusikaltimų dalimi, ir kurie

⁵⁸ Judgments-Regina v. Bartle and the Commissioner of Police for the Metropolis and others EX Parte Pinochet (on appeal from a Divisional Court of the Queen's Bench Division)/Regina v. Evans and another and the Commissioner of Police for the Metropolis and others EX Parte Pinochet (on appeal from a Divisional Court of the Queen's Bench Division) (25 November 1998)/<http://www.trentu.ca/~mneumann/pinolord.htm>; prisijungimo laikas: 2005-04-17.

⁵⁹ Kittichaisaree K. International criminal law. – Oxford University Press, 2002. P.28.

⁶⁰ Ten pat.P.56.

buvo įvykdyti iki 1989 m. gruodžio 8d., t.y. kai jie buvo įtraukti į D. Britanijos baudžiamąją teisę.⁶¹ Todėl ekstradicijos klausimas buvo sprendžiamas tik dėl tų nusikaltimų, kurie buvo įvykdyti po 1989 m. gruodžio 8d., t.y., kai jie buvo kriminalizuoti D. Britanijoje (sprendimo komentarą žr. 3.1. poskyryje).

2.1. Sunkiausi tarptautinės teisės nusikaltimai

Prieš pradedant kalbėti apie valstybių vadovų vaidmenį vykdant tarptautinius nusikaltimus, reikėtų aptarti, kokias veikas apima tarptautinių nusikaltimų sąvoka ir atskirti tarptautinius nusikaltimus nuo tarptautinio pobūdžio nusikaltimų.

Niurnbergo tribunolo statute ir sprendimuose, bei Kontrolės tarybos įstatyme Nr. 10 pirmą kartą tarptautiniu lygiu buvo apibrėžti tarptautiniai nusikaltimai: nusikaltimai taikai, karo nusikaltimai ir nusikaltimai žmoniškumui. Vėliau šių nusikaltimų sąvokos buvo plėtojamos JT lygiu priimtose konvencijose: 1948 m. Konvencija dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir baudimo už jį, 1949 m. Ženevos konvencijos dėl karo aukų apsaugos ir 1984 m. JT ir 1987 m. Europos konvencija prieš kankinimą ir kitoki žiaurų, nežmonišką elgesį ar baudimą, o taip pat ad hoc tribunolų Jugoslavijai ir Ruandai statutuose, Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statute bei 1996 m. JT Tarptautinės teisės komisijos Nusikaltimų taikai ir žmonijos saugumui kodekso projekte. Visuose minėtuose aktuose yra įtvirtinta individuali atsakomybė už juose nurodytas veikas bei valstybių įsipareigojimai persekioti ir bausti už šias veikas. Be to, nusikaltimai, apibrėžti aukščiau minėtuose tarptautiniuose dokumentuose, yra pripažįstami sunkiausiais tarptautinės teisės pažeidimais, todėl kiekvienas asmuo, nesvarbu ar nusikaltimo vykdytojas ar įsakymo davėjas, turi būti traukiamas atsakomybėn už tokią veiką arba išduotas tarptautinei institucijai, kompetentingai atlikti tokio asmens baudžiamąjį persekiojimą (principas aut dedere aut judicare).

Didžiausią pavojingumą kelia individų veikos, kurios tarytum įgyvendina valstybės politiką, personifikuoja valstybės „vykdomus“ nusikaltimus, t.y. genocidas, nusikaltimai žmoniškumui, karo nusikaltimai, agresija ir kt. Tokie nusikaltimai, kai kurių autorių darbuose, apibūdinami kaip nusikaltimai *prieš taiką ir žmonijos saugumą*⁶² - nusikaltimai, už kurių įvykdymą nustatyta individuali atsakomybė pagal tarptautinę teisę nepriklausomai nuo to ar tokios veikos laikomos nusikaltimais valstybėje, kurioje jie buvo įvykdyti.⁶³ Nors daug populiariesnis terminas literatūroje tokiems nusikaltimams apibūdinti yra *tarptautiniai*

⁶¹ Judgment-Regina v. Bartle and the Commissioner of Police for the Metropolis and others EX Parte Pinochet /Regina v. Evans and another and the Commissioner of Police for the Metropolis and others EX Parte Pinochet (on appeal from a Divisional Court of the Queen's Bench Division) (24 March 1999) // <http://www.trentu.ca/~mneumann/pino2.txt>; prisijungimo laikas: 2005-04-17.

⁶² Игнатенко О. Г., Тиунов О. В. и др. . Международное право. – Москва: Норма , 1999. С. 421.

⁶³ Лукашук И.И. Международное право. – Москва: БЕК, 2000. С. 337.

nusikaltimai. Kartu su valstybėmis, turinčiomis politinę bei materialinę atsakomybę, už šiuos nusikaltimus atsako valstybių vadovai bei kiti pareigūnai, o taip pat kiti asmenys, vykde nusikalstamą politiką. Būtent šios kategorijos nusikaltimai, t.y. karo nusikaltimai, nusikaltimai žmoniškumui, genocidas, kankinimai (atskiriant kankinimo nusikaltimą nuo kankinimų kaip vienos iš nusikaltimų žmoniškumui ar karo nusikaltimų kategorijos), agresijos nusikaltimas, ir atsakomybė už juos bus aptariami toliau.

Minėti tarptautiniai nusikaltimai pažeidžia tarptautines paprotines normas, o taip pat ir sutartines normas, kurios įtvirtina arba kodifikuoja paprotinę teisę, arba prisideda prie paprotinės normos formavimosi. Pvz., 1948 m. Genocido konvencija yra plačiai pripažinta paprotinės teisės dalimi,⁶⁴ o genocido draudimas jus cogens norma,⁶⁵ todėl valstybės turi pareigą bausti asmenis, įvykdžiusius genocido nusikaltimą. Gen. Pinochet byloje Ispanija, siekdama Generolo ekstradicijos iš D. Britanijos, pareiškė jam kaltinimus dėl genocido nusikaltimo, tačiau šie kaltinimai buvo atmesti svarstant bylą D. Britanijos Lordų Rūmuose.⁶⁶ Genocido nusikaltimu bei kitų tarptautinių nusikaltimų vykdymu (nusikaltimais žmoniškumui, 1949 m. Ženevos konvencijų pažeidimais, karo papročių ir taisyklių pažeidimais) buvo kaltinamas buvusios Jugoslavijos valstybės vadovas S. Miloševićius.⁶⁷ Genocido konvencijoje įtvirtinta genocido nusikaltimo sąvoka yra pakartota Tarptautinio baudžiamojo teismo, Jugoslavijos bei Ruandos tribunolų statutuose, taip dar labiau sustiprinant genocido nusikaltimo tarptautinį pobūdį.

Teisinėje literatūroje tarptautiniai nusikaltimai dažnai skirstomi į tarptautinius nusikaltimus pagal paprotinę tarptautinę teisę ir konvencinius tarptautinius nusikaltimus. Tarptautiniams nusikaltimams pagal paprotinę tarptautinę teisę priskiriami kankinimai, genocidas, daugelis karo nusikaltimų, nusikaltimai žmoniškumui ir apartheidas.⁶⁸ Kaltinimai įvykdžius nusikaltimus žmoniškumui (nužudymai, deportacijos, persekiojimai politiniais, rasiniais bei religiniais pagrindais, kiti nežmoniški aktai) pareikšti S. Miloševićiui,⁶⁹ kurio byla buvo nagrinėjama Jugoslavijos tribunole. Kita byla, kurioje valstybės vadovas yra kaltinamas nusikaltimais žmoniškumui, yra buvusio Čado valstybės diktatoriaus Hissene Habre procesas Senegalo valstybės teismuose, kur jam, tarp kitų kaltinimų – karo nusikaltimai, kankinimai ir

⁶⁴ O' Shea A. *Amnesty for crime in international law and practice*. – The Hague, London, New York: Kluwer Law International, 2002. P. 238.

⁶⁵ Ten pat. P. 242.

⁶⁶ Ten pat. P. 241.

⁶⁷ International criminal tribunal for the former Yugoslavia, Prosecutor v. S. Milosevic// <http://www.un.org/icty/milosevic/trials/decision-e/11122RIE16898.htm>; prisijungimo laikas: 2005-05-12.

⁶⁸ O'Shea A. *Amnesty for crime in international law and practice*. – The Hague, London, New York: Kluwer Law International, 2002. P. 199. Tačiau dėl apartheido nusikaltimo priskyrimo prie nusikaltimų pagal tarptautinę paprotinę teisę teisinėje literatūroje nėra vieningos nuomonės. Pvz., Cassese A. mano, kad apartheido nusikaltimas dar nėra pasiekęs nusikaltimo pagal tarptautinę paprotinę teisę statuso tikriausiai dėl to, kad jis yra ribotas laike ir teritorijoje. Žr. Cassese A. *International criminal law*. – Oxford University Press, 2003. P.25.

⁶⁹ International criminal tribunal for the former Yugoslavia, Prosecutor v. S. Milosevic, Second amended indictment// <http://www.un.org/icty/indictment/english/mil-2ai020728e.htm>; prisijungimo laikas: 2005-05-12.

sunkūs tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimai - buvo pareikšti kaltinimai nusikaltimų žmoniškumui įvykdymu.⁷⁰

Kiti tarptautinio pobūdžio nusikaltimai, t.y. konvenciniai nusikaltimai, dar kartais vadinami transnacionaliniais nusikaltimais.⁷¹ Šių nusikaltimų kategorijos yra įtvirtintos sutartyse, tačiau dar nėra pasiekusios paprotinio statuso.⁷² Tokie nusikaltimai yra pinigų plovimas, įkaitų grobimas, nusikaltimai prieš JT ir jų personalą. Jie nors ir pažeidžia kelių valstybių interesus, tačiau nesudaro tokio didelio pavojaus tarptautinei bendruomenei ir paprastai nėra susiję su valstybių vadovais. Valstybės vadovų atsakomybės už šiuos nusikaltimus klausimas nepatenka į magistrinio darbo nagrinėjimo objektą, todėl plačiau nebus nagrinėjamas.

Vis dėlto vertėtų pažymėti, kad tarp aukščiau minėtų nusikaltimų kategorijų nėra neperskiriamos ribos. Tarptautinė teisė nėra statinė, ji nuolat vystosi, todėl konvenciniai nusikaltimai palaipsniui pripažįstami nusikaltimais pagal tarptautinę paprotinę teisę. Pvz., 1949 m. Ženevos konvencijose dėl karo aukų apsaugos buvo įtvirtintos normos, kurios anksčiau nebuvo žinomos tarptautinei teisei. Tačiau palaipsniui valstybės, aiškiai išreikšta forma, prisijungdamos prie Konvencijų arba „tyliai“ pripažino tas normas kaip tarptautines paprotines.⁷³

2.2. Valstybių vadovų vaidmuo tarptautinių nusikaltimų vykdyme

Valstybių vadovų atsakomybės už tarptautinius nusikaltimus klausimą pasunkina tai, kad paprastai jie nėra tų nusikaltimų tiesioginiai vykdytojai. Jų dalyvavimas tarptautiniuose nusikaltimuose pasireiškia įsakymų davimu vykdyti nusikaltimus, nusikaltimų planavimu ar kurstymu ir pan.

Jau Niurnbergo tribunolas savo sprendimuose atmetė svarbiausią gynybos argumentą – tai, kad buvo vykdomi vadovybės įsakymai arba valstybės įstatymai,⁷⁴ tuo patvirtindamas, kad atsakomybėn turi būti traukiami ne tik tiesioginiai nusikaltimų vykdytojai, bet ir tie, kurie įsakė vykdyti tuos nusikaltimus. S. Miloševićui pareikštame kaltinime buvo pasakyta,⁷⁵ kad jis, turėdamas aukščiausią valstybinę poziciją, yra atsakingas už savo pavaldinių veiksmus ir/ar neveikimą. Tai buvo patvirtinta ir JT Saugumo tarybos rezoliucijoje Nr. 1329 (2000 m.),⁷⁶ kurioje teigiama, kad civiliniai, kariniai ir pusiau kariniai lyderiai turi būti nubausti anksčiau nei

⁷⁰ The prosecution of Hissene Habre//http://hrw.org/reports/2005/chad0705/3.htm#_Toc107924414; prisijungimo laikas: 2005-08-09.

⁷¹ Игнатенко О. Г., Тиунов О. В. и др. . Международное право. – Москва: Норма , 1999. С. 421.

⁷² O'Shea A. Amnesty for crime in international law and practice. – The Hague, London, New York: Kluwer Law International, 2002. P. 198.

⁷³ Лукашук И.И., А. В. Наумов. Международное право. – Москва: Спарк, 1999. С.70.

⁷⁴ Abraitienė B. Nuo Niurnbergo iki Tarptautinio baudžiamojo teismo//Justitia. 2003, Nr. 3-4. P.104.

⁷⁵ International criminal tribunal for the former Yugoslavia, Prosecutor v.S.Milosevic, Second amended indictment//<http://www.un.org/icty/indictment/english/mil-2ai020728e.htm>; prisijungimo laikas: 2005-05-12.

⁷⁶ Security Council Resolution 1329 (2000)// <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N00/773/49/PDF/N0077349.pdf?OpenElement>; prisijungimo laikas: 2005-08-09.

„smulkūs dalyviai“. Tokia pozicija yra pateisinama, nes tie, kurie nusikalstamai pasinaudodami savo valdžia, turi galią įtakoti atitinkamus įvykius, „pažeidžia tarptautinę tvarką“ labiau negu tie, kurie vykdo įsakymus.

Vertėtų pažymėti, kad norint patraukti valstybės vadovą atsakomybėn, būtina įrodyti, kad jis turėjo žinių apie vykdomą nusikalstamą „politiką“. Pagal „vadovo atsakomybės“ doktriną (the doctrine of superior responsibility), asmuo užimantis atitinkamas pareigas, leidžiančias jam kontroliuoti pavaldinius, gali būti nubaustas už neveikimą, t.y. jeigu jis nesiėmė priemonių užkirsti kelią daromiems nusikaltimams arba nenubaudė kaltininkų po to, kai sužinojo, jog tie nusikaltimai buvo įvykdyti.⁷⁷ Tačiau vadas turi turėti galimybę kontroliuoti savo pavaldinius ir žinoti arba turėti galimybę sužinoti apie vykdomus nusikaltimus.⁷⁸

Galime išskirti keletą sąlygų, kurioms esant valstybės vadovai gali būti patraukti atsakomybėn: a) jie vykdo efektyvią kontrolę arba turi valdžią (tiek de jure, tiek de facto) asmenims, įvykdžiusiems nusikaltimus. S. Miloševićiaus byloje vienas liudininkų, ambasadorius Galbraith, patvirtino, kad kaltinamasis buvo Didžiosios Serbijos architektas ir praktiškai niekas negalėjo įvykti be jo žinios ar dalyvavimo.⁷⁹ Be to, pareikštame kaltinime teigiama,⁸⁰ kad S. Miloševićius turėjo de jure ir de facto efektyvią kontrolę Jugoslavijos liaudies armijai (JNA) ir Jugoslavijos kariuomenei (VJ), kurios dalyvavo ne serbų priverstinių perkėlimų iš Bosnijos ir Hercegovinos planavime bei vykdyme. Jis teikė finansinę, transportavimo bei politinę paramą Bosnijos Serbų kariuomenei (VRS), kuri bendrininkavo nusikalstamoje veikloje. Jis dalyvavo planavime ir pasirengime užimti atitinkamus Bosnijos ir Hercegovinos rajonus bei išvarant ne serbus iš atitinkamų regionų; b) valstybės vadovas žinojo arba turėjo informacijos, kuri leido jam daryti išvadas, jog nusikaltimai buvo vykdomi arba atsižvelgiant į aplinkybes tam tikru laiku, turėjo žinoti, bet sąmoningai nepaisė informacijos, kuri rodė, jog pavaldiniai vykdo tarptautinius nusikaltimus. Pareikštame S. Miloševićiui kaltinime nustatyta,⁸¹ kad Federalinė Prezidentūra efektyviai kontroliavo Jugoslavijos liaudies armiją kaip jos „pagrindinė vadovė“. Generolai V. Kadijevic ir B. Adzic, kurie vadovavo Jugoslavijos liaudies armijai Bosnijoje ir Hercogovinoje, nuolat bendravo ir konsultavosi su kaltinamuoju; c) vadovas nesiėmė priemonių užkirsti kelią nusikaltimams, taip pažeisdamas savo pareigą imtis atitinkamų priemonių, kad būtų išvengta žalingų pasekmių. Aukščiau pateikti faktai S. Miloševićiaus byloje parodo, kad jis nesiėmė

⁷⁷ Boas G. and Schabas W.A. International criminal law development in the case law of the ICTY. – Leiden: Martines Nijhoff publishers, 2003. P.239-240.

⁷⁸ The Pinochet case - a wake-up call tyrants and victims alike// <http://www.hrw.org/campaigns/chile98/precedent.htm>; prisijungimo laikas: 2005-04-14.

⁷⁹ International criminal tribunal for the former Yugoslavia, Prosecutor v. S. Milosevic, Decision on motion for judgement of acquittal// <http://www.un.org/icty/milosevic/tiralc/judgement/index.htm>; prisijungimo laikas: 2005-05-12.

⁸⁰ International criminal tribunal for the former Yugoslavia, Prosecutor v.S.Milosevic, Second amended indictment// <http://www.un.org/icty/indictment/english/mil-2ai020728e.htm>; prisijungimo laikas: 2005-05-12.

⁸¹ Ten pat.

atitinkamų priemonių sustabdyti vykdomus nusikaltimus, o atvirkščiai, jis inicijavo juos (taip pat žr. priedą Nr.1).

Aukščiau minėti principai yra įtvirtinti tiek Jugoslavijos ir Ruandos tribunolų statutuose, tiek Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statute (25, 27 str.). S.Miloševićiaus byloje pateiktame kaltinime yra pasakyta, kad „jam kyla individuali baudžiamoji atsakomybė už nusikaltimus, numatytus Jugoslavijos tribunolo statuto 2 str., 3 str., 5 str. ir apibrėžtus kaltinamajame akte, kuriuos jis planavo, kurstė, įsakė vykdyti, įvykdė, arba kurių planavime, paruošime arba atlikime jis kitais būdais bendrininkavo. Vartojant žodį „įvykdė“, kaltintojas neketina pasakyti, kad kaltinamasis fiziškai įvykdė jam inkriminuojamus nusikaltimus. „Įvykdymas“ kaltinime reiškia dalyvavimą nusikalstamoje veikoje bendrininkaujant“.⁸²

Remiantis panašiais principais Ispanija pareiškė kaltinimus Gen. Pinochet, kadangi inkriminuojami nusikaltimai buvo įvykdyti jam vykdant valstybės vadovo funkcijas.⁸³ Gen. Pinochet nusikaltimai pasireiškė sisteminiu ir institucionalizuotu kankinimų naudojimu siekiant išsilaikyti valdžioje, taip įbauginant bet kokią opoziciją. Kaltintojai nustatė,⁸⁴ kad Gen. Pinochet 1973-1990 m. laikotarpyje kartu su kitais susitarė kankinimų ir kitais skausmą sukeliančiais būdais pašalinti bet kokią esamą ar galinčią susiformuoti opoziciją jo valdžiai. Be to, prireikus, kai kurie opozicijos atstovai (ar tik įtariami) būdavo nužudomi. Visi šie ir kiti panašūs veiksmai galėjo būti atliekami ne tik Čilėje, bet ir už jos ribų. Tačiau verta pažymėti, kad Gen. Pinochet nebuvo kaltinamas asmeniškai dalyvavęs kankinimų aktuose. Jis buvo kaltinamas vadovavęs kankinimų aktams duodant nurodymus jo sukurtai slaptai karinei policijai (DINA), kuri buvo atsakinga už kankinimų centrų veiklos priežiūrą ir kurios vadovas kasdien darydavo tiesioginius pranešimus Gen. Pinochet, kas įrodo jo žinojimą apie vykdomus nusikaltimus.

Įrodymai surinkti H. Habre byloje taip pat parodo, kad nors ir nebūdamas tiesioginis nusikaltimų vykdytojas, jis ne tik kad žinojo apie vykdomus nusikaltimus ir nesistengė užkirsti jiems kelio, bet pasinaudodamas savo valdžia vadovavo specialiai sukurtoms pajėgoms vykdyti nusikaltimus. Human Rights Watch (toliau HRW) pranešime teigiama,⁸⁵ kad H. Habre dekretu sukurtos ir jam tiesiogiai pavaldžios politinės policijos (The Directorate de Documentation et Securite – DDS) funkcijas sudarė: informacijos, galinčios pakenkti nacionaliniams interesams, rinkimas; bendradarbiavimas nuslopinant individus bei jų grupes, galinčias pakenkti nacionaliniams interesams. Taip pat HRW teigia, kad turėdama tokį platų

⁸² Ten pat.

⁸³ Davis M. The Pinochet case/Origins, progress and implications. – London: Institute of Latin American studies, 2003. P. 3.

⁸⁴ Plačiau apie Gen. Pinochet pareikštus kaltinimus žr. Robertson G. Crimes Against Humanity/The Struggle For Global Justice. – The Penguin Press, 1999. P.362-365.

⁸⁵ Hissene Habre – The Political Police Files//<http://www.hrw.org/justice/habre/habre-police.htm>; prisijungimo laikas: 2006-10-29.

mandatą politinė policija greitai tapo pagrindiniu represijos įrankiu bei diktatoriaus „akimis ir ausimis“.⁸⁶ Jam buvo pranešama apie kiekvieną detalę susijusią su šios organizacijos veikla, net apie aprangos kareiviams trūkumą. Be to, 1982 m. H. Habre suplanavo atsikratyti „išdavikais“ pietinėje valstybės dalyje, tačiau operacijos metu buvo susidorojama ne tik su tariamais išdavikais, bet ir nekaltais civiliais asmenimis. Didžiausia represijos banga pasireiškė 1984 m. rugsėjį, kartais vadinamą „Juodoju Rugsėju“, kurio metu H. Habre kontroliuojamos Nacionalinės ginkluotosios pajėgos (FANT) eliminavo valstybės pietuose gyvenantį elitą ir pakeitė juos H. Habre patikėtiniais. Tai leidžia daryti išvadą, kad jis kontroliavo situaciją ir buvo puikiai informuotas apie kankinimus bei mirtis jo įsteigtuose kalėjimuose, už ką ir turi būti patrauktas atsakomybėn.

2.3. Valstybių nacionalinių teismų baudžiamoji jurisdikcija

Jurisdikcija yra valstybės suvereniteto požymis ir yra susijusi su valstybės kompetencija „valdyti“ asmenis bei turtą vadovaujantis valstybės nacionaline teise.⁸⁷ Paprastai yra preziumuojama, kad valstybės jurisdikcija yra teritorinė,⁸⁸ t.y. valstybė savo galias gali įgyvendinti tik tam tikroje apibrėžtoje teritorijoje, nors teritorinė valstybės jurisdikcija yra ribota ir neišsprendžia dažnai kylančių tarptautinių konfliktų. Todėl įgyvendinant valstybės jurisdikciją yra naudojami tam tikri principai, pvz., pilietybės, universalumo ir kt., kurie padeda išspręsti situacijas, turinčias tarptautinį elementą.

Kaip buvo minėta, kartais valstybė nenori arba negali vykdyti savo jurisdikcijos ir nubausti kaltus asmenis, nepaisant to, kad asmenų įvykdyti tarptautiniai nusikaltimai yra draudžiami tarptautinės paprotinės teisės bei valstybė yra prisijungusi prie atitinkamų tarptautinių sutarčių. Tai labai gerai atspindi H. Habre bei Gen. Pinochet bylos. Senegalo aukščiausiasis teismas 2002 m. kovo 20d. sprendime atsisakė taikyti 1984 m. Kankinimų konvencijos 6str. ir patraukti H. Habre atsakomybėn, nors minėtas Konvencijos straipsnis įpareigoja kiekvieną valstybę sutarties dalyvę (Senegalas ratifikavo Kankinimų konvenciją 1986 m.⁸⁹), kurios teritorijoje yra kaltinamasis, pradėti jo persekiojimą (plačiau žr. 3.1. poskyrį). Šiuo sprendimu buvo pažeistas ne tik tarptautinių sutarčių viršenybės principas, įtvirtintas Senegalo konstitucijoje,⁹⁰ bet ir 1969 m. Vienos konvencijos „Dėl tarptautinių sutarčių teisės“ 27 str.,⁹¹ kuris draudžia valstybei pasitelkti vidaus teisės nuostatas, siekiant pasiteisinti dėl tarptautinės

⁸⁶ Ten pat.

⁸⁷ Wallace R.M.M. International law. – London: Sweet & Maxwell, 2002. P.108.

⁸⁸ Brownlie I. Principles of public international law. – Oxford University Press, 2003. P.297.

⁸⁹ Convention against Torture and Other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment, New York, 10 December 1984/ <http://www.ohchr.org/english/countries/ratification/9.htm>; prisijungimo laikas: 2005-04-17.

⁹⁰ Macedo S. Universal jurisdiction/ National courts and the prosecution of serious crimes under international law. – University of Pennsylvania Press, 2004. P.157.

⁹¹ Vienos konvencija „Dėl tarptautinių sutarčių teisės“//Valstybės žinios. 2002, Nr. 13-480.

sutarties nesilaikymo. Žinoma, būtų idealu, jeigu H. Habre būtų teisiamas Čado valstybėje, kurioje yra dauguma nukentėjusiųjų bei pagrindiniai įrodymai, tačiau Čado vyriausybė, kuri, anot New York Times,⁹² yra prisotinta H. Habre sąjungininkų, nesiėmė jokių priemonių siekiant patraukti buvusį diktatorių atsakomybėn.

1995 m. Amsterdamo apeliacinis teismas, nepaisant to, kad Gen. Pinochet tuo metu buvo Amsterdame, atsisakė taikyti 1984 m. Kankinimų konvenciją, kurią Nyderlandai buvo ratifikavę, ir motyvavo savo sprendimą tuo, kad Nyderlandų teismai neturi jurisdikcijos, kadangi tai gali sukelti teisines ir praktines problemas.⁹³ Be to, kartais valstybės atsisako bendradarbiauti vykdamas baudžiamąjį persekiojimą motyvuojant valstybės jurisdikcijos pažeidimu. Taip Gen. Pinochet byloje Čilės vyriausybė atsisakė bendradarbiauti su teisėju B. Garzon, kuris nagrinėjo Generolo bylą Ispanijoje, motyvuojant „neteisėta invazija į Čilės teismų jurisdikciją“.⁹⁴

Valstybių nacionalinių teismų baudžiamoji jurisdikcija gali būti vykdoma remiantis: teritoriniu, pilietybės, pasyvios pilietybės, apsaugos ir universalumo principais. Beje, nėra jokios šių principų hierarchijos, todėl kiekvieno principo taikymas priklauso nuo valstybės nacionalinių įstatymų ir konkrečių bylos aplinkybių.

Teritorinis principas. Šis principas reiškia, jog teismai turi jurisdikciją nagrinėti tuos nusikaltimus, kurie buvo įvykdyti teismo buvimo valstybėje, net jeigu nusikaltimą įvykdė užsienio valstybės pilietis. Tačiau kartais šiam principui yra suteikiamas platesnis taikymas. Visų pirma, subjektyvus taikymas, valstybės teismai turi jurisdikciją ir tiems nusikaltimams, kurie buvo pradėti toje valstybėje, tačiau užbaigti užsienio valstybės teritorijoje. Nors dažniau yra taikomas objektyvus teritorinis principas, pagal kurį valstybė turės jurisdikciją, kai pagrindinis nusikaltimo elementas buvo įvykdytas toje valstybėje.⁹⁵ Šio principo turinys buvo atskleistas Lotus byloje,⁹⁶ kurioje Nuolatinis Tarptautinis Teisingumo Teismas teigė, kad valstybė negali vykdyti savo jurisdikcijos už savo sienų ribų, tačiau tarptautinė teisė nedraudžia valstybėms vykdyti jurisdikciją jų teritorijoje tokių nusikaltimų atžvilgiu, kurie buvo įvykdyti užsienyje ir kuomet valstybė negali remtis jokia tarptautinės teisės norma. Teritorinio principo pagrindu Čilės teismai nagrinėjo Gen. Pinochet bylą po to, kai jis sugrįžo iš D. Britanijos.⁹⁷ Vadovaujantis šiuo principu S. Miloševićius galėjo būti teisiamas buvusioje Jugoslavijoje, o H. Habre Čado valstybėje.

⁹² Macedo S. Universal jurisdiction/ National courts and the prosecution of serious crimes under international law. – University of Pennsylvania Press, 2004.P.137.

⁹³ Cassese A. International criminal law. – Oxford University Press, 2003. P.307.

⁹⁴ Macedo S. Universal jurisdiction/ National courts and the prosecution of serious crimes under international law. – University of Pennsylvania Press, 2004.P.104.

⁹⁵ Brownlie I. Principles of public international law. – Oxford University Press, 2003.P.301.

⁹⁶ The "Lotus" case [1927] PCIJ 3 (7 September 1927)/<http://www.worldlii.org/int/cases/PCIJ/1927/3.html>; prisijungimo laikas: 2005-10-12.

⁹⁷ Davis. M. The Pinochet case/Origins, progress and implications. – London: Institute of Latin American studies, 2003. P.232.

Tarptautinių nusikaltimų atveju, šio principo taikymui gali būti sudarytos tam tikros kliūtys. Visų pirma, tarptautiniai nusikaltimai dažnai yra įvykdomi aukštas pareigas užimančių valstybės pareigūnų arba jiems bendrininkaujant, arba jų sutikimu, todėl valstybės teisingumo institucijos gali nenorėti pradėti baudžiamąjį persekiojimą prieš minėtus asmenis. Be to, valstybėje, kurioje buvo įvykdytas nusikaltimas, gali būti priimtas amnestijos aktas, kuris atleidžia nuo atsakomybės asmenis, nepriklausomai nuo jų statuso, ir tokiu atveju valstybės, kurioje buvo priimtas amnestijos aktas, institucijoms gali būti užkirstas kelias pradėti procesą. Priešingai, užsienio valstybės teismas, remdamasis kitais jurisdikcijos pagrindais įvykdytam nusikaltimui, gali teigti, kad jis neturi pripažinti amnestijos, ypač tais atvejais, kai toks amnestijos aktas prieštarauja jus cogens normoms. Taigi, nors kartais gali ir nepasisiekti įgyvendinti valstybės jurisdikciją remiantis teritoriniu principu, užsienio valstybių teismai gali pradėti procesą remiantis kitais jurisdikcijos pagrindais.

Pilietybės principas. Pilietybė yra dažnai naudojama kaip pagrindas jurisdikcijai tuo atveju, kai vienos valstybės piliečiai padaro nusikaltimus kitoje valstybėje. Šis požymis yra labiau būdingas kontinentinės Europos valstybėms, nes bendrosios teisės valstybės yra linkusios riboti nusikaltimų „sąrašą“, kurių atžvilgiu jos vykdys jurisdikciją remiantis šiuo principu. Didžioji Britanija, jeigu nusikaltimai buvo įvykdyti jos piliečių užsienyje, vykdys savo jurisdikciją tik tuo atveju, jeigu buvo įvykdytas valstybės išdavimas, žmogžudystė arba bigamija.⁹⁸ Tačiau gali susidaryti situacija, kai asmenį galės teisti dvi ar daugiau valstybių, vienos besiremdamos teritoriniu principu, kitos pilietybės, taip sudarant grėsmę, jog asmuo gali būti nubaustas du kartus už tą pačią veiką. Siekiant to išvengti, kai kurios valstybės riboja pilietybės principo taikymą ir taiko tik sunkiausiems nusikaltimams. Vis dėlto pilietybės principas yra svarbus tuo atveju, kai nusikaltimas padaromas tokioje teritorijoje kaip Antarktida, kur teritorinis principas netinkamas.⁹⁹

Pasyvios pilietybės principas. Remiantis šiuo principu, valstybės teismai turi jurisdikciją tiems nusikaltimams, kurie buvo įvykdyti užsienyje, tačiau prieš pirmosios valstybės piliečius. Tačiau, kai kurie autoriai teigia, jog šis principas yra abejotinas pagrindas vykdyti jurisdikciją ir jam uoliai prieštarauja JAV bei Didžioji Britanija.¹⁰⁰ Šis principas kartais gali būti panašus į universalumo principą, t.y. kai valstybė siekia nubausti asmenį už tarptautinius nusikaltimus, kurių padarymo metu nukentėjo tos valstybės piliečiai. Gen. Pinochet byloje, Ispanija prašė D. Britanijos išduoti Generolą pateikdama jam kaltinimus įvykdžius nusikaltimus

⁹⁸ Shaw N. M. International law. – Cambridge University Press, 2003. P. 588.

⁹⁹ Davis. M. The Pinochet case/Origins, progress and implications. – London: Institute of Latin American studies, 2003. P.302.

¹⁰⁰ Shaw N. M. International law. – Cambridge University Press, 2003. P. 590.

prieš Ispanijos piliečius remdamasi universalumo principu,¹⁰¹ nors kaltinimai galėjo būti pareikšti ir pasyvios pilietybės principo pagrindu. Panaši situacija yra ir H. Habre byloje, kurioje Belgija prašo Senegalo išduoti šį asmenį už nusikaltimus, įvykdytus Čade prieš Belgijos piliečius, nors Belgija remiasi universalios jurisdikcijos principu.

Apsaugos principas. Pagal šį principą, valstybė turi jurisdikciją tiems nusikaltimams, kurie buvo atlikti užsienyje kitos valstybės piliečių, tačiau nusikaltimai kelia grėsmę pirmosios valstybės saugumui.¹⁰² Tokie nusikaltimai paprastai yra ekonominiai arba susiję su imigracija, todėl nagrinėjant valstybių vadovų atsakomybės klausimą, šiuo principu paprastai nėra vadovaujama.

Universalumo principas suteikia jurisdikciją visoms valstybėms tokių nusikaltimų atžvilgiu, kurie pažeidžia tarptautinę teisę bei kelia grėsmę tarptautinei bendruomenei.¹⁰³ Universali jurisdikcija taip pat apibūdinama kaip principas, kuris reiškia, jog tam tikri nusikaltimai yra tokie „baisūs“ ir visuotinai pripažinti bei draudžiami, kad valstybė yra įgaliota arba net įpareigota pradėti baudžiamąjį persekiojimą neatsižvelgiant į nusikaltimo padarymo vietą bei į kaltinamojo ir aukos pilietybes.¹⁰⁴

Valstybių pareiga nubausti tarptautinius nusikaltėlius remiantis universalumo principu kyla iš tarptautinių sutarčių, kurių dalyvė valstybė yra,¹⁰⁵ taip pat iš tarptautinės paprotinės teisės.¹⁰⁶ Eichmann byloje Izraelio teismas pasakė, kad kaltinamojo padaryti nusikaltimai buvo tokio masto ir tokio sunkumo, kad paveikė tarptautinės bendruomenės pagrindus, todėl Izraelio valstybė, remdamasi universalia jurisdikcija, turi teisę jį teisti.¹⁰⁷ Nagrinėjant Gen. Pinochet bylą lordas Millet teigė, jog tarptautinių nusikaltimų atžvilgiu universali jurisdikcija gali būti vykdoma, jeigu yra patenkinami du kriterijai: pirma, jeigu nusikaltimu yra pažeidžiama jus cogens norma; antra, nusikaltimai turi būti tokie sunkūs ir padaryti tokiu mastu, kad jie gali būti vertinami kaip pasikėsinimas į tarptautinę teisinę tvarką.¹⁰⁸

Universalumo principas taikomas tokiems nusikaltimams kaip genocidas, nusikaltimai žmoniškumui (dažnai literatūroje teigiama, kad universalios jurisdikcijos principas yra įsitvirtinęs nusikaltimų žmoniškumui atžvilgiu paprotinėje tarptautinėje teisėje ir egzistuoja kaip

¹⁰¹ Macedo S. Universal jurisdiction/ National courts and the prosecution of serious crimes under international law. – University of Pennsylvania Press, 2004.P.2.

¹⁰² Wallace R.M.M. International law. – London: Sweet &Maxwell, 2002.P.112.

¹⁰³ Ten pat. P.113.

¹⁰⁴ Macedo S. Universal jurisdiction/ National courts and the prosecution of serious crimes under international law. – University of Pennsylvania Press, 2004.P.4.

¹⁰⁵ Davis. M. The Pinochet case/Origins, progress and implications. – London: Institute of Latin American studies, 2003. P.233.

¹⁰⁶ Wallace R.M.M. International law. – London: Sweet &Maxwell, 2002.P.114.

¹⁰⁷ Cassese A. International criminal law. – Oxford University Press, 2003. P. 7.

¹⁰⁸ Judgment-Regina v. Bartle and the Commissioner of Police for the Metropolis and others EX Parte Pinochet /Regina v. Evans and another and the Commissioner of Police for the Metropolis and others EX Parte Pinochet (on appeal from a Divisional Court of the Queen's Bench Division) (24 March 1999) <http://www.trentu.ca/~mneumann/pino2.txt>; prisijungimo laikas: 2005-04-17.

jus cogens norma¹⁰⁹ - nors, kaip minėta, H. Habre byloje Senegalas atsisakė vykdyti savo jurisdikciją, nepaisant to, kad H. Habre buvo pareikšti kaltinimai nusikaltimų žmoniškumui įvykdymu), kankinimai bei karo nusikaltimai. 1948m. Genocido konvencijoje yra pasakyta, jog genocido nusikaltimui jurisdikciją turi valstybė, kurios teritorijoje šis nusikaltimas buvo įvykdytas arba specialiai sukurtas tarptautinis organas. Tačiau reikėtų sutikti su autoriais teigiančiais, kad būtų absurdiška manyti, jog kitos valstybės negali persekioti asmenų, kaltų įvykdžius genocido nusikaltimą.¹¹⁰ Visų pirma, Tarptautinis Teisingumo Teismas konsultacinėje nuomonėje dėl išlygų Genocido konvencijai pabrėžė visuotinį genocido pasmerkimą bei bendradarbiavimo būtinumą, siekiant išlaisvinti žmoniją nuo šio blogio.¹¹¹ Be to, byloje Bosnia – Hercegovina v. Yugoslavia, Tarptautinis Teisingumo Teismas patvirtino erga omnes išipareigojimus įtvirtintus Genocido konvencijoje, bei pabrėžė, kad išipareigojimai užkirsti kelią bei bausti už genocido nusikaltimą nėra apriboti teritorija,¹¹² todėl Čilės argumentas, kad nesant tarptautinei institucijai, kompetentingai persekioti už genocido nusikaltimą, Čilė turi išimtinę kompetenciją teisti Gen. Pinochet už genocido nusikaltimą (nors D. Britanija nuo pat bylos pradžios atmetė šiuos kaltinimus), yra nepriimtinas.¹¹³ Gen. Pinochet byloje taip pat buvo patvirtinta, kad kiekviena valstybė gali persekioti ir bausti asmenį, kaltą vykdžius kankinimus.¹¹⁴ Aiškus pasikliovimas universalumo principu išsipildė 2001 m., kuomet dvi Ruandos vienuolės buvo nuteistos Belgijos teismo už nusikaltimus prieš Ruandos piliečius. Ruandos teisingumo ministras Jean de Dieu Mucyo pasakė agentūrai Reuters: „Tai yra labai pozityvu, kad Belgija, užsienio valstybė, persekioja ir baudžia už nusikaltimus žmoniškumui, įvykdytus Ruandoje, kitos valstybės turėtų sekti šiuo pavyzdžiu.“¹¹⁵ Universalumo principas buvo pritaikytas ir H. Habre byloje, kadangi šio principo pagrindu Belgija siekia buvusio diktatoriaus ekstradicijos iš Senegalo.¹¹⁶ Pagal Belgijos 2005 m. rugsėjo 19d. išduotą tarptautinį arešto orderį, H. Habre buvo

¹⁰⁹ Cassese A. International criminal law. – Oxford University Press, 2003. P.110.

¹¹⁰ Davis. M. The Pinochet case/Origins, progress and implications. – London: Institute of Latin American studies, 2003. P.236.

¹¹¹ International Court of Justice, Reservations to the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Advisory Opinion of 28 May 1951)//

<http://www.icj-cij.org/icjwww/idecisions/isummaries/ippcgsummary510528.htm>; prisijungimo laikas: 2005-12-10.

¹¹² International Court of Justice, Case Concerning Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia-Herzegovina v. Yugoslavia) (11 July 1996)//

http://www.icj-cij.org/icjwww/idocket/ibhy/ibhyjudgment/ibhy_ijudgment_19960711_frame.htm; prisijungimo laikas: 2006-10-15.

¹¹³ Davis. M. The Pinochet case/Origins, progress and implications. – London: Institute of Latin American studies, 2003. P.235.

¹¹⁴ The Pinochet case – a wake - up call tyrants and victims alike// <http://www.hrw.org/campaigns/chile98/precedent.htm>; prisijungimo laikas: 2005-04-14.

¹¹⁵ Macedo S. Universal jurisdiction/ National courts and the prosecution of serious crimes under international law. – University of Pensylvania Press, 2004.P.3.

¹¹⁶ The case against Hissene Habre – an African Pinochet// http://www.hrw.org/justice/habre/intro_web2.htm; prisijungimo laikas: 2005-04-14. 2003m. liepos mėn. Belgijos parlamentas panaikino teisės aktą reguliuojantį universalią jurisdikciją ir dauguma bylų, besiremiančių šiuo įstatymu, buvo atmeta. Tačiau pereinamojo laikotarpio išlyga leido tęsti prasidėjusius procesus, kuriuose nukentėjusieji buvo Belgijos piliečiai. H. Habre byla atitiko šiuos

suintas Senegale 2005 m. lapkričio 19d., kur buvo išspręstas jo ekstradicijos klausimas (žr. 3.1. poskyrį).¹¹⁷

Tačiau galima situacija, kuomet kelios valstybės turės jurisdikciją persekioti valstybės vadovą už tarptautinius nusikaltimus. Pvz., Gen. Pinochet byloje Ispanija bei Čilė turėjo jurisdikciją teisti Gen. Pinochet vadovaujantis skirtingais jurisdikcijos pagrindais, tačiau ir D. Britanija galėjo pasinaudoti universalia jurisdikcija. H. Habre byloje tiek Čado valstybė, kurios diktatorius jis buvo, tiek Senegalas, kuriame jis rado prieglobstį, tiek Belgija, vadovaudamasi universalios jurisdikcijos principu, turi jurisdikciją teisti H. Habre už tarptautinių nusikaltimų įvykdymą. Kuri valstybė tokiu atveju turi pirmenybę vykdyti jurisdikciją nėra aišku, nes tarptautinių nusikaltimų atveju pažeidžiami visų valstybių interesai. Be to, reikia atsižvelgti ir į tai, kad asmuo negali būti nubaustas už tą patį nusikaltimą du kartus. Klausimas lieka atviras, nors jau yra parengta rekomendacinio pobūdžio dokumentų, kurie gali padėti išspręsti šią problemą. Taip Princeton principuose dėl universalios jurisdikcijos 8 str. yra nurodyta,¹¹⁸ jog siekiant išspręsti valstybių konkuruojančios jurisdikcijos klausimą, reikėtų vadovautis šiais kriterijais: a) įsipareigojimai pagal daugiašalę arba dvišalę sutartį; b) nusikaltimo įvykdymo vieta; c) įtariamo nusikaltėlio pilietybės ryšys su valstybe, siekiančia vykdyti jurisdikciją; d) aukos pilietybės ryšys su valstybe, siekiančia vykdyti jurisdikciją; e) bet koks kitas ryšys tarp valstybės ir aukos, įtariamo nusikaltėlio ar nusikaltimo; f) persekiojimo tikėtumas, sąžiningumas ir efektyvumas valstybėje, siekiančioje vykdyti jurisdikciją; g) teisingas procesas ir nešališkumas valstybėje; h) patogumas šalims ir liudininkams, įrodymų prieinamumas valstybėje; i) teisingumo interesai. Šie kriterijai nėra privalomi, siekiant vykdyti universalią jurisdikciją tarptautiniams nusikaltimams, tačiau reikėtų atsižvelgti į juos, ypač valstybės ryšį su auka ar nusikaltėliu arba su nusikaltimo padarymo vieta. Tokio ryšio nebuvimas gali sukelti tam tikras vidines bei išorines problemas. Vidinė problema susijusi su teismo proceso teisėtumu, kuomet atsakomybėn traukiamas kaltinamasis, kuris neturi jokio pilietybės ryšio su valstybe bei jo padaryta veika, nėra susijusi su tos valstybės teritorija. Išorinė problema yra susijusi su galimu vienos valstybės kišimusi į kitos valstybės reikalus. Šiuo argumentu memorandume D. Britanijai pasinaudojo Čilė, kuomet buvo svarstomas Gen. Pinochet ekstradicijos Ispanijai klausimas.¹¹⁹ Tačiau šis argumentas gali būti paneigtas teigiant, jog

kriterijus, nes atliekantis tyrimą teisėjas jau buvo išvykęs į misiją Čade bei trys ieškovai buvo Belgijos piliečiai. Be to, byla buvo laikoma „politiškai“ saugi, nes Čado vyriausybė bei Senegalo prezidentas palaikė H. Habre ekstradiciją į Belgiją. Žr. Submission to the Committee of Eminent African Jurists/Options for Hissene Habre to Face Justice//<http://www.hrw.org/backgrounder/africa/chad1205/>; prisijungimo laikas: 2006-10-31.

¹¹⁷ Senegal: Ex-Dictator of Chad arrested//<http://www.hrw.org/english/docs/2005/11/15/chad12031.htm>; prisijungimo laikas: 2005-12-12.

¹¹⁸ Macedo S. Universal jurisdiction/ National courts and the prosecution of serious crimes under international law. – University of Pennsylvania Press, 2004.P.23.

¹¹⁹ Cassese A. International criminal law. – Oxford University Press, 2003. P. 292.

tarptautiniai nusikaltimai yra visų valstybių reikalas, todėl kiekviena valstybė turi jurisdikciją jų atžvilgiu.

Pateikti valstybės jurisdikcijos pavyzdžiai tik dar kartą parodo, jog dažnai sunku, o kartais neįmanoma išspręsti problemos, ypač, kai egzistuoja tarptautinis elementas ir tai susiję su valstybės vadovais, pasitelkiant nacionalines priemones. Kartais teisingumo nepavyksta įgyvendinti dėl tam tikrų politinių kliūčių, kartais dėl nepakankamo valstybės institucijų pasirengimo, o kartais tiesiog dėl išankstinio nusistatymo kaltinamųjų atžvilgiu, kuomet net jų gynėjai vadinami „demono advokatais“¹²⁰ arba nužudomi.¹²¹ Be to, universali jurisdikcija kartais gali būti naudojama siekiant suvesti „politines sąskaitas“. Todėl buvo būtina įsteigti tarptautines institucijas, suteikiant joms teisę nagrinėti atitinkamas bylas. Tačiau, kad tokios institucijos galėtų nagrinėti baudžiamąsias bylas, jos turi turėti jurisdikciją nagrinėti tokias bylas. Kyla klausimas: koks santykis tarp valstybės ir tarptautinės institucijos jurisdikcijos? Ar valstybė turi prioritetą prieš tarptautines institucijas, ar atvirkščiai?

2.4. Institucijų, įsteigtų tarptautinės teisės normų pagrindu, kompetencija nagrinėti fizinių asmenų atsakomybės už tarptautinius nusikaltimus bylas

Valstybės vadovui įvykdžius tarptautinius nusikaltimus visų pirma yra pažeidžiami valstybės, kurioje nusikaltimai buvo vykdomi, ir jos piliečių interesai, paminamos jų neatimamos teisės bei destabilizuojama padėtis valstybėje. Net nušalinus valstybės vadovą nuo pareigų ir pradėjus procesą, vis dar išlieka jo įtakos galimybė valstybės aparatui, tai reiškia, jog išlieka galimybė jam išvengti bausmės už padarytus nusikaltimus.

Tarptautiniais nusikaltimais yra pažeidžiami visos tarptautinės bendruomenės interesai, todėl asmenys, nepriklausomai nuo jų statuso, negali likti nenubausti. Tačiau nubaudimas neturi virsti kitu nusikaltimu, padarytu valstybės institucijų siekiant keršto. Tokie nusikaltėliai taip pat turi teisę į teisingą ir nešališką procesą. Tai galima užtikrinti įsteigus tarptautines institucijas, kurioms būtų suteikta teisė nagrinėti valstybės vadovų, ir ne tik, atsakomybės už tarptautinius nusikaltimus klausimus.

2.4.1. Niurnbergo ir Tokijo tribunolų kompetencija

Pirmosios tarptautinės institucijos, kurioms buvo suteikta kompetencija nagrinėti bylas už tarptautinius nusikaltimus buvo Niurnbergo bei Tokijo tribunolai, kurių kompetencija buvo

¹²⁰ Галевски В. Адвокат на дявола//168часа, 2005-09-02(08), Брой 35.С.31.

¹²¹ “Reuters”, AP, BNS ir “Lietuvos ryto” informacija. Istorinį teismą Irake stabdo nerimas dėl saugumo//Lietuvos rytas, 2005 lapk. 29, Nr. 277. P. 8.

apibrėžta jų statutuose.¹²² Šie tribunolai buvo įsteigti siekiant patraukti kaltus asmenis atsakomybėn už nusikaltimus, įvykdytus Antrojo Pasaulinio karo metais. Tačiau šių tribunolų kompetencija buvo ribota, nes jie buvo įsteigti atitinkamai teisti Vokietijos ir Japonijos nusikaltėlius, nepriklausomai nuo užimamų pareigų, įvykdžiusius nusikaltimus taikai, karo nusikaltimus ir nusikaltimus žmoniškumui. Dėl fakto, kad tribunolai galėjo teisti tik Vokietijos ir Japonijos nusikaltėlius, tribunolų veikla buvo kritikuojama už diskriminacinio teisingumo vykdymą.¹²³ Tačiau ši kritika gali būti atremta tuo pagrindu, kad tribunolų įsteigimas buvo reikšminga pergalė prieš nebaudžiamumą.

Nusikaltimai taikai Niurnbergo tribunolo statute buvo apibrėžti kaip „agresyvaus karo arba karo pažeidžiant tarptautines sutartis planavimas, ruošimasis jam, pradėjimas ir vedimas“.¹²⁴ Pabrėžtina, kad atsakomybė už nusikaltimus taikai tenka tik valstybės lyderiams, o ne eiliniams kareiviams, kurie dalyvauja agresyviame kare ir šia prasme nusikaltimai taikai skiriasi nuo karo nusikaltimų ir nuo nusikaltimų žmoniškumui.¹²⁵ Nusikaltimai žmoniškumui buvo apibrėžti kaip „nužudymas, pavergimas, deportavimas ir kiti nežmoniški veiksmai, įvykdyti civilių gyventojų atžvilgiu prieš karą ar jo metu, taip pat persekiojimai politiniu, rasiniu arba religiniu pagrindu įvykdyti atskirai arba kartu su bet koku nusikaltimu, patenkančiu į Tribunolo jurisdikciją, nepriklausomai nuo to, ar šiais veiksmais pažeidžiama šalies, kurioje jie įvykdyti, vidaus teisė“.¹²⁶ Kai kuriais aspektais nusikaltimai žmoniškumui apima plačiau nei karo nusikaltimai, t.y. jie gali būti įvykdyti prieš karą arba jo metu, taip pat jie gali būti nukreipti prieš bet kurios šalies, įskaitant valstybės pažeidėjos, civilius gyventojus. Kalbant apie nusikaltimus žmoniškumui, Tribunolų veikla dažnai buvo kaltinama, jog rėmėsi retroaktyvia teise,¹²⁷ t.y. anksčiau įvykdytoms veikoms taikomos teisės normos, suformuluotos ir priimtose įvykdžius atitinkamas veikas. Šį argumentą atmetė Niurnbergo tribunolas, motyvuodamas tuo, kad egzistuoja karo vedimo normos ir įstatymai, kuriuos pažeidus teisėtai baudžiama. Be to, nusikaltimai žmoniškumui yra nusikaltimai malum in se, visų civilizuotų tautų draudžiami.¹²⁸ Šie nusikaltimai buvo draudžiami įsteigiant Tribunolus, o Tribunolų įsteigimas tik nustatė procedūrines normas, kurios turėjo užtikrinti kaltų asmenų patraukimą atsakomybėn.

¹²² Charter of the International military tribunal//<http://www.yale.edu/lawweb/avalon/imt/proc/imtconst.htm>,
Charter of the International military tribunal for the far East//<http://www.yale.edu/lawweb/avalon/imtfech.htm>;
prisijungimo laikas: 2005-04-14.

¹²³ Abraitienė B. Nuo Niurnbergo iki Tarptautinio baudžiamojo teismo//Justitia. 2003, Nr. 3-4. P.104.

¹²⁴ Charter of the International military tribunal//<http://www.yale.edu/lawweb/avalon/imt/proc/imtconst.htm>;
prisijungimo laikas: 2005-04-14.

¹²⁵ Akehurst M., Malanczuk P. Šiuolaikinis tarptautinės teisės įvadas. – Vilnius: Eugrimas, 2000. P. 422.

¹²⁶ Charter of the International military tribunal//<http://www.yale.edu/lawweb/avalon/imt/proc/imtconst.htm>;
prisijungimo laikas: 2005-04-14.

¹²⁷ Akehurst M., Malanczuk P. Šiuolaikinis tarptautinės teisės įvadas. – Vilnius: Eugrimas, 2000. P. 422.

¹²⁸ Abraitienė B. Nuo Niurnbergo iki Tarptautinio baudžiamojo teismo//Justitia. 2003, Nr. 3-4. P.104.

Niurnbergo ir Tokijo tribunolai praktiškai išliko vieninteliai precedentai penkis dešimtmečius. Tuo laikotarpiu buvo įvykdyta daugybė žiaurumų, tačiau nebuvo pasiekta didesnės pažangos, kol įvykiai buvusioje Jugoslavijoje ir Ruandoje atvedė prie istorinio posūkio taško.

2.4.2. Ad hoc tribunolų Jugoslavijai ir Ruandai kompetencija

JT Saugumo Tarybos įsteigti ad hoc tribunolai buvusiai Jugoslavijai ir Ruandai, kurių kompetencija apibrėžta jų statutuose,¹²⁹ turi teisę nagrinėti bylas dėl tarptautinių nusikaltimų, jeigu jie atitinka dvi sąlygas: pirma, turi būti pažeistas labai svarbus draudimas (padarytas baudžiamasis nusikaltimas), kuris yra tarptautinės paprotinės teisės arba bent jau tarptautinės sutarties dalis, saistančios valstybę, kurios teritorijoje padarytas nusikaltimas, ir kuris yra numatytas tos valstybės baudžiamojame teiseje. Be to, pažeidimas pagal tarptautinę paprotinę teisę turi sukelti tarptautinę baudžiamąją atsakomybę. Antra, tarptautinės teisės pažeidimas turi būti gana sunkus ir įvykdytas tam tikroje vietoje ir tam tikru laiku (kaip numatyta tribunolų statutuose).¹³⁰ Jugoslavijos tribunolas turi kompetenciją teisti individus už tuos nusikaltimus, kurie buvo padaryti buvusios Jugoslavijos teritorijoje (paprastas *ratione loci* principas) nuo 1991 m. sausio 1d., tačiau galutinis terminas nėra nustatytas. Šį terminą nustatys JT Saugumo Taryba tuomet, kai bus atkurta taika. Ruandos tribunolas taiko *ratione loci* vel *persone* principą, ir teisia už nusikaltimus, padarytus Ruandoje, arba gretimose valstybėse, į kurias išplito konfliktas, jei nusikaltimą padarė Ruandos piliečiai, nuo 1994 m. sausio 1d. iki gruodžio 31d.

Jugoslavijos ir Ruandos tribunolų jurisdikcija apima tokius nusikaltimus: pirma, sunkius 1949 m. Ženevos konvencijų pažeidimus, kurie priklauso tik Jugoslavijos tribunolo jurisdikcijai, kadangi buvo įvykdyti tarptautinio ginkluoto konflikto metu. Šie pažeidimai apima veikas, įvykdytas prieš asmenis bei turtą, kurių apsauga numatyta 1949 m. Ženevos konvencijose. Tokiomis veikomis gali būti: tyčinis nužudymas, kankinimas ir nežmoniškas elgesys, tyčinis didelių kančių sukėlimas, sunkus kūno ar sveikatos sužalojimas, plataus masto turto naikinimas arba pasisavinimas, nepateisinamas kariniu būtinumu ir kt. Ruandos tribunolo statute tokio straipsnio nėra, kadangi Ruandos konfliktas laikomas vidaus konfliktu. Todėl Ruandos tribunolo jurisdikcija apima pažeidimus pagal 1949 m. Ženevos konvencijų bendrąją 3 str. ir 1977 m. Antrąjį protokolą.¹³¹ Antra, karo įstatymų ir papročių pažeidimas. Tribunolų jurisdikcijon patenkančių karo nusikaltimų sąrašas grindžiamas 1907 m. Hagos konvencija „Dėl

¹²⁹ Amended statute of the International criminal tribunal for the former Yugoslavia// <http://www.un.org/icty/legaldoc-e/index.htm>, Statute of the International criminal tribunal for Rwanda// <http://65.18.216.88/ENGLISH/basicdocs/statute.html>; prisijungimo laikas: 2005-05-31.

¹³⁰ Ten pat.

¹³¹ Ten pat.

sausumos karo įstatymų bei papročių“ bei Niurnbergo tribunolo praktika.¹³² Trečia, genocido nusikaltimas. Tribunolų statutuose remiamasi 1948 m. Konvencijos „Dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir baudimo už jį“ 2 str.¹³³ Genocido nusikaltimas apima bet kurią iš veikų, kuria siekiama visiškai ar iš dalies sunaikinti nacionalinę, etninę, rasinę arba religinę grupę: grupės narių žudymas; rimta fizinė ar psichinė žala grupės nariams; tyčinis tokių gyvenimo sąlygų grupei sudarymas, kad tai lemtų jos visišką arba dalinį fizinį sunaikinimą; taikymas priemonių, skirtų užkirsti kelią gimstamumui grupei; taip pat prievartinis vienos grupės vaikų perdavimas kitai grupei. Jugoslavijos ir Ruandos Tribunolų jurisprudencijoje buvo pripažinta, kad šio nusikaltimo sudėties elementai yra imperatyvi tarptautinės viešosios teisės norma – *jus cogens*.¹³⁴ Be to, Ruandos tribunolas pirmasis už genocidą nuteisė vieną iš valstybės vadovų – Ruandos premjerą Jeana Kambandą ir tai tapo precedentu bei sudarė palankias sąlygas persekioti kitų šalių vadovus, pažeidusius tarptautinės teisės normas.¹³⁵ Genocido nusikaltimas, kaip ir visi kiti Jugoslavijos tribunolo jurisdikcijon patenkantys nusikaltimai, inkriminuojami buvusiam Jugoslavijos prezidentui S. Miloševićiui.¹³⁶ Ketvirta, nusikaltimai žmoniškumui. Dėl nusikaltimų žmoniškumui Tribunolų statutai taip pat atspindi Niurnbergo precedentą.¹³⁷ Tokie nusikaltimai yra nužudymas, pavergimas, deportavimas, įkalinimas, kankinimas, išžaginimas, persekiojimas politiniu, rasiniu ir religiniu pagrindu, kitos nežmoniškos veikos, įvykdytos ginkluoto konflikto metu nepriklausomai nuo to, ar tas konfliktas savo pobūdžiu yra tarptautinis, ar vidinis, ir nukreiptos prieš bet kurią civilių gyventojų dalį. Jugoslavijos tribunolas pripažino, kad nusikaltimai žmoniškumui gali būti padaryti vykstant ne tik tarptautiniam konfliktui, bet ir vidaus, tuo tarpu Ruandos tribunolas, nesiedamas nusikaltimų žmoniškumui su jokių ginkluotu konfliktu, įtvirtino naują tarptautinės paprotinės teisės normą.¹³⁸

Jugoslavijos bei Ruandos tribunolai turi jurisdikciją tik fiziniams asmenims ir neapima juridinių asmenų, organizacijų bei valstybių.¹³⁹ Bet kuris asmuo, kaltinamas Tribunolų jurisdikcijon patenkančio nusikaltimo planavimu, kurstymu, įsakymu jį vykdyti arba įvykdymu, gali būti pripažintas kaip nusikaltimo vykdytojas arba bendrininkas. Tai reiškia, jog Tribunolų jurisdikcija apima nuo aukščiausio lygio politinių sprendimų priėmėjų (prezidentai, premjerai, parlamento vadovai, ministrai ir pan.) iki eilinių karininkų ir civilių. Be to, valstybių vadovai bei

¹³² Akehurst M., Malanczuk P. Šiuolaikinis tarptautinės teisės įvadas. – Vilnius: Eugrimas, 2000. P. 425

¹³³ Konvencija „Dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir baudimo už jį“//Valstybės žinios. 2002, Nr. 23-855.

¹³⁴ Abraitienė B. Jugoslavijos ir Ruandos tribunolų pamokos//Justitia.2003, Nr.6(48).P.59.

¹³⁵ Abraitienė B. Nuo Niurnbergo iki Tarptautinio baudžiamojo teismo//Justitia. 2003, Nr. 3-4. P.107.

¹³⁶ International criminal tribunal for the former Yugoslavia/Prosecutor v.S.Milosevic. <http://www.un.org/icty/milosevic/trialc/decision-e/11122RIE16898.htm>; prisijungimo laikas: 2005-05-12.

¹³⁷ Akehurst M., Malanczuk P. Šiuolaikinis tarptautinės teisės įvadas. – Vilnius: Eugrimas, 2000. P. 425

¹³⁸ Abraitienė B. Jugoslavijos ir Ruandos tribunolų pamokos//Justitia.2003, Nr.6(48).P.60.

¹³⁹ Amended statute of the International tribunal for the former Yugoslavia//<http://www.un.org/icty/legaldoc-e/index.htm>, Statute of the International criminal tribunal for Rwanda//<http://65.18.216.88/ENGLISH/basicdocs/statute.html>; prisijungimo laikas: 2005-05-31.

kiti aukštas pareigas užimantys valstybės tarnautojai negali remtis savo imunitetu nuo persekiojimo (žr. 4skyrių).

Beje, reikėtų pabrėžti, jog Jugoslavijos ir Ruandos tribunolų jurisdikcija teisti asmenis už minėtus tarptautinius nusikaltimus yra konkuruojanti su valstybių jurisdikcija, tačiau turinti prioritetą valstybių nacionalinei jurisdikcijai. Tribunolai, bet kurioje bylos nagrinėjimo valstybėje stadijoje, gali pareikalauti, kad byla būtų atitinkamai perduota vienam iš Tribunolų.¹⁴⁰

2.4.3. Tarptautinio baudžiamojo teismo kompetencija

Tarptautinis baudžiamasis Teismas (toliau Teismas) buvo įsteigtas daugiašale tarptautine sutartimi, 1998 m. Romos konferencijoje priėmus Teismo statutą (toliau Romos statutas),¹⁴¹ kuris atspindi esminį Teismo skirtumą nuo Niurnbergo ir Tokijo tarptautinių karinių tribunolų bei ad hoc tribunolų buvusiai Jugoslavijai ir Ruandai. Romos statutas apibrėžia Teismą kaip „nuolatos veikiantį organą, įgaliotą vykdyti jurisdikciją asmenų, atsakingų už pačius rimčiausius tarptautinės bendrijos susirūpinimą keliančius nusikaltimus, nurodytus Statute, atžvilgiu“. Tuo tarpu ankstesnių ar šiuo metu vis dar funkcionuojančių tarptautinių tribunolų jurisdikcija apribota nusikaltimų, padarytų tam tikrose teritorijose, tyrimu, o jų veiklos pabaigą dažniausiai lemia baudžiamųjų procesų dėl šių nusikaltimų pabaiga.

Romos statuto preambulėje yra pasakyta, jog asmenys (Teismas turi jurisdikciją tik fizinių asmenų atžvilgiu), padarę sunkiausius tarptautinės teisės pažeidimus negali likti nenubausti. Šia nuostata siekiama užtikrinti, jog niekas neliktų nenubaustas, jeigu buvo įvykdytas tarptautinis nusikaltimas, nurodytas Romos statute. Sąvoka niekas neturi likti nenubaustas reiškia, kad Romos statutas taikomas visiems asmenims vienodai, nesvarbu kokias pareigas jie užima, o viena svarbiausių nuostatų liečiančių valstybių vadovų atsakomybę už tarptautinius nusikaltimus yra įtvirtinta Romos statuto 27 str., kuriame sakoma, kad nuo baudžiamosios atsakomybės neatleidžiamas valstybės ar vyriausybės vadovas, vyriausybės ar parlamento narys, išrinktas atstovas ar vyriausybės pareigūnas, o pačios pareigos savaime ar dėl to, kad asmuo jas eina, nesuteikia pagrindo sušvelninti jo bausmės.

Teismo jurisdikcijos pripažinimo klausimas išsprendžiamas valstybei tampant Romos statuto dalyve. Romos statuto 12 str. nustato, kad valstybė, tampanti Statuto šalimi, automatiškai pripažįsta Teismo jurisdikciją Romos statute nurodytiems nusikaltimams. Romos statuto 12 str. 3d. numato alternatyvą ir nustato, kad prireikus valstybė, neesanti Romos statuto šalimi, gali pripažinti Teismo jurisdikciją įteikiant Teismo sekretoriui pareiškimą (pvz., deklaraciją konkrečiai bylai). Tačiau vertėtų pabrėžti, kad Teismas turi jurisdikciją tik nusikaltimams

¹⁴⁰ Ten pat.

¹⁴¹ Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statutas//Valstybės žinios. 2003, Nr. 49-2165.

įvykdytiems po 2002 m. liepos 1d., t.y. nuo Romos statuto įsigaliojimo dienos, o jeigu valstybė tapo Romos statuto šalimi po 2002 m. liepos 1d., Teismas galės vykdyti jurisdikciją tik nusikaltimų, padarytų po Romos statuto įsigaliojimo tai valstybei, atžvilgiu. Tačiau valstybė gali pareiškimu pripažinti Teismo jurisdikciją periodui prieš Romos statutui įsigaliojant tai valstybei, tačiau vis tiek ne anksčiau nei Romos statuto įsigaliojimo diena (Romos statuto 11 str.). Be to, Romos statuto 12 ir 13 str. analizė leidžia teigti, kad Teismas turi teisę vykdyti jurisdikciją tik tuo atveju, jeigu nusikaltimas buvo padarytas valstybės, esančios Romos statuto šalimi arba padariusios aukščiau minėtą pareiškimą, teritorijoje, arba atitinkamo nusikaltimo padarymu kaltinamas asmuo yra tokios valstybės pilietis. Tokiu atveju tyrimą gali inicijuoti valstybė, Romos statuto dalyvė (arba pareiškimu pripažinusi Teismo jurisdikciją), kreipdamasi į Teismo prokurorą arba Teismo prokuroras savo iniciatyva. Vertėtų pažymėti, kad tyrimo iniciatyvos teisė suteikta ir JT Saugumo Tarybai, kuri vadovaudamasi JT Chartijos VII skyriumi gali perduoti tirti situaciją Teismo prokurorui (ši teisė suteikta tiek valstybių, esančių Romos statuto dalyvėmis, tiek ne, atžvilgiu). Vis dėlto, valstybei, ne Romos statuto dalyvei, pripažinus Teismo jurisdikciją tam tikram atvejui arba JT Saugumo Tarybai perdavus situaciją, susijusią su valstybe, ne Romos statuto dalyve, Teismo veikla bus ad hoc ir pasibaigus procesui pasibaigs Teismo jurisdikcija.

JT Saugumo Tarybos vaidmuo Teismo veikloje kelia klausimų dėl JT Saugumo Tarybos, kaip politinės institucijos, įtakos Teismo veiklai. Tačiau aukščiau minėtų nuostatų įtraukimui į Romos statutą turėjo įtakos nuolatinis JT Saugumo Tarybos narių spaudimas bei Statuto parengiamojo proceso metu, kai kurių delegacijų išreikšta pozicija, kad šis žingsnis padės išvengti ateities ad hoc tribunolų kūrimo.¹⁴²

Teismas turi jurisdikciją keturiems nusikaltimams, t.y. genocidui, nusikaltimams žmoniškumui, karo nusikaltimams bei agresijos nusikaltimui. Tačiau nusikaltimų sąrašas gali būti papildytas pagal Romos statuto 123 str. numatytas peržiūros sąlygas, kurios suteikia valstybėms dalyvėms galimybę papildyti Statute pateiktą nusikaltimų sąrašą. Genocido nusikaltimo apibrėžimas Teismo statute yra tapatus 1948 m. Konvencijoje „Dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir nubaudo už jį“ pateiktam apibrėžimui (žr. 2.4.2. poskyrį). Romos statutas pirmą kartą nuo Niurnbergo chartijos daugiašalėje sutartyje kodifikavo nusikaltimus žmoniškumui. Nusikaltimai žmoniškumui Romos statute reiškia bet kurią iš toliau išvardytų veikų, kai sąmoningai rengiami didelio masto arba sistemingi civilių užpuolimai: nužudymas, naikinimas, pavergimas, gyventojų deportavimas arba prievartinis perkėlimas, įkalinimas arba kitoks žiaurus laisvės atėmimas, prieštaraujantis pagrindinėms tarptautinės teisės normoms,

¹⁴² Vaišvilienė R. Atraskime humanitarinę teisę/Tarptautinis baudžiamasis teismas// http://www.redcross.lt/files/tarptautinis_baudziamasis_teismas.doc; prisijungimo laikas: 2006-10-11.

kankinimas, išžaginimas, įtraukimas į seksualinę vergovę, privertimas užsiimti prostitucija, priverstinis apvaisinimas, priverstinė sterilizacija ar bet kokios kitos sunkios seksualinės prievartos formos ir kt. Pateiktas nusikaltimų sąrašas nėra baigtinis, nes Statute įvardinta, jog į nusikaltimų žmoniškumui sąrašą patenka ir kitos panašios nežmoniškos veikos, kai tyčia sukeliamos didelės kančios, sunkūs kūno sužalojimai arba padaroma didelė žala psichinei ar fizinei sveikatai. Karo nusikaltimus, įvardintus Romos statute, galima išskirti į nusikaltimus įstatymams bei papročiams, taikomiems ginkluotuose tarptautinio pobūdžio bei vidaus konfliktuose.¹⁴³ Skirtingai nei nusikaltimų žmoniškumui atveju karo nusikaltimų sąrašas yra baigtinis. Agresijos nusikaltimo atžvilgiu, Teismas vykdydys jurisdikciją tuo atveju, kai remiantis Romos statuto 121 ir 123 str. bus priimta atitinkama nuostata, kurioje apibrėžiamas šis nusikaltimas ir nurodoma, kokiais atvejais Teismas vykdo jurisdikciją šio nusikaltimo atžvilgiu.

Reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad net ir turėdamas jurisdikciją Teismas nebūtinai sieks ją įgyvendinti. Romos statuto preambulė bei 1 str. įtvirtina Teismo jurisdikcijos papildomumą valstybių nacionalinei jurisdikcijai. Šis principas užtikrina, kad Teismas nagrinės bylą tik tuo atveju, jeigu valstybė nenori arba negali atlikti tyrimo ar nagrinėti bylos. Romos statuto 17 str. 2 d. nustato sąlygas, parodančias valstybės nenorą atlikti tyrimą ar nagrinėti bylą, t.y. bylos nagrinėjimas teisme vyko ar vyksta arba valstybės sprendimas buvo priimtas siekiant apsaugoti asmenį nuo baudžiamosios atsakomybės už Romos statute numatytus nusikaltimus; bylos nagrinėjimas teisme buvo nepagrįstai vilkinamas; bylos nagrinėjimas nevyko arba nevyksta nepriklausomai ir nešališkai. Valstybės nesugebėjimą apibūdina Romos statuto 17 str. 3 d. nustatytos aplinkybės, t.y. valstybė dėl visiškos arba didelės nacionalinės teismų sistemos suirutės ar šios sistemos nebuvimo negali suimti kaltinamojo arba gauti būtinų įrodymų ir liudytojų parodymų, arba dėl kitos priežasties negali atlikti teismo nagrinėjimo.

Teismo jurisdikcijos papildomumo principas buvo esminis daugelio valstybių delegacijoms, kurios pabrėžė, kad tarptautinė teisminė institucija iš esmės neturi pakeisti funkcionuojančių nacionalinių teismų.¹⁴⁴ Tokia valstybių pozicija yra pateisinama, nes valstybių teisėsaugos institucijos, dažniausiai disponuojančios reikiamais įrodymais, sulaikiusios įtariamuosius asmenis, gali greičiau ir efektyviau išnagrinėti bylą. Tačiau, jeigu valstybės nenori arba negali imtis reikiamų priemonių patraukti nusikaltėlius atsakomybėn (kaip tai buvo Čade H. Habre byloje, buvusioje Jugoslavijoje ir Čilėje atitinkamai S. Miloševićiaus ir Gen. Pinochet bylose), tuomet tai yra Teismo dispozicijoje nustatyti šį faktą ir perimti bylą į savo „rankas“. Be to, vertėtų pabrėžti, kad kaip papildomumo principas, aiškiai numatantis įsikišimo į nacionalinės jurisdikcijos ribas, taip ir savarankiškos Teismo galios įtvirtintos Romos statute nepažeidžia

¹⁴³ Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statutas//Valstybės žinios. 2003, Nr. 49-2165.

¹⁴⁴ Jusys O., Paulauskas R., Švedas G. Tarptautinis baudžiamasis teismas//Teisės problemos. 1999, Nr. 4. P. 76.

valstybės suvereniteto, nes yra numatyta galimybė valstybei atsisakyti bendradarbiauti su Teismu, jei kyla pavojus jos saugumui, arba skųsti Teismo prokuroro bei Parengtinio proceso skyriaus teisėjų kolegijos veiksmus.¹⁴⁵

Labai svarbus aspektas susijęs su Teismo veiklos efektyvumu yra valstybių geranoriškas bendradarbiavimas su Teismu. Ypatingai svarbi yra didžiųjų valstybių, tokių kaip JAV parama. Tačiau JAV, esant B. Clinton'o administracijai, pasirašė Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statutą, tačiau prieš pat įsigaliojant Teismo statutui, 2002 m. gegužės 6d., G.W. Bush'as „anuliavo“ B.Clinton'o parašą, teigdamas, jog JAV daugiau neturi jokių įsipareigojimų pagal Teismo statutą.¹⁴⁶ „Anuliavus“ Statuto pasirašymą, JAV siūlo kitoms valstybėms pasirašyti taip vadinamus „98 straipsnio“ susitarimus, kuriuose valstybės įsipareigotų neperduoti JAV piliečių Teismo jurisdikcijon, jiems įvykdžius Teismo statute nurodytus tarptautinius nusikaltimus. Nepaisant to, kad tokie susitarimai prieštarauja Teismo statuto tikslams, kurių pagrindinis patraukti atsakomybėn asmenis, įvykdžiusius sunkiausius tarptautinius nusikaltimus, o tokių susitarimų sudarymas negarantuoja, kad JAV pradės tyrimą dėl įvykdytų nusikaltimų, kai kurios valstybės (Gambija, Albanija, Rumunija ir kt.) vis dėlto pasirašė minėtus susitarimus.¹⁴⁷

¹⁴⁵ Plačiau apie Tarptautinį baudžiamąjį teismą ir valstybių suverenitetą žr. Vaišvilienė R. Atraskime humanitarinę teisę/Tarptautinis baudžiamasis teismas// http://www.redcross.lt/files/tarptautinis_baudziamasis_teismas.doc; prisijungimo laikas: 2006-10-11.

¹⁴⁶ Overview of the United States' opposition to the International Criminal Court// http://www.iccnw.org/pressroom/factsheets/CICCFS_US%20Opposition%20toICC_FINAL_eng%20_2_.pdf; prisijungimo laikas: 2005-12-12.

¹⁴⁷ Status of US bilateral immunity agreements // http://www.iccnw.org/documents/USandICC/BIAsByRegion_current.pdf; prisijungimo laikas: 2005-12-12.

3. EKSTRADICIJA IR JOS VYKDYMO PROBLEMATIKA ATLIEKANT VALSTYBIŲ VADOVŲ TARPTAUTINĮ BAUDŽIAMĄJĮ PERSEKIOJIMĄ

Asmuo, kaltinamas tarptautinių nusikaltimų įvykdymu, turi teisę į teisingą teismo procesą, kurio vienas bruožų yra asmens dalyvavimas teismo procese. Dažnai nusikaltėliai stengiasi išvengti teisingumo ir bando ieškoti prieglobsčio užsienio valstybėse, taip trukdydami patraukti juos atsakomybėn. Ne išimtis ir valstybių vadovai. Buvęs Čado diktatorius H. Habre, kaltinamas tarptautinių nusikaltimų įvykdymu, išvyko į Senegalą, kurio teismai atsisakė pradėti teismo procesą nepaisant prisiimtų tarptautinių įsipareigojimų pagal tarptautines sutartis. Tačiau Belgijoje pareikšti kaltinimai, H. Habre patraukimo atsakomybės klausimą padarė priklausomą nuo to, ar jis bus išduotas Belgijai ar ne. Gen. Pinochet byloje taip pat iškilo jo išdavimo Ispanijai, kurioje jam buvo pareikšti kaltinimai tarptautinių nusikaltimų įvykdymu, klausimas. Visi šie klausimai yra apibūdinami ekstradicijos terminu.

Ekstradicija yra apibrėžiama kaip teisinė prievartos priemonė, pasireiškianti asmens, pavaldaus valstybės vykdomai jurisdikcijai, išsiuntimu į valstybę, kuri prašo jį išsiųsti, siekiant vykdyti išsiunčiamo asmens atžvilgiu priimtą apkaltinamąjį nuosprendį arba sprendimą apriboti jo laisvę baudžiamąjo persekiojimo tikslais.¹⁴⁸

Iš pateikto apibrėžimo matyti, kad ekstradicijos santykiai atsiranda tarp dviejų suverenių, t.y. viena nuo kitos nepriklausomų valstybių. Tačiau jurisdikciją teisti asmenis už tarptautinius nusikaltimus taip pat turi ad hoc tribunolai buvusiai Jugoslavijai ir Ruandai, o taip pat įsteigtas nuolatinis Tarptautinis baudžiamasis teismas, tačiau minėtų institucijų statutuose reglamentuojant asmenų perdavimo klausimą, ekstradicijos terminas nėra vartojamas. Teisės literatūroje, kuomet yra kalbama apie tarpvalstybinius santykius, naudojamas ekstradicijos terminas, tuo tarpu kalbant apie santykius tarp valstybių ir tarptautinių tribunolų, naudojama išdavimo sąvoka.¹⁴⁹ Todėl kyla klausimas, ar valstybės yra įpareigosotos išduoti asmenis šioms tarptautinėms institucijoms?

3.1. Įtariamo ar nusikaltimą padariusio asmens ekstradicija

Dauguma tarpvalstybinių santykių sprendžiami tam tikrų susitarimų pagalba, ne išimtis ir ekstradicijos klausimas. Ekstradicijos klausimai sprendžiami dvišaliais arba daugiašaliais tarpvalstybiniais susitarimais, kuriuose numatytų asmens išdavimo sąlygų įgyvendinimas įpareigoja valstybę, kurios jurisdikcijoje asmuo tuo metu yra, išduoti kaltinamą asmenį

¹⁴⁸ Žilinskas J., Čepas A. Asmenų perdavimas tarptautiniam baudžiamajam teismui ir jo problemos tarptautinėje teisėje//Jurisprudencija. 2002, t.34(26).P.41.

¹⁴⁹ Cassese A. International criminal law. – Oxford University Press, 2003. P. 359.

prašančiai jį išduoti valstybei. Esant susitarimui dėl ekstradicijos, valstybė yra įpareigota išduoti asmenį, jeigu jis yra jos jurisdikcijoje. Taip Lietuvos Respublika, pagal 2001 m. Lietuvos Respublikos vyriausybės ir Jungtinių Amerikos Valstijų vyriausybės sutartį,¹⁵⁰ yra įpareigota išduoti JAV įtariamąjį arba jau nuteistą JAV asmenį, net jeigu prašomas išduoti asmuo yra Lietuvos Respublikos pilietis. Nors pagal 2002 m. Lietuvos Respublikos ir Kinijos Liaudies Respublikos ekstradicijos sutartį,¹⁵¹ privalomas atsisakymo išduoti asmenį pagrindas yra asmens pilietybė, t.y. jeigu Kinijos Liaudies Respublika pateiks ekstradicijos prašymą Lietuvos Respublikos piliečio atžvilgiu, pastaroji privalo atsisakyti išduoti. Esant daugiašaliai sutarčiai (pavyzdžiui, 1949 m. Ženevos konvencijos), valstybės, šių Konvencijų dalyvės yra įpareigos patraukti atsakomybėn arba išduoti asmenį, kaltinamą minėtų Konvencijų pažeidimais. Tarptautinis Teisingumo Teismas 1986 m. Nikaragva bylos sprendime (paras. 217-220) patvirtino,¹⁵² kad keturių 1949 m. Ženevos konvencijų 1str., įpareigojantis valstybes laikytis šių Konvencijų ir užtikrinti joms pagarbą bet kokiomis aplinkybėmis, tapo bendroju tarptautinės humanitarinės teisės principu, kurio privalo laikytis ne tik valstybės, Konvencijų dalyvės, bet ir valstybės, neprisijungusios prie minėtų Konvencijų. Todėl net ir nesant tarp valstybių susitarimo dėl ekstradicijos, asmuo, kuris pažeidė 1949 m. Ženevos konvencijas, turi būti išduotas prašančiai valstybei arba persekiojamas jo buvimo valstybėje. Šis principas taikomas ir kitiems tarptautiniams nusikaltimams, kurių draudimas tapo tarptautinės paprotinės teisės dalimi, pvz., genocido nusikaltimas, todėl kai kurie autoriai teigia, kad išskyrus nusikaltimus pagal tarptautinę teisę, nebūnant susitarimo, kaltinamo nusikaltimais asmens išdavimas negali būti reikalaujamas kaip teisė.¹⁵³

Du pagrindiniai principai yra taikomi reguliuojant ekstradicijos klausimus: pirmas, dvigubo nusikalstamumo (double criminality), kuris reiškia, kad nusikaltimas, kuriuo yra kaltinamas asmuo, turi būti pripažįstamas nusikaltimu, nors ir skirtingai vadinamas, tiek ekstradicijos prašančios, tiek prašomos valstybės įstatymuose; antras, „specialumo“ principas, pagal kurį asmuo bus teisiamas tik už tuos nusikaltimus, už kuriuos jis buvo išduotas.¹⁵⁴ Šie klausimai buvo sprendžiami D. Britanijos Lordų rūmuose nagrinėjant Gen. Pinochet ekstradicijos Ispanijai bylą. Tarp D. Britanijos ir Ispanijos buvo sudaryta sutartis dėl ekstradicijos, tačiau kaltinimai, už kuriuos Gen. Pinochet gali būti išduotas Ispanijai buvo

¹⁵⁰ Lietuvos Respublikos vyriausybės ir Jungtinių Amerikos Valstijų vyriausybės sutartis//Valstybės žinios.2002, Nr.15-559.

¹⁵¹ Lietuvos Respublikos ir Kinijos Liaudies Respublikos ekstradicijos sutartis//Valstybės žinios.2002, Nr.115-5134.

¹⁵² International Court of Justice, Case Concerning Military Paramilitary In and Against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America) (27 June 1986)// http://www.icj-cij.org/icjwww/icasess/inus/inus_ijudgment/inus_ijudgment_19860627.pdf; prisijungimo laikas: 2005-12-12.

¹⁵³ Brownlie I. Principles of public international law. – Oxford University Press, 2003.P.313.

¹⁵⁴ Kittichaisaree K. International criminal law. – Oxford University Press, 2002. P.39.

sumažinti pasiremiant dvigubo nusikalstamumo principu. Lordų rūmai savo sprendime nurodė, kad Gen. Pinochet gali būti išduotas Ispanijai už kankinimus ir bendrininkavimą kankinant, tačiau tik už tas aukščiau minėtas veikas, kurios buvo įvykdytos nuo 1988 m. gruodžio 8d., nes tik nuo tos dienos minėtos veikos tapo nusikaltimais pagal D. Britanijos teisę.¹⁵⁵ Šis Lordų rūmų sprendimas, žymiai sumažinęs veikas, už kurias Gen. Pinochet galėjo būti išduotas, susilaukė teisės mokslininkų kritikos.¹⁵⁶ Sprendime,¹⁵⁷ kai kurie Lordai pripažino kankinimų draudimą tarptautine paprotine norma turinčia jus cogens pobūdį ir susiformavusia gerokai prieš 1984 m. Kankinimų konvenciją. Tokiu atveju, ši norma įpareigoja visus tarptautinės teisės subjektus nepriklausomai nuo to, ar jie pasirašė ir ratifikavo Kankinimų konvenciją ar bet koki kitą dokumentą, draudžiantį kankinimus. Kyla klausimas, kodėl gi tuomet Kankinimų konvencijos ratifikavimas turėjo tokią didžiulę reikšmę Lordų rūmų sprendimui? Atsakymas tikriausiai slypi Didžiosios Britanijos baudžiamosios teisės sistemoje. Šios valstybės teisės normos nustato, kad norint asmenį išduoti už kankinimus, nepakanka veikos kvalifikavimo kaip kankinimų nusikaltimas. Būtina, kad Didžiosios Britanijos teismai turėtų jurisdikciją teisti už tokias veikas, kurią teismai įgijo tik ratifikavus ir įsigaliojus Kankinimų konvencijai (iki tol kankinimai buvo laikomi nusikaltimu tik tuo atveju, jeigu jie buvo įvykdyti D. Britanijos teritorijoje).¹⁵⁸

Taip pat atsisakoma išduoti asmenį, jeigu jam gresia mirties bausmė išdavimo prašančioje valstybėje arba jeigu asmuo yra kaltinamas politiniais nusikaltimais.

Draudimas išduoti asmenį kaltinamą politiniais nusikaltimais yra labiausiai problematiškas, nes valstybės gali pačios nustatyti, kas laikoma politiniu nusikaltimu. Be to nėra visų valstybių pripažįstamo politinio nusikaltimo apibrėžimo. Po Pirmojo Pasaulinio karo, Nyderlandai atsisakė išduoti kaizerį Vilhelmą II, apibūdindami jam pareikštus kaltinimus kaip politinio pobūdžio.¹⁵⁹ Todėl būtent dėl grėsmės, kad H. Habre galėjo iškelti klausimą dėl jam pareikštų kaltinimų kaip kaltinimų politiniais nusikaltimais, nors buvo ir kitų grėsmių, t.y. keli H. Habre bendražygiai vis dar buvo Čado vyriausybės nariai, Čado valdžia atsisakė teikti

¹⁵⁵ Judgment-Regina v. Bartle and the Commissioner of Police for the Metropolis and others EX Parte Pinochet /Regina v. Evans and another and the Commissioner of Police for the Metropolis and others EX Parte Pinochet (on appeal from a Divisional Court of the Queen's Bench Division) (24 March 1999) //http://www.trentu.ca/~mneumann/pino2.txt; prisijungimo laikas: 2005-04-17.

¹⁵⁶ Brohmer J. Immunity of a Former Head of State General Pinochet and the House of Lords: Part Three//Leiden Journal of International Law.2000, Vol.13. P.231-232; Bianchi A. Immunity versus Human Rights: The Pinochet Case//European Journal of International Law.1999, Vol.10, Nr.2. P. 244-248.

¹⁵⁷ Lord Brown-Wilkinson pasakė: „I have no doubt that long before the Torture Convention of 1984 state torture was an international crime in the highest sense”. Žr. Judgment-Regina v. Bartle and the Commissioner of Police for the Metropolis and others EX Parte Pinochet /Regina v. Evans and another and the Commissioner of Police for the Metropolis and others EX Parte Pinochet (on appeal from a Divisional Court of the Queen's Bench Division) (24 March 1999) //http://www.trentu.ca/~mneumann/pino2.txt; prisijungimo laikas: 2005-04-17.

¹⁵⁸ Brohmer J. Immunity of a Former Head of State General Pinochet and the House of Lords: Part Three//Leiden Journal of International Law.2000, Vol.13. P.231-232; Bianchi A. Immunity versus Human Rights: The Pinochet Case//European Journal of International Law.1999, Vol.10, Nr.2. P. 244-248.

¹⁵⁹ Kittichaisaree K. International criminal law. – Oxford University Press, 2002. P.39-40.

ekstradicijos prašymą Senegalui.¹⁶⁰ Tačiau toks argumentas yra nepriimtinas, kadangi H. Habre pareikšti kaltinimai dėl tarptautinių nusikaltimų įvykdymo, jokių būdu neapima politinių nusikaltimų, tačiau, kaip buvo minėta, kiekviena valstybė gali skirtingai interpretuoti politinius nusikaltimus.

Jeigu Čadas, pasiremdamas teritorine jurisdikcija, arba kita valstybė, vadovaudamasi pasyvios pilietybės arba universalios jurisdikcijos principu (kaip padarė Belgija), reikalautų ekstradicijos, Senegalas būtų įpareigotas išduoti H. Habre, žinoma, jeigu būtų užtikrintas teisingas procesas, nes Kankinimų konvencija,¹⁶¹ prie kurios Čadas yra prisijungęs, įpareigoja visas valstybes, Konvencijos šalis, nubausti arba išduoti kaltinamąjį (aut dedere aut judicare principas). H. Habre ekstradicijos į Belgiją klausimas buvo perduotas Afrikos Sąjungai (toliau AS) (2005 m. lapkričio 25d. Senegalo teismas nusprendė, kad neturi jurisdikcijos priimti sprendimo dėl ekstradicijos prašymo), kuri turėjo išspręsti buvusio Čado diktatoriaus ekstradicijos iš Senegalo į Belgiją klausimą.¹⁶² Tačiau vertėtų priminti, jog dar tik prasidėjus H. Habre procesui ir Senegalo teismui paskelbus, jog jis neturi jurisdikcijos nagrinėti H. Habre bylą, Senegalo prezidentas Abdoulaye Wade paskelbė, kad jis nemato jokių kliūčių H. Habre ekstradicijai į Belgiją.¹⁶³ AS viršūnių susitikimas įvyko 2006 m. sausio 23-24d., kurio metu buvo nuspręsta sudaryti Garsių Afrikos Jurstų Komitetą (toliau Komitetas).¹⁶⁴ Komitetas turėjo pasiūlyti galimus H. Habre bylos išsprendimo būdus atsižvelgiant į: principus, nepripažįstančius visiško nebaudžiamumo; tarptautinius teisingo proceso principus, įskaitant teisėjų nepriklausomumą ir proceso nešališkumą; jurisdikciją nusikaltimams, kuriais H. Habre yra kaltinamas; veiksmingumą tiek laiko, tiek išlaidų atžvilgiu; proceso prieinamumą aukoms ir liudytojams; prioritetą Afrikos mechanizmui. 2006 m. gegužės mėn. Komitetas parengė pranešimą,¹⁶⁵ kuriame rekomendavo AS atlikti H. Habre teismo procesą Senegale, kurio jurisdikcijoje jis šiuo metu yra ir kuris pažeidė savo tarptautinius įsipareigojimus pagal 1984 m. Kankinimų konvenciją atsisakydamas vykdyti savo jurisdikciją H. Habre padarytiems nusikaltimams. Tai Senegalo tarptautinis įsipareigojimas ne tik priimti reikiamus įstatymus, būtinus pradėti H. Habre procesą, bet ir suteikti galimybes Čadui ir kitoms valstybėms pateikti įrodymus. Vadovaujantis Komiteto rekomendacijomis AS įpareigojo Senegalą pradėti H. Habre

¹⁶⁰ Macedo S. Universal jurisdiction/ National courts and the prosecution of serious crimes under international law. – University of Pennsylvania Press, 2004.P. 137.

¹⁶¹ Konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą/Valstybės žinios. 2006, Nr.80-3141.

¹⁶² African Union: Support Habre's extradition to Belgium// <http://www.hrw.org/english/docs/2005/12/09/chad12158.htm>; prisijungimo laikas: 2005-12-12.

¹⁶³ Senegal position on Ex-Chad dictator welcomed//<http://www.hrw.org/press/2001/09/habre0927.htm>; prisijungimo laikas: 2005-08-09.

¹⁶⁴ Declaration on the Hissene Habre Case and the African Union// <http://www.hrw.org/english/docs/2006/01/24/chad12571.htm>; prisijungimo laikas: 2006-11-02.

¹⁶⁵ Report of the Committee of Eminent African Jurists on the Case of Hissene Habre// http://www.hrw.org/justice/habre/CEJA_Repor0506.pdf; prisijungimo laikas: 2006-11-02.

teismo procesą Afrikos vardu ir vadovaujantis teisingo proceso principais.¹⁶⁶ 2006 m. liepos 2d. Senegalo prezidentas Abdoulaye Wade paskelbė, kad jo vyriausybė sutinka patenkinti AS reikalavimą.¹⁶⁷ Procesas prasidės, kai tik reikiami teisės aktai bus parengti, tačiau pirmieji žingsniai jau žengti Senegalo vyriausybei paskelbus, jog bus sudaryta komisija turėianti paruošti H. Habre procesą.¹⁶⁸

Kai kurių valstybių konstitucijos draudžia vykdyti savo piliečių ekstradiciją. 1992 m. Lietuvos Respublikos konstitucija¹⁶⁹ draudžia išduoti Lietuvos Respublikos pilietį kitai valstybei, nebent Lietuvos Respublikos tarptautinė sutartis nustato kitaip. 1949 m. Vokietijos Federacinės Respublikos konstitucija draudė išduoti savo piliečius, nors buvo pakeista, nustatant, kad Vokietijos piliečiai gali būti išduodami Tarptautiniam baudžiamajam teismui ir kitoms Europos Sąjungos valstybėms.¹⁷⁰ Jugoslavija laikėsi nuostatos, kad jos piliečiai negali būti perduodami Tarptautiniam baudžiamajam tribunolui buvusiai Jugoslavijai. Tokia nuostata buvo grindžiama nurodymu, kad šios valstybės Konstitucija draudžia piliečių ekstradiciją, tuo tarpu Serbija perdavė minėtai institucijai S. Miloševićių argumentuodama tuo, kad Jugoslavijos konstitucijoje įtvirtintas draudimas vykdyti piliečių ekstradiciją, o ne perdavimą Jungtinių Tautų Organizacijos institucijai.¹⁷¹

3.2. Asmenų, traukiamų atsakomybėn už tarptautinius nusikaltimus, perdavimas tarptautiniams tribunolams – teisė ar pareiga?

Tam tikrais atvejais asmenų baudžiamąsias bylas turi teisę nagrinėti ne tik valstybės, bet ir tarptautinės institucijos, kurios buvo įsteigtos JT Saugumo Tarybos rezoliucijomis – tribunolai Jugoslavijai ir Ruandai, bei Tarptautinis baudžiamasis teismas, įsteigtas tarptautine sutartimi. Pagrindinis skirtumas, vykdant asmens ekstradiciją tarp valstybių bei perduodant asmenį tarptautinei institucijai, yra skirtingas asmenį perimančių subjektų pobūdis, nes ekstradicija vykdoma tarp lygiateisių subjektų, t.y. tarp suverenių valstybių, tuo tarpu tarptautiniai baudžiamieji tribunolai (teismai) buvo sukurti kaip tam tikros „supranacionalios“ institucijos, kurioms valstybės steigėjos perdavė dalį turimų suverenių teisių, pripažindamos dalinį savo pavaldumą šių institucijų sprendimams, todėl valstybių ir jų įsteigtų tarptautinių

¹⁶⁶ Decision on the Hissene Habre Case and the African Union Doc.Assembly/AU/3 (Vii)// <http://www.hrw.org/english/docs/2006/08/02/chad13897.htm>; prisijungimo laikas: 2006-11-02.

¹⁶⁷ African Union: Senegal Agrees to Try Hissene Habre/ Dakar Must Move Quickly to Prosecute Chad's Ex-Dictator// <http://www.hrw.org/english/docs/2006/07/02/chile13686.htm>; prisijungimo laikas: 2006-11-02.

¹⁶⁸ Senegal Names Commission to Prepare Trial of Hissene Habre// <http://hrw.org/english/docs/2006/11/02/chad14510.htm>; prisijungimo laikas: 2006-11-02.

¹⁶⁹ Lietuvos Respublikos konstitucija//Valstybės žinios. 1992, Nr.33-1014.

¹⁷⁰ Cassese A. International criminal law. – Oxford University Press, 2003. P. 360.

¹⁷¹ Žilinskas J., Čepas A. Asmenų perdavimas tarptautiniam baudžiamajam teismui ir jo problemos tarptautinėje teisėje//Jurisprudencija. 2002, t.34(26).P.43.

institucijų santykiai laikytini ne koordinacijos, o subordinacijos santykiais.¹⁷² Be to, pareiga bendradarbiauti su minėtomis institucijomis yra įtvirtinta jų statutuose, kurių pažeidimas gali užtraukti valstybės tarptautinę atsakomybę. Atsisakymas perduoti asmenį tarptautiniam tribunolui remiantis poreikiu apsaugoti prašomosios valstybės interesus yra neigtinas, nes šios institucijos nagrinėja tik nusikaltimų, kuriais pažeidžiamos jus cogens normos. Todėl pripažįstama, kad jų funkcija yra garantuoti visų valstybių teises, įgyvendinti bendrus tarptautinės bendruomenės, taigi ir asmenį perduodančios valstybės, interesus. Dar daugiau, nagrinėjamų institucijų veikla remiasi subsidiarumo principu bei ja siekiama įgyvendinti asmenų tarptautinę baudžiamąją atsakomybę tuomet, kai valstybės nepajėgios arba nenori patraukti kaltus asmenis atsakomybėn.¹⁷³

Vertėtų panagrinėti praktinę situaciją, kuri gali susidaryti Tarptautiniam baudžiamajam teismui pateikus prašymą išduoti įtariamą nusikaltėlį. Skirtingai nuo Jugoslavijos bei Ruandos tribunolų, įsteigtų JT Saugumo Tarybos rezoliucijomis bei turinčiais „pirmenybę“ valstybių jurisdikcijoms, nes gali iš valstybės institucijų perimti bylą bet kurioje jos nagrinėjimo stadijoje, Tarptautinio baudžiamojo teismo jurisdikcija yra papildoma valstybių institucijų jurisdikcijoms, t.y. jis gali nagrinėti bylą tik tuo atveju, jeigu valstybė, kurios jurisdikcijoje įtariamasis yra, negali arba nenori tinkamai išnagrinėti bylą. Gali susidaryti situacija, kuomet prašymą išduoti įtariamąjį valstybei pateiks Tarptautinis baudžiamasis teismas, o kita valstybė reikalaus ekstradicijos. 1998 m. Romos statuto 90 str.,¹⁷⁴ kuriame sprendžiama vienas kitam prieštaraujančių prašymų situacija, nenustato, jog Tarptautinio baudžiamojo teismo prašymas išduoti įtariamąjį yra „automatiškai“ viršesnis. Pagal Romos statuto 90 str. 6-7 d., valstybė Romos statuto šalis, gali nuspręsti tarp sutikimo su Teismo prašymu ir valstybės, nesančios Romos Statuto šalimi, tačiau su kuria yra sudaryta ekstradicijos sutartis, prašymu. Kai kurie autoriai mano, kad Romos statutas, susidūręs su tarptautinio versus nacionalinio teisingumo dilema, pasirinkimo teisę paliko valstybėms.¹⁷⁵ Manytume, vis dėlto, kad pirmenybė turėtų būti atiduota Tarptautinio baudžiamojo teismo prašymui, nes pačio Romos statuto tikslas yra „administruoti tarptautinį teisingumą taikos labui“.¹⁷⁶ Be to, Tarptautinio baudžiamojo teismo sudėtis, kuomet teisėjai skiriami taip, kad būtų atstovaujamos svarbiausios pasaulio teisės sistemos, garantuoja, kad byla bus nagrinėjama teisingai ir nešališkai.

¹⁷² Ten pat. P.41-42.

¹⁷³ Ten pat. P.42.

¹⁷⁴ Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statutas//Valstybės žinios. 2003, Nr. 49-2165.

¹⁷⁵ Cassese A. International criminal law. – Oxford University Press, 2003. P. 359.

¹⁷⁶ Ten pat.

4. IMUNITETAIR KITI PAGRINDAI, KAIP „PRIEMONĖS“ PAŠALINTI VALSTYBIŲ VADOVŲ BAUDŽIAMĄJĄ ATSAKOMYBĘ ARBA ATLEISTI NUO JOS

Valstybės vadovo imunitetas, įvykdžius tarptautinius nusikaltimus, paneigtas jau 1919 m. Versalio taikos sutartyje bei Niurnbergo tribunolo procesuose, dar ne kartą buvo svarstytas, siekiant patraukti valstybės vadovus atsakomybėn. Pagrindinė problema su kuria susiduriama siekiant patraukti valstybės vadovus baudžiamojon atsakomybėn už tarptautinius nusikaltimus yra jų imunitetai tiek nuo baudžiamosios, tiek nuo civilinės jurisdikcijos, kurie jiems suteikiami siekiant užtikrinti jų funkcijų vykdymą. Be to, imunitetai priklauso valstybei, todėl tik valstybė gali juos atšaukti.

Tačiau valstybės vadovų imunitetas nėra absoliutus, nes jie juo naudojami tik tiems veiksams, kurie buvo atlikti jiems vykdant priskirtas funkcijas. Kyla klausimas: ar tarptautiniai nusikaltimai padaryti valstybės vadovui einant jo pareigas, patenka į valstybės vadovo funkcijų apibrėžimą? Ar tik einantys pareigas valstybės vadovai naudojami imunitetais, ar ir buvę valstybių vadovai?

4.1 Valstybių vadovų imunitetai versus valstybių vadovų atsakomybė už tarptautinius nusikaltimus

Valstybės vadovai, bandydami išvengti atsakomybės už tarptautinius nusikaltimus, gali remtis trijų rūšių imunitetais:¹⁷⁷

1. Imunitetai, garantuoti tarptautinės paprotinės teisės, remiantis „valstybės veiksmų doktrina“, visiems valstybės atstovams, jiems vykdant jų oficialias funkcijas (funkciniai imunitetai arba *ratione materiae*). Šių imunitetų esmė yra tokia, kad individas, veikdamas valstybės vardu, negali būti traukiamas atsakomybėn už tarptautinės teisės pažeidimus, kuriuos jis įvykdė atlikdamas savo funkcijas. Tik valstybė gali būti atsakinga tarptautiniu lygmeniu. Valstybės atstovai naudojami šiais imunitetais net nustoję eiti atitinkamas pareigas.
2. Imunitetai, suteikti tarptautinės papročių arba sutarčių teisės normų kai kuriems individams, atliekantiems jų funkcijas (personaliniai imunitetai arba *ratione personae*), siekiant apsaugoti jų privatų ir visuomeninį gyvenimą, t.y. suteikti jiems neliečiamumą, kol jie vykdo savo pareigas. Į šią kategoriją patenka valstybės vadovai, aukščiausio vyriausybės nariai, diplomatiniai agentai, aukščiausio rango pareigūnai, atstovaujantys

¹⁷⁷ Cassese A. International criminal law. – Oxford University Press, 2003. P. 265.

tarptautinėms organizacijoms. Šie imunitetai jiems suteikiami siekiant pašalinti bet kokias kliūtis jų oficialiai misijai bei imunitetai pasibaigia jiems nustojus vykdyti savo funkcijas.

3. Nacionalinių teisės aktų suteikti imunitetai. Paprastai jie yra suteikiami valstybės vadovui, vyriausybės nariams ar parlamentarams. Tokie imunitetai apima minėtų individų veiksmus, taip pat jų padarytus paprastus (ne tarptautinius) nusikaltimus, kurie neturėjo ryšio su jų vykdomomis pareigomis. Šie imunitetai pasibaigia nustojus vykdyti pareigas, tačiau išlieka imunitetas nuo jurisdikcijos už veiksmus, kurie buvo atlikti pareigų vykdymo metu. Kyla klausimas, ar nacionaliniai teismai gali pradėti procesą prieš asmenį, kaltinamą tarptautiniais nusikaltimais, jeigu tas asmuo yra ar buvo valstybės vadovas ir naudojasi nacionalinės teisės suteiktais imunitetais? Atsakant į šį klausimą, būtinas situacijos įvertinimas tiek iš nacionalinės teisės, tiek iš tarptautinės teisės pozicijų. Nors tarptautinėje paprotinėje teisėje nėra normos įpareigojančios valstybę nepaisyti nacionalinių įstatymų, suteikiančių imunitetus, tačiau tarptautinės sutartys, kurių dalyvė valstybė yra, gali įpareigoti valstybę bausti asmenis, įvykdžiusius tarptautinius nusikaltimus.¹⁷⁸ Tokiu atveju, nacionaliniai įstatymai, garantuojantys imunitetus, prieštarautų valstybės tarptautiniams įsipareigojimams. Dar daugiau, įsigaliojus Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statutui, valstybės, prisijungusios prie Statuto, daugiau negali „pasikliauti“ nacionaliniais įstatymais garantuojančiais imunitetus, nes Statuto įgyvendinimas nacionalinėje teisėje reikalauja valstybės pakeisti nacionalinės teisės aktus, įskaitant konstitucinius aktus, garantuojančius imunitetus, pašalinant bet kokius imunitetus už tarptautinius nusikaltimus, patenkančius į Tarptautinio baudžiamojo teismo jurisdikciją. Tačiau reikėtų pabrėžti, kad valstybių vadovų statuso nustatymas prieš nacionalinius teismus priklauso nuo kiekvienos valstybės nustatytos tvarkos. Taip, pavyzdžiui, byloje *Republic of the Philippines v. Marcos*, JAV Apeliacinis teismas nusprendė, kad Marcos, nušalintas Filipinų lyderis ir jo žmona, negalėjo reikalauti imunitetų,¹⁷⁹ o 1998 m. teismui buvo perduotas buvęs Pietų Afrikos prezidentas P. Bota, kuris buvo kaltinamas davęs įsakymus vykdyti masines žudynes.¹⁸⁰

Taip pat vertėtų apibrėžti skirtumus tarp funkcinį ir personalinių imunitetų. Pirmoji imunitetų kategorija yra paremta idėja, kad valstybės privalo gerbti kitų valstybių vidinę tvarką ir

¹⁷⁸ Ten pat. P. 274.

¹⁷⁹ Shaw M. *International law*. - Cambridge University Press, 2003. P. 656.

¹⁸⁰ Лукашук И.И., А. В. Наумов. *Международное право*. – Москва: Спарк, 1999. С.73.

negali jos trukdyti.¹⁸¹ Taigi, valstybės atstovai nėra atsakingi užsienio valstybėms už veiksmus, įvykdytus jiems atliekant savo pareigas, ir kurie turi būti priskirti valstybei. Antroji kategorija imunitetų paremta idėja, kad bet kokia valstybės vadovo arba vyriausybės, arba diplomatinio agento¹⁸² veikla turi imunitetą nuo užsienio jurisdikcijos. Taip siekiama užkirsti kelią užsienio valstybėms pažeisti kitų valstybių suverenias prerogatyvas arba kliudyti užsienio valstybių atstovams vykdyti jų funkcijas vadovaujantis pretekstu, kad problema kilo grynai dėl privačių veiksmų.¹⁸³

Visuotinai yra pripažinta, kad einantys pareigas valstybės vadovai naudojami absoliučiu imunitetu, kuriam lordas Hope, nagrinėjant Gen. Pinochet bylą, suteikė jus cogens charakterį, tiek nuo civilinės, tiek nuo baudžiamosios užsienio valstybių teismų jurisdikcijos. Lordų rūmų nariai, nagrinėję Gen. Pinochet bylą, taip pat sutiko, kad einantys pareigas valstybės vadovai naudojami imunitetu nuo baudžiamojo persekiojimo pagal tarptautinę paprotinę teisę.¹⁸⁴ Tarptautinis Teisingumo Teismas „Arešto orderio“ (Kongo demokratinė respublika v. Belgija) byloje taip pat patvirtino aukščiau minėtą faktą, argumentuodamas, jog imunitetai yra būtini siekiant užtikrinti aukštas valstybines pareigas užimančių asmenų efektyvų funkcijų įgyvendinimą,¹⁸⁵ nors neatsakė į klausimą, ar nustoję eiti pareigas valstybės vadovai vis dar naudojami imunitetu už veiksmus, įvykdytus jiems būnant valstybės vadovais.¹⁸⁶

Tačiau einančių pareigas valstybių vadovų imunitetams buvo mestas iššūkis, kuomet Jugoslavijos tribunolas pareiškė kaltinimus S. Miloševićui, kuris tuo metu vis dar ėjo savo pareigas. Šiuo atveju reikėtų sutikti su A. Cassese, kuris komentuoju „Arešto orderio“ bylą

¹⁸¹ Cassese A. International criminal law. – Oxford University Press, 2003. P. 265.

¹⁸² Nors diplomatiniais agentams netaikomi imunitetai už privačius veiksmus, žr. 1961m. Vienos konvencijos dėl diplomatinų santykių 31str.//Valstybės žinios. 1999, Nr. 83-2455.

¹⁸³ Cassese A. International criminal law. – Oxford University Press, 2003. P. 265.

¹⁸⁴ Judgment-Regina v. Bartle and the Commissioner of Police for the Metropolis and others EX Parte Pinochet /Regina v. Evans and another and the Commissioner of Police for the Metropolis and others EX Parte Pinochet (on appeal from a Divisional Court of the Queen's Bench Division) (24 March 1999) <http://www.trentu.ca/~mneumann/pino2.txt>; prisijungimo laikas: 2005-04-17.

¹⁸⁵ International Court of Justice, Case Concerning the Arrest Warrant of 11 April 2000 (Democratic Republic of the Congo v. Belgium) (14 February 2002)// http://www.icj-cij.org/icjwww/idocket/ICOBEL/ICOBELjudgment/ICOBEL_judgment_20020214.PDF ; prisijungimo laikas: 2005-05-12.

¹⁸⁶ Kai kurie autoriai teigia, kad problematiškoje obiter dictum Tarptautinis Teisingumo Teismas pasakė, jog buvę užsienio reikalų ministrai įvykdę tarptautinius nusikaltimus išsaugo imunitetus prieš nacionalinius teismus, išskyrus atvejus, kai tie veiksmai buvo privataus pobūdžio. Tokiu atveju tarptautinius nusikaltimus reikėtų priskirti privatiems veiksams. Tokia Teismo pozicija neatspindi šiuolaikinės tarptautinės paprotinės teisės. Žr. Wirth S. Immunity for Core Crimes? The ICJ's judgment in the Congo v. Belgium case//European Journal of International Law.2002, Vol.13, Nr.4; Day A. Crimes Against Humanity as a Nexus of Individual and State Responsibility: Why the ICJ got Belgium v. Congo Wrong//Berkeley Journal of International Law.2004, Vol.22; Spinedi M. State Responsibility v. Individual Responsibility for International Crimes: Tertium Non Datur?//European Journal of International Law.2002, Vol.13, Nr.4; Cassese A. When May Senior State Officials Be Tried for International Crimes? Some Comments on the Congo v. Belgium Case//European Journal of International Law.2002, Vol.13, Nr.4.

teigia,¹⁸⁷ kad tarptautinės paprotinės teisės norma naikinanti funkcinis imunitetus už tarptautinius nusikaltimus nereiškia, kad einantis pareigas valstybės vadovas (ar kitas aukštas pareigas užimantis pareigūnas) gali būti patrauktas atsakomybėn prieš nacionalinį teismą. Taip yra todėl, kad valstybės vadovas, kol eina pareigas, yra apsaugotas personalinių imunitetų. Tačiau, kaip teigia A. Cassese, Tarptautinis Teisingumo Teismas teisingai atskyrė tarptautinių tribunolų statutuose nustatytas taisykles bei paprotines normas, nes diskutuojama paprotinė taisyklė turi būti aiškinama atsižvelgiant į paprotines normas reguliuojančias personalinius imunitetus. Tuo tarpu tarptautinių tribunolų statutai gali būti interpretuojami kaip pašalinantys net ir personalinius imunitetus. Tai tikriausiai ir buvo priežastis, kodėl valstybės neprieštaravo S. Miloševićiui pareikštiems kaltinimams bei suėmimu, nors jis tuo metu vis dar buvo laikomas valstybės vadovu. Vertėtų pažymėti, kad S. Miloševićiaus procesas nesibaigė dėl jo netikėtos mirties JT sulaikymo centre, Scheveningen mieste, Nyderlanduose. Nepaisant Jugoslavijos tribunolo vyriausiosios prokurorės išreikšto apgailestavimo dėl S. Miloševićiaus mirties, kuri jos žodžiais „atėmė iš aukų nusipelnytą teisingumą“,¹⁸⁸ reikėtų pažymėti, kad S. Miloševićius nepraleido paskutinių dienų mėgaudamasis saule, jis mirė sulaikymo kameroje ne kaip valstybės vadovas, o kaip „tarptautinio teisingumo kalinys“.¹⁸⁹ Tai tik dar kartą įrodo, kad šiais laikais tironai, nepriklausomai nuo jais užimamų pareigų, negalės ramiai miegoti ir tikėtis išvengti atsakomybės už padarytus žiaurumus.

Iš to, kas aukščiau pasakyta yra aišku, kad valstybių vadovai naudojami funkcinio imunitetu tik už tuos oficialius veiksmus, kuriuos jie atliko eidami savo pareigas. Nors oficialių veiksmų apibrėžimas nėra konkretus ir kiekvienos valstybės gali būti interpretuojamas skirtingai, galima tvirtai pripažinti, kad tarptautiniai nusikaltimai, tokie kaip kankinimai, genocidas, nusikaltimai žmoniškumui ir kt., nepatenka į oficialių veiksmų, kuriems taikomi imunitetai, sąvoką. Tai buvo patvirtinta jau 1919 m. Versalio taikos sutartyje, numatančioje, kad valstybių vadovų imunitetai turi ribas, ypač, kai tai susiję su tarptautiniais nusikaltimais,¹⁹⁰ ir Niurnbergo tribunolo statuto 7 str.,¹⁹¹ kuris nenumatė atleidimo nuo atsakomybės arba bausmės sušvelninimo, jeigu asmuo tarptautinius nusikaltimus įvykdė eidamas valstybės vadovo ar kitas aukštas pareigas. Be to, ši taisyklė tapo tarptautinės paprotinės teisės norma,¹⁹² kuri vėliau buvo patvirtinta ne tik valstybių praktikoje, pvz., 1993 m. Bolivijoje buvo teisiamas buvęs prezidentas

¹⁸⁷ Cassese A. When May Senior State Officials Be Tried for International Crimes? Some Comments on the Congo v. Belgium Case//European Journal of International Law.2002, Vol.13, Nr.4. P. 865-866.

¹⁸⁸ Ford P. How Milosevic death sets back justice//Christian Science Monitor.2006, Vol.98, Issue 73.

¹⁸⁹ Waters T. What now for war trials after Milosevic?//Christian Science Monitor.2006, Vol.98, Issue 76.

¹⁹⁰ United Kingdom: Universal jurisdiction and absence of immunity for crimes against humanity// <http://web.amnesty.org/library/index/ENGEUR450011999>; prisijungimo laikas: 2005-04-14.

¹⁹¹ Charter of the International military tribunal//<http://www.yale.edu/lawweb/avalon/imt/proc/imtconst.htm>; prisijungimo laikas: 2005-04-14.

¹⁹² Cassese A. International criminal law. – Oxford University Press, 2003. P. 267.

Gen. Luis Garcia Meza už žmogaus teisių pažeidimus, 1998 m. Danijos premjeras paprašė Teisingumo ministro išanalizuoti galimybę prašyti buvusio Čilės vadovo ekstradicijos, o Prancūzija tais pačiais metais siekė jo ekstradicijos iš D. Britanijos;¹⁹³ bet ir ad hoc Jugoslavijos ir Ruandos tribunolų statutų, atitinkamai 7 str.¹⁹⁴ ir 6 str.,¹⁹⁵ Tarptautinio baudžiamojo teismo statuto 27 str.¹⁹⁶ bei Nusikaltimų taikai ir žmonijos saugumui kodekso projekto 7 str.,¹⁹⁷ kurie nenumato jokių išskirtinių atsakomybės sąlygų valstybės vadovams, o atvirkščiai pabrėžia, kad Statutai taikomi visiems vienodai, nepriklausomai nuo užimamų pareigų. Kartais net Jugoslavijos tribunolo įsteigimas (tą patį būtų galima pasakyti ir apie kitų tarptautinių tribunolų įsteigimą) vadinamas „nusikaltėlių, įvykdžiusių tarptautinius nusikaltimus Jugoslavijoje, de facto imunitetų pabaiga“.¹⁹⁸

Aukščiau minėti klausimai gerai atsispindėjo Gen. Pinochet byloje. Gen. Pinochet turėjo imunitetą iki 1998 m., kai jis atsistatydino iš savo pareigų kaip karinių pajėgų vadovas, tačiau pagal jo valdymo metais priimtus teisės aktus jam buvo suteiktas „Senatoriaus visam gyvenimui“ (Senator for life) statusas, garantuojantis imunitetą iki gyvos galvos, kuris kartais vertinamas kaip „suteiktas per prievartą“.¹⁹⁹ Lordų rūmai, savo sprendimuose Gen. Pinochet byloje, nusprendė, kad buvę valstybės vadovai išsaugo imunitetą už oficialius veiksmus, tačiau neįsivaizduojama, kad oficialių veiksmų sąvoka apimtų tarptautinius nusikaltimus. Todėl buvo nuspręsta, kad Generolas neturi imuniteto už nusikaltimus, kurie buvo įvykdyti jam būnant Čilės valstybės vadovu,²⁰⁰ nes imunitetai taikomi tik oficialiems veiksmams, o tokie nusikaltimai kaip kankinimai yra ultra vires ir todėl nėra laikomi oficialiais veiksmais, kuriems taikomi imunitetai. Lordų rūmai taip pat pažymėjo, kad kas liečia 1984 m. Kankinimų konvencijos valstybės dalyves, sunku įsivaizduoti, kaip imunitetai gali būti suderinti su Kankinimų konvencijos raide. Pagal šią Konvenciją kiekviena valstybė sutiko persekioti asmenis kaltinamus kankinimais įvykdant ekstradiciją arba perduodant juos kompetentingoms institucijoms, todėl tuo pačiu metu neįmanoma reikalauti imuniteto nuo ekstradicijos ar baudžiamojo persekiojimo (šis sprendimas

¹⁹³ United Kingdom: Universal jurisdiction and absence of immunity for crimes against humanity//<http://web.amnesty.org/library/index/ENGEUR450011999>; prisijungimo laikas: 2005-04-14.

¹⁹⁴ Amended statute of the International criminal tribunal for the former Yugoslavia//<http://www.un.org/icty/legaldoc-e/index.htm>; prisijungimo laikas: 2005-05-31.

¹⁹⁵ Statute of the International criminal tribunal for Rwanda//<http://65.18.216.88/ENGLISH/basicdocs/statute.html>; prisijungimo laikas: 2005-05-31.

¹⁹⁶ Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statutas//Valstybės žinios. 2003, Nr. 49-2165.

¹⁹⁷ Draft code of crimes against the peace and security of mankind//<http://www.un.org/law/ilc/texts/dcodefra.htm>; prisijungimo laikas: 2005-04-17.

¹⁹⁸ Atkins D. Richard. The alleged transnational criminal/The second biennial International criminal law seminar. – Martins Nijhoff publishers and International Bar Association, 1995. P. 12.

¹⁹⁹ Macedo S. Universal jurisdiction/ National courts and the prosecution of serious crimes under international law. – University of Pennsylvania Press, 2004.P.1.

²⁰⁰ Judgment-Regina v. Bartle and the Commissioner of Police for the Metropolis and others EX Parte Pinochet /Regina v. Evans and another and the Commissioner of Police for the Metropolis and others EX Parte Pinochet (on appeal from a Divisional Court of the Queen's Bench Division) (24 March 1999) //<http://www.trentu.ca/~mneumann/pino2.txt>; prisijungimo laikas: 2005-04-17.

įėjo į tarptautinės teisės istoriją, kadangi pirma kartą nacionalinis teismas nepripažino imuniteto buvusiam valstybės vadovui už nusikaltimus įvykdytus užsienio valstybės teritorijoje).²⁰¹ Todėl buvo nuspręsta, kad gali būti įvykdyta Gen. Pinochet ekstradicija, nors dėl jo sveikatos būklės jis nebuvo išduotas Ispanijai.

Tačiau viename iš savo interviu Gen. Pinochet vis dėlto prisiėmė atsakomybę už žmogaus teisių pažeidimus, taip pat pabrėždamas, kad jis padarė viską, kad tik sumažinti pasekmes.²⁰² Jam sugrįžus į Čilę, Čilės aukščiausiasis teismas 2002 m. nusprendė, kad Gen. Pinochet negali stoti prieš teismą už kaltinimus žmogaus teisių pažeidimais dėl ligos,²⁰³ nors 2004 m. tas pats teismas panaikino jo imunitetą, pareiškiant jam kaltinimus dėl nužudymo,²⁰⁴ o 2005 m. lapkričio mėn. jau buvo apkaltintas sukčiavimu²⁰⁵ bei disidentų žudymu.²⁰⁶

Panaši situacija, kuomet atsisakoma pradėti procesą dėl valstybės vadovo imunitetų, iškilo ir F. Castro byloje, kuomet Ispanija pareiškė kaltinimus vykdančiam savo pareigas Kubos valstybės vadovui. Ispanijos Aukščiausiasis teismas (Audiencia Nacional de Espana) nusprendė, kad Ispanijos teismai negali vykdyti savo baudžiamosios jurisdikcijos nusikaltimams, pareikštiems F. Castro, nes jis yra einantis pareigas valstybės vadovas, kuris naudojasi imunitetu nuo baudžiamojo persekiojimo, garantuoto tarptautinių teisės normų. Dar daugiau, teismas pabrėžė, kad šis sprendimas neprieštarauja jo sprendimui Gen. Pinochet byloje, nes Generolas tuo metu jau nebuvo valstybės vadovas ir todėl nesinaudojo imunitetu nuo jurisdikcijos.²⁰⁷ Nyderlandų teismas 1994 m. atmetė kaltinimus pareikštus Gen. Pinochet, kai jis lankėsi ten privačiu vizitu, motyvuodamas savo sprendimą jurisdikcijos stoka ir Gen. Pinochet, kaip valstybės vadovo, imunitetu,²⁰⁸ nepaisant to, kad jis nustojo eiti valstybės vadovo pareigas 1990 m. kovo 11d.

²⁰¹ Judgment-Regina v. Bartle and the Commissioner of Police for the Metropolis and others EX Parte Pinochet /Regina v. Evans and another and the Commissioner of Police for the Metropolis and others EX Parte Pinochet (on appeal from a Divisional Court of the Queen's Bench Division) (24 March 1999) <http://www.trentu.ca/~mneumann/pino2.txt>; prisijungimo laikas: 2005-04-17.

²⁰² The former dictator assumes „full responsibility“ for human rights violations//<http://www publica.com/respon.html>; prisijungimo laikas: 2005-12-12.

²⁰³ Augusto Pinochet//<http://en.wikipedia.org/wiki/Pinochet>; prisijungimo laikas: 2005-12-01.

²⁰⁴ Pinochet faces murder case probe//<http://news.bbc.co.uk/2/hi/americas/4062749.stm>; prisijungimo laikas: 2005-12-15.

²⁰⁵ Pinochet faces tax fraud charges//<http://news.bbc.co.uk/2/hi/americas/4463894.stm>; prisijungimo laikas: 2005-12-15.

²⁰⁶ Pinochet charged over dissidents//<http://news.bbc.co.uk/2/hi/americas/4468192.stm>; prisijungimo laikas: 2005-12-15.

²⁰⁷ Cassese A. International criminal law. – Oxford University Press, 2003. P. 272.

²⁰⁸ Macedo S. Universal jurisdiction/ National courts and the prosecution of serious crimes under international law. – University of Pennsylvania Press, 2004.P. 107.

Nagrinėjant valstybės vadovų imunitetus jiems vis dar užimant valstybės vadovo pareigas įdomus yra 2002 m. Europos Sąjungos tarybos sprendimas,²⁰⁹ kuriuo Europos Sąjungos valstybės buvo įpareigos imtis sankcijų prieš Zimbabvę ir jos lyderius. Sankcijos taip pat apėmė valstybės vadovo R. Mugabe asmeninių sąskaitų užšaldymą. Tai buvo pirmas kartas, kuomet valstybės nepaisė paprotinės normos suteikiančios valstybės vadovui imunitetą, taip atsakant į žmogaus teisių pažeidimus Zimbabvėje. Be to, nei pats valstybės vadovas, nei valstybė neginčijo sankcijų teisėtumo. Toks sprendimas gali atspindėti laipsnišką nukrypimą, bent jau ryšium su grubiais žmogaus teisių pažeidimais, nuo tradicinės paprotinės normos dėl valstybių vadovų imunitetų.

Nors šie sprendimai neatspindi tarptautinės teisės, tačiau jie tapo precedentu suimant ir pareiškiant kaltinimus buvusiam Čado valstybės diktatoriui Hissene Habre, kuris buvo suimtas Senegale.²¹⁰ 2002 m. spalio 7d. Čado teisingumo ministras pranešė, kad H. Habre nesinaudoja jokia imuniteto forma Čado valstybėje.²¹¹ Taip buvo patvirtinta Tarptautino Teisingumo Teismo pozicija išreikšta „Arešto orderio“ byloje,²¹² t.y. kad imunitetas priklauso ne individui, o valstybei. Todėl valstybės vadovas negalės pasinaudoti imunitetu nuo užsienio valstybės jurisdikcijos, jeigu jo atstovaujama valstybė atsisakys imuniteto. Be to, Garsių Afrikos Juristų Komitetas savo pranešime taip pat nusprendė,²¹³ kad H. Habre negali „slėptis“ už valstybės vadovo imuniteto siekiant įveikti principą, neigiantį visišką nebaudžiamumą už tarptautinius nusikaltimus.

Baigiant kalbėti apie valstybių vadovų imunitetus svarbu pacituoti 1996 m. JT Tarptautinės teisės komisijos pranešimo dalį dėl Nusikaltimų taikai ir žmonijos saugumui kodekso projekto 7 str., kuriame JT Tarptautinės teisės komisija paaiškino, kodėl taisyklė, kad valstybių vadovai ir kiti pareigūnai turi būti traukiami atsakomybėn už tarptautinius nusikaltimus, yra esminė tarptautinės teisės sistemos dalis: „...nusikaltimų taikai ir žmonijos saugumui įvykdymas dažnai reikalauja asmenų, užimančių aukštas pareigas valstybėje, įsitraukimo, nes jie turi galimybes formuluoti išskirtinės reikšmės planus ir strategijas. Šiems nusikaltimams reikalinga jėga panaudoti arba sankcionuoti esminius destruktijos būdus ir mobilizuoti personalą, kuris įvykdytų nusikaltimus. Valstybės pareigūnas, kuris planuoja, kursto,

²⁰⁹ Council decision of 18 February 2002 concluding consultations with Zimbabwe under article 96 of the ACP-EC Partnership Agreement (2002/148.EC)//http://europa.eu.int/eur-lex/pri/en/oj/dat/2004/l_050/l_05020040220en00600061.pdf; prisijungimo laikas: 2005-10-12.

²¹⁰ Kittichaisaree K. International criminal law. – Oxford University Press, 2002. P.60.

²¹¹ Chad lifts immunity of ex-dictator//<http://www.hrw.org/press/2002/12/habre1205.htm>; prisijungimo laikas: 2005-04-14.

²¹² International Court of Justice, Case Concerning the Arrest Warrant of 11 April 2000 (Democratic Republic of the Congo v. Belgium) (14 February 2002)//http://www.icj-cij.org/icjwww/idocket/ICOB/ICOBjudgment/ICOB_IIjudgment_20020214.PDF; prisijungimo laikas: 2005-05-12.

²¹³ Report of the Committee of Eminent African Jurists on the Case of Hissene Habre//http://www.hrw.org/justice/habre/CEJA_Repor0506.pdf; prisijungimo laikas: 2006-11-02.

sankcionuoja arba įsako įvykdyti tokius nusikaltimus, ne tik parūpina priemones ir personalą, reikalingą nusikaltimo įvykdymui, bet taip pat piktnaudžiauja jam patikėta valdžia ir galiomis. Todėl jis gali būti vertinamas labiau kaltas nei pavaldinys, kuris faktiškai įvykdo nusikaltimą. Būtų paradoksalu leisti individams, kurie yra, tam tikru atžvilgiu, labiausiai atsakingi už nusikaltimus numatytus Nusikaltimų taikai ir žmonijos saugumui kodekso projekte, remtis valstybės suverenitetu ir slėptis už imuniteto, kuris jiems buvo suteiktas jų pareigoms vykdyti, ypatingai, kai šie baisūs nusikaltimai šokiravo žmonijos sąžinę, pažeidė fundamentaliausias tarptautinės teisės normas ir sukėlė grėsmę tarptautinei taikai bei saugumui“.²¹⁴

4.2. Kiti pagrindai, kuriais remdamiesi valstybių vadovai gali bandyti išvengti atsakomybės už tarptautinius nusikaltimus

Vienas pagrindinių teisės viešpatavimo ir teisinės valstybės elementų yra įstatymo negaliojimo atgal principas. Būtent šio principo pažeidimu buvo „kaltinami“ Jugoslavijos ir Ruandos tribunolų statutai, taip bandant paneigti vykstančių procesų teisėtumą. Jugoslavijos tribunolo statuto priėmimu laikomi 1993 m., tuo tarpu Tribunolas turi jurisdikciją nusikaltimams, įvykdytiems nuo 1991 m. Ruandos tribunolo statuto priėmimo diena laikoma 1994 m. rugpjūčio 8d., o Tribunolo jurisdikcija apima nusikaltimus įvykdytus nuo 1994 m. sausio 1d. Tačiau ši kritika atremiama argumentu, kad naujo teismo įsteigimas egzistuojantiems nusikaltimams persekioti, nereiškia naujų nusikaltimų „sukūrimo“. Tai tik procedūrinis, ne materialinis atgalinis galiojimas. Siekiant išvengti materialinio atgalinio galiojimo, naujas teismas turi užtikrinti, kad jis persekioja tik už tuos nusikaltimus, kurie buvo apibrėžti ir už kuriuos buvo baudžiama jų įvykdymo metu.²¹⁵ Panašus argumentas jau buvo atmestas Niurnbergo tribunolo, kuomet kaltinamųjų atstovai teigė, jog kaltinimai nusikaltimais taikai prieštarauja principui nullum crimen sine lege. Tačiau Tribunolas atmetė šį argumentą teigdamas, kad „Tribunolo statutas atspindėjo egzistuojančią tarptautinę teisę nuo pat jo priėmimo“,²¹⁶ todėl kaltinamieji privalėjo žinoti, jog savo veiksmais pažeidžia tarptautinę teisę. Dvidešimt pirmajame amžiuje niekas negelėtų remtis nullum crimen sine lege principu tarptautinių nusikaltimų atžvilgiu, nes, kaip teigia I. Detter, „niekas negali teigti po Antrojo Pasaulinio karo, kad kariaudami nežinojo, jog žiaurių nusikaltimų vykdymas karo metu (ir žinoma taikos metu) yra nusikaltimas pagal tarptautinę teisę, kuris užtraukia tiek valstybės, tiek jos atstovų atsakomybę. Dar daugiau, niekas negali teigti, kad nežinojo apie tai, jog buvo įsteigtas Teismas, kuris turėjo jurisdikciją karo

²¹⁴ UN International Law Commission report, 1996//<http://www.un.org/law/ilc/texts/dcodefra.htm>; prisijungimo laikas: 2005-04-17.

²¹⁵ Jones R.W.D. J. Powles S. International criminal practice, - Oxford University Press, 2003. P. 405.

²¹⁶ Cassese A. International criminal law. – Oxford University Press, 2003. P. 149.

nusikaltimams (ir kitiems tarptautiniams nusikaltimams) ir turėjo Statutą, kuris aiškiai apibrėžė, kokios veikos bus vertinamos kaip nusikaltimai žmoniškumui“.²¹⁷

Be to, Jugoslavijos tribunolas atmetė jau Niurnbergo procese atmestą gynybos argumentą „tu taip pat“ (tu quoque) (t.y. kad Sąjungininkai taip pat įvykdė nusikaltimus žmoniškumui, todėl negalima už tą patį nusikaltimą vienus bausti, o kitų ne) pripažindamas įsipareigojimus pagal tarptautinę humanitarinę teisę erga omnes ir absoliučiais.²¹⁸

Jugoslavijos tribunolas taip pat atmetė argumentą, kad Tribunolo įsteigimas ir veikla yra diskriminacinis teisingumas, nes Tribunolo misija yra atkurti taiką buvusioje Jugoslavijoje.²¹⁹ Norint to pasiekti, reikia identifikuoti, nubausti ir persekioti politinius ir karinius lyderius atsakingus už nusikaltimus įvykdytus nuo 1991 m.

Kitas „būdas“, kuriuo gali būti pasinaudojama siekiant išvengti atsakomybės už tarptautinius nusikaltimus yra senaties terminai. Daugelis valstybių nacionaliniuose įstatymuose numato, kad praėjus tam tikram laiko tarpui apkaltinamasis nuosprendis negali būti priimamas, o procesas toliau tęsiamas. Pavyzdžiui, pagal Prancūzijos baudžiamojo kodekso 132-2 str.²²⁰ bausmė nėra taikoma, jeigu nuo jos paskyrimo praėjo 20 metų. Panaši norma numatyta ir Suomijos baudžiamajame kodekse²²¹ bei kitų valstybių baudžiamuosiuose įstatymuose. Tokie senaties terminai nustatomi dėl kelių priežasčių. Visų pirma, praėjus ilgam laiko tarpui nuo nusikaltimo įvykdymo yra labai sunku surinkti nusikaltimo įrodymus. Antra, visuomenė jau gali būti užmiršusi apie nusikaltimą, o nusikaltimų aukos ir jų artimieji jau susitaikė su mintimi apie nusikaltimą. Dar daugiau, bausmė, kurią siekiama įvykdyti po daugelio metų, nebūtų pasiekti jos tikslai. Tačiau tarptautinių nusikaltimų atveju situacija kitokia, nes tie nusikaltimai paprastai pakerta visos tarptautinės bendruomenės pamatus, yra vykdomi ypatingai dideliais mastais ir jų pasekmės paveikia visą tarptautinę bendruomenę. Senaties terminų taikymas tarptautiniams nusikaltimams prieštarautų pačiai tarptautinės teisės normų, draudžiančių tarptautinius nusikaltimus, prigimčiai. Nepaisant to, kai kurios valstybės savo nacionaliniuose įstatymuose numato senaties terminus tarptautiniams nusikaltimams. Pavyzdžiui, Kolumbijoje numatytas 30m. senaties terminas kankinimams, genocidui ir asmenų dingimams.²²² Vertėtų pabrėžti, kad egzistuojant tarptautinėms paprotinėms normoms bei tarptautinėms sutartims, draudžiančioms tokius tarptautinius nusikaltimus kaip genocidas, kankinimai, karo nusikaltimai, nusikaltimai žmoniškumui bei įpareigojančioms valstybes persekioti asmenis už minėtų nusikaltimų

²¹⁷ Detter I. The law of war. – Cambridge University Press, 2000. P. 424.

²¹⁸ Kittichaisaree K. International criminal law. – Oxford University Press, 2002. P.272-273.

²¹⁹ Kittichaisaree K. International criminal law. – Oxford University Press, 2002. P.275.

²²⁰ Criminal code of France//<http://195.83.177.9/code/liste.phtml?lang=uk&c=33&r=3669#art16148>; prisijungimo laikas: 2005-12-09.

²²¹ Finnish Penal code (General part)//<http://wings.buffalo.edu/law/bclc/finnish.htm>; prisijungimo laikas: 2005-12-09.

²²² Cassese A. International criminal law. – Oxford University Press, 2003. P. 317.

įvykdymą, senaties terminų numatymas bei taikymas įvykdžius minėtas veikas, pažeidžia tarptautines paprotines normas bei valstybės priimtus įsipareigojimus. Be to, senaties terminų taikymas buvo draudžiamas jau minėtame Kontrolės tarybos įstatyme Nr. 10, kurio 7 str. buvo teigiama, kad senaties terminai netaikomi nusikaltimams, įvykdytiems nuo 1933 m. sausio 30d. iki 1945 m. liepos 1d.

Siekiant užtikrinti senaties terminų netaikymą karo nusikaltimams ir nusikaltimams žmoniškumui buvo priimta 1968 m. lapkričio 26d. JT Konvencija dėl senaties termino netaikymo už karo nusikaltimus ir nusikaltimus žmoniškumui²²³ bei 1974 m. Europos konvencija dėl to paties dalyko,²²⁴ kurios nustato, jog senaties terminai netaikomi karo nusikaltimams ir nusikaltimams žmoniškumui. Be to, Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statuto 26 str. numatyta,²²⁵ kad senaties terminai netaikomi nusikaltimams patenkantiems į Tarptautinio baudžiamojo teismo jurisdikciją. Tai buvo patvirtinta ir Garsių Afrikos Juristų Komiteto pranešime,²²⁶ kuris nusprendė, kad H. Habre įvykdytų nusikaltimų sunkumas neleidžia jam pasinaudoti jokiais senaties terminais.

Tikriausiai pats „lengviausias“ būdas valstybėms vadovams garantuoti sau ramybę ir išvengti atsakomybės už tarptautinius nusikaltimus yra pasinaudojant nacionaliniais įstatymų leidybos instrumentais suteikti amnestiją už įvykdytus nusikaltimus. Amnestijos taikymas už tarptautinius nusikaltimus buvo paneigtas jau 1945 m. Kontrolės tarybos įstatyme Nr. 10 dėl asmenų, kaltų įvykdžius karo nusikaltimus, nusikaltimus prieš taiką ir žmoniją.²²⁷ Būtent tai ir buvo vienas iš klausimų, svarstomų Gen. Pinochet byloje, kadangi Generolo valdymo metais buvo priimtas Amnestijos dekretas, kuriuo Gen. Pinochet ir jo pavaldiniai buvo atleisti nuo atsakomybės už žmogaus teisių pažeidimus, įvykdytus nuo 1973 m. iki 1978 m.²²⁸ Šis amnestijos aktas ir tai, kad jam buvo suteiktas „Senatoriaus visam gyvenimui“ statusas, užkirto kelią baudžiamajam procesui Čilėje. Tačiau minėtas aktas neužkirto kelio suimti Generolą ir pradėti ekstradicijos procesą už Čilės ribų, nes amnestijos aktas galioja tik tos valstybės teritorijoje, kurioje jis buvo išleistas, kitaip, jeigu amnestija galiotų už ją paskelbusios valstybės teritorijos ribų, būtų pažeistas kitų valstybių suverenitetas.²²⁹ Dar daugiau, Ispanijos teismas Gen. Pinochet byloje nusprendė, kad amnestijos aktai, atleidžiantys nuo atsakomybės už tarptautinius

²²³ Konvencija dėl senaties termino netaikymo už karo nusikaltimus ir nusikaltimus žmoniškumui//Valstybės žinios. 2002, Nr. 23-856.

²²⁴ European convention on the non-applicability of statutory limitations to crimes against humanity and war crimes//<http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/Html/082.htm>; prisijungimo laikas: 2005-10-09.

²²⁵ Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statutas//Valstybės žinios. 2003, Nr. 49-2165.

²²⁶ Report of the Committee of Eminent African Jurists on the Case of Hissene Habre//http://www.hrw.org/justice/habre/CEJA_Report0506.pdf; prisijungimo laikas: 2006-11-02.

²²⁷ Van den Wyngaert C. International criminal law. – The Hague: Kluwer law international, 2000. P.69-72.

²²⁸ Chile: The terrible legacy of Augusto Pinochet//<http://www.amnestyusa.org/countries/chile/document.do?id=0F746DBE2545455A80256F0A00423EA0>; prisijungimo laikas: 2005-04-14.

²²⁹ O'Shea A. Amnesty for Crime in International law and practice. – The Hague, London, New York: Kluwer Law International, 2002. P. 308.

nusikaltimus, prieštarauja jus cogens normai patraukti asmenis atsakomybėn už tarptautinius nusikaltimus.²³⁰ Tai patvirtina ir šiuo metu vykstantys procesai Čilėje, kurių metu Gen. Pinochet yra pareikšti kaltinimai dėl nužudymų ir kitų nusikaltimų.²³¹ Amnestijos už tarptautinius nusikaltimus nepripažinimą taip pat išreiškė JT Generalinio sekretoriaus Specialus pranešėjas pridėdamas nesutikimą prie Taikos susitarimo tarp Siera Leone vyriausybės ir Siera Leone Jungtinio revoliucinio fronto (toliau Susitarimas), kurio 9 str. numatė amnestiją. Jis teigė, kad „Jungtinės Tautos interpretuoja amnestiją numatytą Susitarimo 9 str. kaip netaikomą tokiems tarptautiniams nusikaltimams kaip genocidas, nusikaltimai žmoniškumui, karo nusikaltimai, ir kitiems sunkiems tarptautinės humanitarinės teisės pažeidimams“.²³²

²³⁰ Cassese A. International criminal law. – Oxford University Press, 2003. P. 316.

²³¹ Court strips Pinochet of immunity//<http://news.bbc.co.uk/2/hi/americas/4657509.stm>; prisijungimo laikas: 2005-12-15.

²³² Cassese A. International criminal law. – Oxford University Press, 2003. P. 315.

IŠVADOS

1. Individuali valstybių vadovų atsakomybė už tarptautinius nusikaltimus bei principas, jog asmens užimamos pareigos neatleidžia nuo atsakomybės, įtvirtintas jau Niurnbergo tribunolo įstatuose bei jurisprudencijoje, tapo pagrindu Gen. Pinochet, S. Miloševićiaus ir H. Habre procesams. Šie principai buvo patvirtinti ad hoc tribunolų buvusiai Jugoslavijai ir Ruandai statutuose, o taip pat jau savo veiklą pradėjusiame Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statute.
2. Valstybės vadovai paprastai nėra tiesioginiai tarptautinių nusikaltimų vykdytojai, tačiau jų vaidmuo pasireiškia tokių nusikaltimų planavimu, kurstymu bei įsakymų vykdyti nusikaltimus davimu, todėl jie yra traukiami atsakomybėn kartu su tiesioginiais nusikaltimų vykdytojais.
3. Valstybės vadovų įvykdytų tarptautinių nusikaltimų pasekmės neapsiriboja vienos valstybės interesų pažeidimu, jie kelia grėsmę visai žmonijai bei pažeidžia tarptautines paprotines normas draudžiančias tokius nusikaltimus kaip genocidas, nusikaltimai žmoniškumui, karo nusikaltimai bei kankinimai. Tai įpareigoja kiekvieną valstybę persekioti šių nusikaltimų įvykdymu kaltinamus valstybės vadovus arba bendradarbiauti siekiant patraukti juos atsakomybėn, net jei tokie nusikaltimai nėra numatyti jų nacionalinėje teisėje.
4. Esant kiekvienos valstybės pareigai persekioti valstybės vadovus, kaltinamus tarptautiniais nusikaltimais, gali susidaryti situacija, kai jurisdikciją tokių nusikaltimų atžvilgiu turės kelios valstybės. Nėra jokių taisyklių nustatančių pirmenybę vienam ar kitam jurisdikcijos principui (teritorinis, pilietybės, pasyvios pilietybės, apsaugos, universalumo), tačiau siekiant įvykdyti teisingumą, procesą turėtų vykdyti valstybė, kurioje būtų užtikrintas efektyvus ir teisingas teismo procesas, taip garantuojant teisingumo vykdymą kaltinamojo atžvilgiu, o ne kerštą už jo padarytas veikas.
5. Valstybės vadovams įvykdžius tarptautinį nusikaltimą, jurisdikcija juos teisti yra suteikta tribunolams buvusiai Jugoslavijai bei Ruandai, kurių jurisdikcija turi prioritetą valstybių nacionalinei jurisdikcijai, bei nuolatiniam Tarptautiniam baudžiamajam teismui, kurio jurisdikcija yra papildoma valstybių jurisdikcijai. Esant valstybės ir tarptautinio tribunolo (teismo) jurisdikcijos konfliktui, pirmenybė turėtų būti suteikta tribunolų (teismo) jurisdikcijai, nes šių institucijų vienas iš tikslų yra administruoti tarptautinį teisingumą taikos labui. Be to, jų sudėtis, kuomet teisėjai skiriami taip, kad būtų atstovaujamos svarbiausios pasaulio teisės sistemos, garantuoja nešališką ir teisingą bylų nagrinėjimą. Remiantis tokiais pačiais argumentais, esant valstybės ir tarptautinio tribunolo (teismo)

- ekstradicijos (tribunolų (teismo) atveju – asmens išdavimo) prašymui dėl valstybės vadovo išdavimo, pirmenybė turėtų būti suteikta tarptautinio tribunolo (teismo) prašymui.
6. Pareiga bendradarbiauti su tarptautiniais tribunolais (teismu) yra įtvirtinta jų statutuose, kurių pažeidimas gali užtraukti valstybės tarptautinę atsakomybę. Tribunolai (teismas) turi jurisdikciją persekioti tik už sunkiausius tarptautinės teisės pažeidimus, todėl jų funkcija yra garantuoti visos tarptautinės bendruomenės, o taip pat ir asmenį išduodančios valstybės interesus. Valstybės vadovai, įvykdydami tarptautinius nusikaltimus, pažeidžia jus cogens normas, todėl net ir nesant tarp valstybių susitarimo dėl ekstradicijos, valstybės turi išduoti kaltinamus asmenis prašančiai valstybei arba pačios patraukti juos atsakomybėn.
 7. Valstybių vadovų imunitetas nuo civilinės ir baudžiamosios jurisdikcijos už veiksmus atliktus jiems vykdant savo pareigas yra pripažinta tarptautinės paprotinės teisės norma. Nustoję eiti pareigas valstybių vadovai išsaugo imunitetą (funkcinį) už oficialius veiksmus. Nors oficialių veiksmų apibrėžimas nėra konkretus ir kiekvienos valstybės gali būti interpretuojamas skirtingai, galima tvirtai pripažinti, kad tarptautiniai nusikaltimai (kankinimai, genocidas, nusikaltimai žmoniškumui, karo nusikaltimai) nepatenka į oficialių veiksmų, už kuriuos taikomi imunitetai, sąvoką.
 8. Gen. Pinochet, S. Miloševićiaus, H. Habre, S. Husseino ir kiti procesai patvirtina, kad nepasikartos Vilhelmo II atvejis ir XXI a. tironai negalės išvengti teisingumo pasiremdami savo statusu ar kitais pagrindais (senaties terminais, amnestija ir kt.) siekiant išvengti atsakomybės už jų įvykdytus žiaurumus.

NAUDOTOS LITERATŪROS SĄRAŠAS

Norminių teisės aktų sąrašas

1. Lietuvos Respublikos konstitucija//Valstybės žinios. 1992, Nr.33-1014.
2. Amended statute of the International criminal tribunal for the former Yugoslavia//<http://www.un.org/icty/legaldoc-e/index.htm>; prisijungimo laikas: 2005-05-31.
3. Charter of the International military tribunal//<http://www.yale.edu/lawweb/avalon/imt/proc/imtconst.htm>; prisijungimo laikas: 2005-04-14.
4. Charter of the International military tribunal for the Far East//<http://www.yale.edu/lawweb/avalon/imtfech.htm>; prisijungimo laikas: 2005-04-14.
5. European convention on the non-applicability of statutory limitations to crimes against humanity and war crimes//<http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Treaties/Html/082.htm>; prisijungimo laikas: 2005-10-09.
6. General Assembly Resolution 96(1) (1946)// <http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/033/47/IMG/NR003347.pdf?OpenElement> ; prisijungimo laikas: 2005-04-17.
7. Konvencija „Dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir baudimo už jį“//Valstybės žinios. 2002, Nr. 23-855.
8. Konvencija „Dėl senaties termino netaikymo už karo nusikaltimus ir nusikaltimus žmoniškumui“//Valstybės žinios. 2002, Nr. 23-856.
9. Konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą//Valstybės žinios. 2006, Nr.80-3141.
10. Lietuvos Respublikos ir Kinijos Liaudies Respublikos ekstradicijos sutartis//Valstybės žinios.2002, Nr.115-5134.
11. Lietuvos Respublikos vyriausybės ir Jungtinių Amerikos Valstijų vyriausybės sutartis//Valstybės žinios.2002, Nr.15-559.
12. Principles of International Law Recognized in the Charter of the Nürnberg Tribunal and in the Judgment of the Tribunal//<http://www.un.org/law/ilc/texts/nurnfra.htm>; prisijungimo laikas: 2005-04-17.
13. Security Council Resolution 808 (1993)// <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N93/098/21/IMG/N9309821.pdf?OpenElement>; prisijungimo laikas: 2005-05-31.
14. Security Council Resolution 827 (1993)// <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N93/306/28/IMG/N9330628.pdf?OpenElement>; prisijungimo laikas: 2005-05-31.

15. Security Council Resolution 955 (1994)// <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N95/140/97/PDF/N9514097.pdf?OpenElement>; prisijungimo laikas: 2005-05-31.
16. Security Council Resolution 1329 (2000)// <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N00/773/49/PDF/N0077349.pdf?OpenElement>; prisijungimo laikas: 2005-08-09.
17. Statute of the International criminal tribunal for Rwanda// <http://65.18.216.88/ENGLISH/basicdocs/statute.html>; prisijungimo laikas: 2005-05-31.
18. Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statutas//Valstybės žinios. 2003, Nr. 49-2165.
19. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas//Valstybės žinios.2002, Nr.77-3288.
20. Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto fakultatyvus protokolas//Valstybės žinios. 2002, Nr.77-3289
21. Vienos konvencija „Dėl diplomatinių santykių“//Valstybės žinios. 1999, Nr. 83-2455.
22. Vienos konvencija „Dėl tarptautinių sutarčių teisės“//Valstybės žinios. 2002, Nr. 13-480.
23. Ženevos konvencija „Dėl sužeistųjų ir ligonių padėties veikiančiose armijose pagerinimo“//Valstybės žinios. 2000, Nr. 63-1905.
24. Ženevos konvencija „Dėl sužeistųjų, sergančiųjų ir skęstančiųjų ginkluotųjų pareigūnarių jūrose padėties pagerinimo“//Valstybės žinios. 2000, Nr. 63-1906.
25. Ženevos konvencija „Dėl elgesio su karo belaisviais“//Valstybės žinios. 2000, Nr. 63-1907.
26. Ženevos konvencija „Dėl civilių apsaugos karo metu“//Valstybės žinios. 2000, Nr. 63-1908.
27. Ženevos konvencijų papildomas protokolas „Dėl tarptautinių ginkluotų konfliktų aukų apsaugos (I protokolas)“//Valstybės žinios. 2000, Nr. 63-1909.
28. Ženevos konvencijų papildomas protokolas „Dėl netarptautinių ginkluotų konfliktų aukų apsaugos (II protokolas)“//Valstybės žinios. 2000, Nr. 63-1010.
29. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista protokolu Nr.11, su papildomais protokolais Nr.1,4,6 ir 7//Valstybės žinios.2000, Nr.96-3016.

Specialiosios literatūros sąrašas

30. Abraitienė B. Jugoslavijos ir Ruandos tribunolų pamokos//Justitia.2003, Nr.6(48).
31. Abraitienė B. Nuo Niurnbergo iki Tarptautinio baudžiamojo teismo//Justitia.2003,Nr.3-4.
32. Abramavičius A., Čepas, Drakšienė A. ir kt. Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. – Vilnius, Eugrimas, 2003.
33. Akehurst M., Malanczuk P. Šiuolaikinis tarptautinės teisės įvadas. – Vilnius: Eugrimas, 2000.

34. Atkins D. Richard. The alleged transnational criminal/The second biennial International criminal law seminar. – Martins Nijhoff publishers and International Bar Association, 1995.
35. Boas G. and Schabas W.A. International criminal law development in the case law of the ICTY. – Leiden: Martines Nijhoff publishers, 2003.
36. Bianchi A. Immunity versus Human Rights: The Pinochet Case//European Journal of International Law.1999, Vol.10, Nr.2.
37. Brohmer J. Immunity of a Former Head of State General Pinochet and the House of Lords: Part Three//Leiden Journal of International Law.2000, Vol.13.
38. Brownlie I. Principles of public international law. – Oxford University Press, 2003.
39. Cassese A. International criminal law. – Oxford University Press, 2003.
40. Cassese A. When May Senior State Officials Be Tried for International Crimes? Some Comments on the Congo v. Belgium Case//European Journal of International Law.2002, Vol.13, Nr.4.
41. Davis. M. The Pinochet case/Origins, progress and implications. – London: Institute of Latin American studies, 2003.
42. Day A. Crimes Against Humanity as a Nexus of Individual and State Responsibility: Why the ICJ got Belgium v. Congo Wrong//Berkeley Journal of International Law.2004, Vol.22.
43. Detter I. The law of war. – Cambridge University Press, 2000.
44. Hagan J. Justice in the Balkans/Prosecuting war crimes in the Hague Tribunal, - The University of Chicago Press, 2003.
45. Harris D.J. Cases and materials on International law. – London: Sweet and Maxwell, 1998.
46. Jones R.W.D., J. Powles S. International criminal practice, - Oxford University Press, 2003.
47. Jusys O., Paulauskas R., Švedas G. Tarptautinis baudžiamasis teismas//Teisės problemos. 1999, Nr. 4.
48. Kittichaisaree K. International criminal law. – Oxford University Press, 2002.
49. Macedo S. Universal jurisdiction/ National courts and the prosecution of serious crimes under international law. – University of Pennsylvania Press, 2004.
50. Maogoto J.N. War crimes and realpolitik/International justice from World War 1 to the 21st century. – London: Baulder, 2004.
51. O' Shea A. Amnesty for crime in international law and practice. – The Hague, London, New York: Klewer Law International, 2002.

52. Robertson G. Crimes Against Humanity/The Struggle For Global Justice. – The Penguin Press, 1999.
53. Shaw N. M. International law. – Cambridge University Press, 2003.
54. Spinedi M. State Responsibility v. Individual Responsibility for International Crimes: Tertium Non Datur?//European Journal of International Law.2002, Vol.13, Nr.4.
55. Tatič A. Reconciliation via the War Crimes Tribunal. 2002.
56. Van den Wyngaert C. International criminal law. – The Hague: Kluwer law international, 2000.
57. Wallace R.M.M. International law. – London: Sweet &Maxwell, 2002.
58. Waters T. What now for war trials after Milosevic?//Christian Science Monitor.2006, Vol.98, Issue 76.
59. Wirth S. Immunity for Core Crimes? The ICJ's judgment in the Congo v. Belgium case//European Journal of International Law.2002, Vol.13, Nr.4.
60. Žilinskas J., Čepas A. Asmenų perdavimas tarptautiniam baudžiamajam teismui ir jo problemos tarptautinėje teisėje//Jurisprudencija. 2002, t.34(26).
61. Игнатенко О. Г., Тиунов О. В. и др. . Международное право. – Москва: Норма , 1999.
62. Лукашук И.И., А. В. Наумов. Международное право. – Москва: Спарк, 1999.
63. Лукашук И.И. Международное право. – Москва: БЕК, 2000.

Pagalbinės literatūros sąrašas

64. Affirmation of the principles of international law recognized by the Charter of the Nurnberg tribunal// <http://daccessdds.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0 /033/46 /IMG/NR003346.pdf?OpenElement>; prisijungimo laikas: 2005-04-17.
65. African Union: Senegal Agrees to Try Hissene Habre/ Dakar Must Move Quickly to Prosecute Chad's Ex-Dictator// <http://www.hrw.org/english/docs/2006/07/02 /chile 1 3 6 86.htm>; prisijungimo laikas: 2006-11-02.
66. Council decision of 18 February 2002 concluding consultations with Zimbabwe under article 96 of the ACP-EC Partnership Agreement (2002/148.EC)//http://europa.eu.int/eur-lex/pri/en/oj/dat/2004 /1_050 /1_05020040220en00600061.pdf; prisijungimo laikas: 2005-10-12.
67. Draft code of crimes against the peace and security of mankind// <http://www.un.org/law/ilc/texts/dcodefra.htm>; prisijungimo laikas: 2005-04-17.

68. African Union: Support Habre's extradition to Belgium// <http://www.hrw.org/english/docs/2005/12/09/chad12158.htm>; prisijungimo laikas: 2005-12-12.
69. Augusto Pinochet//<http://en.wikipedia.org/wiki/Pinochet>; prisijungimo laikas: 2005-12-01.
70. Chad lifts immunity of ex-dictator//<http://www.hrw.org/press/2002/12/habre1205.htm>; prisijungimo laikas: 2005-04-14.
71. Charles Taylor: Hague Trial Must be Accessible to West Africans// <http://hrw.org/english/docs/2006/06/20/liberi13590.htm>; prisijungimo laikas: 2006-10-31.
72. Child soldier charges in the first International Criminal Court Case//<http://www.icc-cpi.int/press/pressreleases/174.html>; prisijungimo laikas: 2006-10-31
73. Chile: The terrible legacy of Augusto Pinochet// <http://www.amnestyusa.org/countries/chile/document.do?id=0F746DBE2545455A80256F0A00423EA0>; prisijungimo laikas: 2005-04-14
74. Convention against Torture and Other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment, New York, 10 December 1984/ <http://www.ohchr.org/english/countries/ratification/9.htm>; prisijungimo laikas: 2005-04-17.
75. Court strips Pinochet of immunity//<http://news.bbc.co.uk/2/hi/americas/4657509.stm>; prisijungimo laikas: 2005-12-15.
76. Criminal code of France// <http://195.83.177.9/code/liste.phtml?lang=uk&c=33&r=3669#art16148>; prisijungimo laikas: 2005-12-09.
77. Decision on the Hissene Habre Case and the African Union Doc.Assembly/AU/3 (Vii)// <http://www.hrw.org/english/docs/2006/08/02/chad13897.htm>; prisijungimo laikas: 2006-11-02.
78. Declaration on the Hissene Habre Case and the African Union// <http://www.hrw.org/english/docs/2006/01/24/chad12571.htm>; prisijungimo laikas: 2006-11-02.
79. Finnish Penal code (General part)//<http://wings.buffalo.edu/law/bclc/finnish.htm>; prisijungimo laikas: 2005-12-09.
80. Ford P. How Milosevic death sets back justice//Christian Science Monitor.2006, Vol.98, Issue 73.
81. Hissene Habre – The Political Police Files//<http://www.hrw.org/justice/habre/habre-police.htm>; prisijungimo laikas: 2006-10-29.

82. International criminal tribunal for the former Yugoslavia: Don't close the doors to justice// <http://web.amnesty.org/library/Index/ENGEUR050022005?open&of=ENG-332>; prisijungimo laikas: 2005-08-09.
83. International resonance of Iraq verdict// http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/middle_east/6118226.stm; prisijungimo laikas: 2006-11-05.
84. Iraq: Court Must Act to Protect Defence Counsel//<http://hrw.org/english/docs/2006/06/27/iraq13637.htm>; prisijungimo laikas: 2006-11-05.
85. Iraq: Saddam Hussein Trial At Risk//<http://hrw.org/english/docs/2006/01/27/iraq12541.htm>; prisijungimo laikas: 2006-11-03.
86. Judge replaced in Saddam's trial//http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/middle_east/5361492.stm; prisijungimo laikas: 2006-11-05.
87. Lawyer: Saddam to claim immunity//<http://english.aljazeera.net/NR/exeres/8564A679-1EDC-44C8-B782-6142E1AD5D05.htm>; prisijungimo laikas: 2005-12-01.
88. Milosevic arrest brakes ground on international justice//<http://hrw.org/english/docs/2001/06/28/serbia88.htm>; prisijungimo laikas: 2005-04-22.
89. Overview of the United States' opposition to the International Criminal Court//http://www.iccnw.org/pressroom/factsheets/CICCFUS%20Opposition%20toICC_FINAL_eng%202.pdf; prisijungimo laikas: 2005-12-12.
90. Pinochet charged over dissidents//<http://news.bbc.co.uk/2/hi/americas/4468192.stm>; prisijungimo laikas: 2005-12-15.
91. Pinochet faces murder case probe//<http://news.bbc.co.uk/2/hi/americas/4062749.stm>; prisijungimo laikas: 2005-12-15.
92. Pinochet faces tax fraud charges//<http://news.bbc.co.uk/2/hi/americas/4463894.stm>; prisijungimo laikas: 2005-12-15.
93. Pre-Trial Chamber I receives documents containing the charges and the list of evidence against Mr Thomas Lubanga Dyilo//<http://www.icc-cpi.int/press/pressreleases/175.html>; prisijungimo laikas: 2006-10-31.
94. Prosecutor presents evidence that could lead to first ICC trial//<http://www.icc-cpi.int/press/pressreleases/201.html>; prisijungimo laikas: 2006-12-22.
95. Report of the Committee of Eminent African Jurists on the Case of Hissene Habre//http://www.hrw.org/justice/habre/CEJA_Repor0506.pdf; prisijungimo laikas: 2006-11-02.
96. "Reuters", AP, BNS ir "Lietuvos ryto" informacija. Istorinį teismą Irake stabdo nerimas dėl saugumo//Lietuvos rytas, 2005 lapk. 29, Nr. 277.

97. Saddam Hussein sentenced to death//http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/middle_east/6117910.stm; prisijungimo laikas: 2006-11-05.
98. Security Council refers situation in Darfur, Sudan, to Prosecutor of International Criminal Court, Resolution 1993//<http://www.un.org/News/Press/docs/2005/sc8351.doc.htm>; prisijungimo laikas: 2006-10-31.
99. Senegal: Ex-Dictator of Chad arrested//<http://www.hrw.org/english/docs/2005/11/15/chad12031.htm>; prisijungimo laikas: 2005-12-12.
100. Senegal Names Commission to Prepare Trial of Hissene Habre//<http://hrw.org/english/docs/2006/11/02/chad14510.htm>; prisijungimo laikas: 2006-11-02.
101. Senegal position on Ex-Chad dictator welcomed//<http://www.hrw.org/press/2001/09/habre0927.htm>; prisijungimo laikas: 2005-08-09.
102. Status of US bilateral immunity agreements // http://www.iccnw.org/documents/USandICC/BIAsByRegion_current.pdf; prisijungimo laikas: 2005-12-12.
103. Submission to the Committee of Eminent African Jurists/Options for Hissene Habre to Face Justice//<http://www.hrw.org/background/africa/chad1205/>; prisijungimo laikas: 2006-10-31.
104. The case against Hissene Habre – an African Pinochet//http://www.hrw.org/justice/habre/intro_web2.htm; prisijungimo laikas: 2005-04-14.
105. The Court Today//<http://www.icc-cpi.int/about/ataglace/today.html>; prisijungimo laikas: 2006-10-31.
106. The former dictator assumes „full responsibility“ for human rights violations//<http://www publica.com/respon.html>; prisijungimo laikas: 2005-12-12.
107. The "Lotus" case [1927] PCIJ 3 (7 September 1927)//<http://www.worldlii.org/int/cases/PCIJ/1927/3.html>; prisijungimo laikas: 2005-10-12.
108. The Pinochet case - a wake-up call tyrants and victims alike//<http://www.hrw.org/campaigns/chile98/precedent.htm>; prisijungimo laikas: 2005-04-14.
109. The prosecution of Hissene Habre//http://hrw.org/reports/2005/chad0705/3.htm#_Toc107924414; prisijungimo laikas: 2005-08-09.
110. The Special Court for Sierra Leone to use ICC Facilities for Trial of Charles Taylor//<http://www.icc-cpi.int/press/pressreleases/153.html>; prisijungimo laikas: 2006-10-31.
111. Timeline: Saddam Hussein Dujail Trial// http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/4507568.stm; prisijungimo laikas: 2006-11-05.

112. Tribunal Must Improve Work in Anfal Trial// <http://hrw.org/english/docs / 2006 /08/18/iraq14027.htm>; prisijungimo laikas: 2006-11-05.
113. United Kingdom: Universal jurisdiction and absence of immunity for crimes against humanity// <http://web.amnesty.org/library/index/ENGEUR450011999> ; prisijungimo laikas: 2005-04-14.
114. UN International Law Commission report, 1996//<http://www.un.org /law /ilc/texts/dcodefra.htm>; prisijungimo laikas: 2005-04-17.
115. Vaišvilienė R. Atraskime humanitarinę teisę/Tarptautinis baudžiamasis teismas//http://www.redcross.lt/files/tarptautinis_baudziamasis_teismas.doc; prisijungimo laikas: 2006-10-11.
116. Галевски В. Адвокат на дявола//168 часа, 2005-09-02(08), Брой 35.

Teismų (tribunolų) praktikos sąrašas

117. International Court of Justice, Case Concerning Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia-Herzegovina v. Yugoslavia) (11 July 1996)// http://www.icj-cij.org/icjwww/ idocket/ibhy/ibh_yjudgment/ibhy_ijudgment_19960711_frame.htm; prisijungimo laikas: 2006-10-15.
118. International Court of Justice, Case Concerning Military Paramilitary In and Against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America) (27 June 1986)// http://www.icj-cij.org/icjwww/icasess/inus/inus_ijudgment/inus_ijudgment_19860627.pdf; prisijungimo laikas: 2005-12-12.
119. International Court of Justice, Case Concerning the Arrest Warrant of 11 April 2000 (Democratic Republic of the Congo v. Belgium) (14 February 2002)// http://www.icj-cij.org/icjwww/idocket/iCOBE/icobejudgment/icobe_ijudgment_20020214.PDF; prisijungimo laikas: 2005-05-12.
120. International Court of Justice, Reservations to the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Advisory Opinion of 28 May 1951)// <http://www.icj-cij.org/icjwww/idecisions/isummaries/ippcgsummary510528.htm>; prisijungimo laikas: 2005-12-10.
121. International criminal tribunal for the former Yugoslavia, Prosecutor v. S. Milosevic// <http://www.un.org/ icty/milosevic/trialc/decision-e/11122RIE16898.htm>; prisijungimo laikas: 2005-05-12.

122. International criminal tribunal for the former Yugoslavia, Prosecutor v. S. Milosevic, Second amended indictment// <http://www.un.org/icty/indictment/english/mil-2ai020728e.htm>; prisijungimo laikas: 2005-05-12.
123. International criminal tribunal for the former Yugoslavia, Prosecutor v. S. Milosevic, Decision on motion for judgement of acquittal// <http://www.un.org/icty/milosevic/tiralc/judgement/index.htm>; prisijungimo laikas: 2005-05-12.
124. Judgments-Regina v. Bartle and the Commissioner of Police for the Metropolis and others EX Parte Pinochet (on appeal from a Divisional Court of the Queen's Bench Division)/Regina v. Evans and another and the Commissioner of Police for the Metropolis and others EX Parte Pinochet (on appeal from a Divisional Court of the Queen's Bench Division) (25 November 1998)//<http://www.trentu.ca/~mneu mann/pinolord.htm>; prisijungimo laikas: 2005-04-17.
125. Judgment-Regina v. Bartle and the Commissioner of Police for the Metropolis and others EX Parte Pinochet /Regina v. Evans and another and the Commissioner of Police for the Metropolis and others EX Parte Pinochet (on appeal from a Divisional Court of the Queen's Bench Division) (24 March 1999)// <http://www.trentu.ca/~mn eu m an n/pino2.txt>; prisijungimo laikas: 2005-04-17.

SANTRAUKA

Valstybių vadovų atsakomybė už tarptautinius nusikaltimus (Gen. Pinochet, Slobodano Miloševićiaus ir Hissene Habre bylos)

Pagrindinės sąvokos: valstybių vadovai ir jų atsakomybė, tarptautiniai nusikaltimai, ekstradicija, imunitetai, teismai ir tribunolai.

Visų pirma reikėtų pažymėti, kad tarptautiniai nusikaltimai yra vykdomi žmonių, o ne abstrakčių subjektų, todėl tarptautinės teisės tikslai bus įgyvendinti tik tuo atveju, jeigu kalti šiais nusikaltimais asmenys sulauks teisingumo. Valstybių vadovų atsakomybės už nusikaltimus žmoniškumui, genocidą, karo nusikaltimus ir kankinimus principas (išvystytas Niurnbergo tribunolo statute) yra tarptautinės paprotinės teisės dalis. Šis principas yra įtvirtintas JT Generalinės Asamblėjos rezoliucijose - Dėl tarptautinės teisės principų, pripažintų Niurnbergo tribunolo įstatais ir nuosprendžiu (1950); tarptautinėse sutartyse – Konvencija dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir baudimo už jį (1948), Ženevos konvencijos (1949), Konvencija prieš kankinimą ir kitoki žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą (1984), Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statutas (1998); kituose tarptautiniuose dokumentuose – JT Nusikaltimų taikai ir žmonijos saugumui kodekso projektas (1996), Tarptautinių baudžiamųjų tribunolų buvusiai Jugoslavijai (1993) (bei išplėtotas S. Miloševićiaus proceso metu) ir Ruandai (1994) statutai; nacionalinių teismų sprendimuose - D. Britanijos Lordų rūmų sprendimai Gen. Pinochet byloje (1998-1999); įgaliotų institucijų išsiųstuose ir patenkintuose ekstradicijos prašymuose – Belgijos išduotas tarptautinis arešto orderis H. Habre atžvilgiu(2005) ir Afrikos Sąjungos pareiškimai; valstybių siūlymuose steigti tarptautinius tribunolus, Tarptautinės teisės komisijos atliktuose tarptautinės teisės pranešimuose ir kodifikavimo darbuose, tarptautinės teisės mokslininkų darbuose ir tarpvyriausybinių organizacijų pareiškimuose.

Tai pat, atsižvelgiant į tai, kad tarptautiniai nusikaltimai yra erga omnes, visos valstybės turi pareigą persekioti ir bausti kaltus asmenis nepaisant jų buvusio statuso valstybėje. Šiuo metu yra visuotinai pripažinta, kad valstybės turi pareigą vadovaujantis aut dedere aut judicare principu teisti arba išduoti asmenis, įtariamus įvykdžius nusikaltimus žmoniškumui, genocidą, kankinimus ar karo nusikaltimus. Šis principas turi būti taikomas nepriklausomai nuo to, kas yra nusikaltimų vykdytojai ir kur jie ar jų aukos yra, jų tautybės ar nusikaltimų padarymo vietos.

Be to, asmenys, atsakingi už genocidą, kankinimus ir kitus nusikaltimus žmoniškumui, negali remtis imunitetais ir kitokiomis privilegijomis siekiant išvengti atsakomybės. Kitaip tariant, imunitetai negali virsti nebaudžiamumu.

Baigiant vertėtų pabrėžti, kad tarptautinės teisės norma, numatanti imunitetą valstybės vadovams ir kitiems pareigūnams netaikymą už nusikaltimus žmoniškumui, genocidą, kankinimus, karo nusikaltimus yra papildoma senaties terminų netaikymu, amnestijos bei prieglobsčio draudimu asmenims, atsakingiems už minėtus nusikaltimus.

SUMMARY

Heads' of State Responsibility for International Crimes (Gen. Pinochet, Slobodan Milosevic and Hissene Habre cases)

Keywords: heads' of state and their responsibility, international crimes, extradition, immunities, courts and tribunals.

At the outset, it has to be noticed that crimes against international law are committed by men, not by abstract entities, and international law will achieve its goals only if those responsible for crimes will be brought to justice. The principle of individual criminal responsibility of Heads' of State for crimes against humanity, genocide, war crimes and torture (elaborated in the Nuremberg Charter) is part of customary international law. The principle is embodied in the resolutions of the UN General Assembly – Principles of Law Recognized in the Charter of the Nuremberg Tribunal and the Judgment of the Tribunal (1950); international treaties – Convention for the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (1948), Geneva Conventions (1949), Convention against Torture and Other cruel, inhuman or degrading treatment or punishment (1984), Rome Statute of the International Criminal Court (1998); other international instruments – UN Draft Code of Crimes against the Peace and Security of Mankind (1996), Statute of the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (1993) (also clarified in the proceedings brought before the former Yugoslavian leader S. Milosevic) and Rwanda (1994); decisions of national courts – the UK House of Lords decisions in the Pinochet case (1998 -1999); extradition requests sent and honoured by executive officials – Belgium international arrest warrant for H. Habre (2005) and African Union requests; state proposals for international criminal courts, reports and codifications of international law by the International Law

Commission, writings of international law scholars and statements by intergovernmental organizations.

Moreover, given that international crimes are *erga omnes*, all states are under the obligation to cooperate in prosecuting and punishing responsible individuals regardless their former status in the state. It is now widely recognized that according to *aut dedere aut judicare* principle all states are under an obligation to try or extradite persons suspected of committing crimes against humanity, genocide, war crimes, torture. This principle is applicable irrespectively of who and where the perpetrators or the victims are, their nationalities or where the offence was committed.

It also has to be noticed that those responsible for torture, genocide and other crimes against humanity cannot invoke immunity or special privileges as “means” of avoiding the responsibility. In other words, immunity cannot become impunity.

Finally, the international rule establishing the end of immunity for the Heads’ of States or public officials once they have committed international crimes is supplemented by the exclusion of statutes of limitation, amnesty and the prohibition of granting asylum for persons responsible for atrocities.

PRIEDAS NR.1

Pokalbis tarp S. Milošević (SM) ir R. Karadžić (RK), parodantis, kad R. Karadžić gaudavo tiesioginius nurodymus iš S. Milošević

SM: Apie tris mėnesius negali būti kalbos. Aš manau, kad kai kurie dalykai turi būti radikaliai pakeisti dabar, radikaliai.

RK: Taip....

SM: ...dabar laikas mūsų veiksams...Jie nori atsiskirti.

RK: Tai aišku.

SM: Tai yra aišku ir jiems turi būti leista atsiskirti.

RK: Taip.

SM: Dabar tik vienas klausimas liko, suskaidyti į dalis su mūsų polinkiu.

RK: Taip.

SM: Nieko daugiau ... kas liečia Slovėniją, aš leisčiau jiems išeiti tuoj pat.

RK: Taip.

SM: Leiskime jiems atsiskirti ir kitiems taip pat, kai jie suderins reikalą su mumis....

RK: Taip.

SM: Tu neleisi jam –

RK: Taip, taipmatai, šiandakt mes juos sušaudysime, jie šovė į ...jie metė sprogmenis į jo langą...Todėl...turi būti...padaryta labai greitai.

SM: Mes turime imtis radikalių žingsnių ir viską pagreitinti.²³³

²³³ Hagan J. Justice in the Balkans/Prosecuting war crimes in the Hague Tribunal, - The University of Chicago Press, 2003. P. 235-236.